

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Diplomová práce

Jindřich VIII.: zakladatel anglikánské církve

Bc. Kateřina Tydrychová

Plzeň 2017

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Evropská kulturní studia

Diplomová práce

Jindřich VIII.: zakladatel anglikánské církve

Bc. Kateřina Tydrychová

Vedoucí práce:

Mgr. et Bc. Dagmar Demjančuková, CSc.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2017

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2017

.....

Touto cestou bych ráda poděkovala své vedoucí práce Mgr. et Bc. Dagmar Demjančukové, CSc. za pomoc při zpracování mé diplomové práce a vstřícný přístup.

Obsah

Obsah	1
Úvod	3
1. Úvod do současné historiografie anglické reformace	6
1.1 Top-down approach	7
1.2 Bottom-up approach	11
1.3 Revizionisté	16
1.4 Kritika stávajících přístupů k anglické reformaci (zejména z revizionistické pozice)	20
1.5 Shrnutí	22
2. Postavení církve a vyznání obyvatelstva v 16. století	24
2.1 Struktura tehdejší anglické církve	25
2.2 Tradiční lidové náboženství	29
2.3 Teologická revoluce	32
2.3.1 Kontinentální vzory – Luther a Zwingli	33
2.3.2 Křesťanští humanističtí myslitelé	34
2.3.3 Luteránský okruh myslitelů	37
2.3.4 Lollardi	39
3. Panovník Jindřich VIII.	43
3.1 Křesťanský princ	45
3.2 Mladý král usedá na trůn	47
3.2.1 Kardinál Thomas Wolsey	49
3.3 Králova „velká věc“	50
3.3.1 Počátky rozvodové kampaně	52

3.3.2 Wolseyho selhání _____	55
3.3.3 Prolomení a nástup Thomase Cromwella _____	56
3.3.4 Akce a motivy jednotlivých stran _____	58
3.4 Održení Anglie od Říma _____	60
3.4.1 Reformační parlament _____	61
3.4.2 Útoky na církev _____	61
3.4.3 Rozchod s Římem a královská supremace _____	66
3.4.4 Opozice _____	69
3.5 Schéma shrnující podkapitoly 3.4 až 3.4.4 _____	71
3.6 Zrušení klášterů _____	72
3.7 Náboženské změny a redefinování oblasti doktríny _____	75
Závěr _____	83
Seznam použité literatury a pramenů _____	89
Resumé _____	93
Přílohy _____	94

Úvod

Anglická reformace nebyla událostí, které by bylo možné přisoudit přesné datum. Jednalo se o dlouhý a komplexní proces v průběhu šestnáctého století, který zahrnoval odklon od římské poslušnosti, prosazení sekulární kontroly nad církví, potlačení katolických institucí – klášterů a kaplí, zákaz katolické bohoslužby a protestantizaci obřadů, ceremonií, duchovenstva i laické společnosti. Reformace v Anglii se zároveň liší i od svého kontinentálního protějšku. Odlišnosti můžeme spatřovat jak v motivech pro spuštění reformačního procesu, tak také v metodách, které byly při tomto procesu využity. Jiné byly i důsledky těchto činů. Tato práce se bude zabývat obdobím vlády Jindřicha VIII., založením anglikánské církve a započatím reformačního procesu. Jindřich byl druhým monarchou z rodu Tudorovců a po jeho smrti usedli na anglický trůn ještě tři potomci z této dynastie: Eduard, Marie a Alžběta¹. Za panování Eduarda a Alžběty reformace pokračovala a dostávala jasnější obrysy, přestože se Marie snažila celý reformační proces zvrátit a navrátit Anglii nazpět do lůna římskokatolické církve.

Práci jsem rozdělila na tři hlavní kapitoly. První kapitola bude zahrnovat popis jednotlivých historiografických přístupů ke studiu anglické reformace, přičemž se bude jednat o tyto: top-down approach, bottom-up approach a revizionistický přístup. Dále bude do této kapitoly zařazena kritika stávajících přístupů. Ve druhé kapitole se budu zabývat postavením církve a vyznáním anglického obyvatelstva v šestnáctém století. Zde bude popsána struktura tehdejší církve, tradiční lidové náboženství a proměny v náboženském smýšlení pozdně středověké Anglie, přičemž budou vylíčeny i kontinentální vlivy na anglické reformátory. Ve třetí a poslední kapitole se budu věnovat panovníku Jindřichu VIII., jeho mládí, rádcům, dále jeho rozvodovému řízení a následnému odtržení Anglie od Říma. V návaznosti na to se budu zabývat svoláním reformačního parlamentu a vydáním série zákonů, napadajících

¹ Přičemž sem neřadím Janu Greyovou (devítidenní královnu), vnučku Jindřichovy nejmladší sestry Marie.

církev a potvrzujících královu svrchovanost, přičemž popíši i vypořádání se s opozicí. Poslední dvě podkapitoly budou zahrnovat Jindřichovu politiku rušení klášterů i změny a redefinování oblasti doktríny.

Cílem práce bude popsat vznik anglikánské církve a okolnosti, které tento vznik provázely. Důležitá, ale ne jediná, bude v tomto procesu zejména charakteristika panovníka Jindřicha VIII. Při sepsání diplomové práce bude využita deskriptivní metoda. U vyvozování příčin vzniku anglikánské církve budou využity metody analýzy, interpretace a metody srovnávací během práce s mnoha rozličnými zdroji.

Anglická reformace zajímala po mnoho let velký počet historiků, kteří se snažili odpovědět na množství složitých otázek, týkajících se datování reformačního procesu či důležitosti osob zapojených do reformačních snah. Skupiny autorů se tak mezi sebou prou ohledně příčin a chronologie jednotlivých událostí v reformačním procesu, přičemž každý z nich pracuje s jinými zdroji a důkazními materiály. Problémem je však dostupnost vědeckých prací v českém jazyce. Ačkoliv publikací o anglické reformaci a panovníku Jindřichu VIII. bylo do češtiny přeloženo mnoho, jedná se o práce na pomezí populárně naučné literatury. Rozdílem mezi anglickou a do češtiny přeloženou literaturou na toto téma je, že v česky přeložených publikacích chybí jakýkoliv úvod do historiografie anglické reformace, kdežto v odborné anglické literatuře se naopak v úvodu autoři zmiňují o přístupech ke zkoumání reformace v Anglii a následně se k nějakému názoru přiklánějí či se naopak vůči němu vymezují. Čerpat tak budu výlučně ze zdrojů v anglickém jazyce.

Velmi často bývá proces anglické reformace zjednodušován a popisován jako politický akt, svrchu navržený a implementovaný panovníkem Jindřichem VIII., který toužil po dvorní dámě své manželky královny Kateřiny a přál si mužského dědice trůnu. Jak se ale chystám ukázat zejména v první kapitole své práce, toto je pouze jedním z mnoha možných hledisek, jak na reformační vývoj v Anglii lze pohlížet. V anglosaském prostředí jsou témata anglické reformace, vzniku anglikánské církve a vlády Tudorovců hojně

zpracovávána, přičemž můžeme rozlišit trojici či čtveřici historiografických přístupů k reformaci v Anglii. Mezi použitou odbornou literaturou v této práci se vyskytují historici všech těchto směrů. Hlavními publikacemi, o které se ve své diplomové práci opírám jsou: *Reform and Reformation: England (1509 - 1558)* od G. R. Eltona, *The English Reformation* sepsané A. G. Dickensem, *English Reformations: Religion, Politics, and Society under the Tudors* od Ch. Haigha, obsáhlou monografii *The King's Reformation: Henry VIII and the Remaking of the English Church* vypracovanou G. W. Bernardem, *Revolution in Religion: The English Reformation (1530 - 1570)* od D. Loadese či *Henry VIII and the English Reformation* od D. G. Newcomba a mnohé další. Dále jsem ke své práci použila soudobé prameny vydané v editovaných verzích, obsahující zákony, nařízení, formulaci doktrín či liturgie. Jedná se o *Documents of the English Reformation 1526 – 1701* editované G. L. Brayem a edici církevních dokumentů *Documents Illustrative of English Church History*, kterou vytvořili H. Gee a W. J. Hardy. V neposlední řadě jsem čerpala také ze zahraničních odborných periodik, která jsou dostupná zejména z databáze JSTOR.

1. Úvod do současné historiografie anglické reformace

Ještě před několika lety byla historie anglické reformace psána buď dědici vítězů či dědici poražených. Převládající tradice mohla být široce popsána jako *"whigovská"*, jež oslavovala úspěch protestantismu jako pokrok a to jak intelektuální, tak konstituční. Tato tradice pochází od Johna Baleho a Johna Foxe z poloviny šestnáctého století, přes Thomase Fullera z poloviny sedmnáctého století po Johna Strypeho z brzkých let osmnáctého století. Byla obnovena a posílena v začátcích století devatenáctého, a to sporem katolické emancipace se skupinou, zvanou *Tractarian movement*. Tato skupina vydává mnoho spisů ve společnosti *Parker Society* (aktivní v letech 1840 - 1860), zaměřující se na šíření prací raných protestantských spisovatelů, kteří se zabývali anglickou reformací. Vychází například dvě nové edice Foxových *Acts and Monuments*.² Zhruba ve stejné době se objevují osobnosti jako J. R. Green a J. A. Froude se svými texty, pojednávajícími o reformaci v Anglii.³ Někteří historikové, kteří následovali po autorech jako Dickens či Elton, tuto konvenční *"whigovskou"* interpretaci anglické reformace opouštějí.⁴ Jak říká Ch. Haigh „whigovská“ historie reformace se opírala o dva typy zdrojů – legislativu vyšlou z parlamentu a kritiku protestantských myslitelů.⁵

Anglická reformace není konkrétní událostí, které by mohlo být přisouzeno přesné datum. Jedná se o dlouhý a komplexní proces, zahrnující odklon od římské poslušnosti, dále prosazení sekulární kontroly nad církví, potlačení katolických institucí, jako jsou kláštery a kaple, zákaz katolické

² John Foxe byl anglickým protestantským historikem. Roku 1536 vydává první edici *Acts and Monuments*, možná lépe známou pod názvem *Book of Martyrs*. Foxe zde vychvaluje osobu Jindřicha VIII. a následně i vládu Jindřichovy dcery Alžběty I. Foxe, J. *Acts and Monuments*, ed. Seymour, M. H. s. 212–213, 407.

³ Loades, D. *Revolution in Religion: The English Reformation (1530 - 1570)*. s. 1.

⁴ Haigh, Ch. *The Recent Historiography of the English Reformation*. s. 1004.

⁵ Haigh, Ch. *English Reformations: Religion, Politics, and Society under the Tudors*. s. 16.

bohoslužby a protestantizaci liturgických obřadů, duchovenstva a laické společnosti.⁶

Není tedy příliš překvapivé, že se objevují rozličné skupiny autorů, kteří se mezi sebou přou ohledně příčin a chronologie jednotlivých událostí v procesu reformace. Zjednodušeně můžeme říci, že současná historiografie se dělí dle dvou hlavních hledisek. Jedno hledisko sleduje motivy, stojící za progresem samotné reformace: jedno krajní stanovisko naznačuje, že protestantský úspěch zcela závisel na oficiálních donucovacích prostředcích, zatímco druhé tvrdí, že nové náboženství se rozšířilo horizontálně konverzí mezi lidmi. Druhé hledisko sleduje rychlost náboženské změny: na jedné straně můžeme říci, že protestantismus postupoval velmi rychle již v počátečních letech reformace a stal se tak mocnou silou do smrti Eduarda VI., zatímco na straně druhé můžeme tvrdit, že jen málo bylo dosaženo v první polovině šestnáctého století, a že hlavní progres byl učiněn až za vlády Alžběty I. Tato dvě hlediska nás budou provázet jednotlivými přístupy.⁷

1.1 Top-down approach

Autoři zastávající toto stanovisko předpokládají, že reformace byla vedena shora, tedy panovníkem a vládou na makro-politické úrovni, a že změna proběhla rychle a bez větších obtíží. Dle této analýzy můžeme proces, přerodu katolické země na protestantskou, nazvat oficiální reformací, kde více záleží na síle postojů vlády, nežli na evangelických snahách reformátorů. Důležitým aspektem tohoto přístupu je vynucení centrální politiky v lokálních oblastech. Tento aspekt však v sobě skrývá i jistá úskalí, a to zejména proto, že v některých oblastech království byly změny přijaty pokojně, zatímco jinde se vůči centrálním nařízením vyskytoval jistý odpor, zejména pokud se jednalo o severní oblasti Anglie. Dle top-down přístupu tedy můžeme říci, že reformace byla provedena a vynucena centrální vládou, přičemž rozchod s

⁶ Haigh, Ch. *The Recent Historiography of the English Reformation*. s. 995.

⁷ Haigh, Ch. (ed.). *The English Reformation Revised*. s. 19.

Římem a ustavení královské supremace jsou viděny jako zaručené základy, na kterých byla anglikánská církev vybudována.⁸

Po dlouhou dobu studia anglické reformace nebylo přespříliš podstatné myšlení prostých lidí. Obyvatelstvo bylo autory zmiňováno pouze okrajově. Byli viděni, ale nebyli slyšeni. Spousta historiků se tak raději soustředila na krále, královny a jim blízké rádce⁹, proto je tedy v našem případě možné a optimální používat termín "Jindřichova reformace", zaměřující se zejména na období mezi lety 1533 - 1536, kdy dochází k rozkolu s Římem a je potvrzena a vyhlášena královská supremace.¹⁰

Jedním z nejprominentnějších představitelů tohoto proudu byl v devatenáctém století J. A. Froude. Froude připravuje půdu pro několik následujících generací autorů, které přicházejí po něm. V jeho dvanáctisvazkovém díle můžeme spatřovat termíny jako reformace "oficiální" či "politická". Zmíněné dva pojmy byly využívány pro popis událostí, které se jevily historikům této skupiny jako důležité v procesu přeměny Anglie z katolické země na protestantskou. Ve Froudeho prologu nalézáme popis událostí z let 1527 - 1533, tedy z období, kdy Jindřich VIII. vede svůj přesvědčovací boj s papežem, ohledně jeho rozvodu s Kateřinou Aragonskou. Následující čtyři kapitoly pokrývají vládu Jindřichovu a vládu jeho tří potomků. První kapitola nám skýtá pohled na období 1533 - 1547, přičemž Jindřich v těchto letech postupně ukrajuje moc papeže v Anglii a snaží se uzmout mnoho z církevního majetku, zatímco se mu v celku daří vyhýbat se větším změnám v církevním učení a praktikách. Jindřich tak zakládá církev, která je na jedné straně nezávislá na Římu, ale na straně druhé je veskrze katolická ve svém učení. Jindřichův syn Eduard VI. je horlivým protestantem, a to zejména díky vlivům blízkého okolí ve svém dětství. Eduard je sice po celou dobu svého šestiletého panování pořád ještě dítětem, ale prokazuje podporu těm, kdo konají jeho jménem v zavádění radikální náboženské víry a praktik. Roku 1553

⁸ Newcombe, D. G. *Henry VIII and the English Reformation*. s. 4–5.

⁹ Randell, K. *Henry VIII and the Reformation in England*. s. 2.

¹⁰ Tamtéž. s. 124.

Eduard umírá a na trůn nastupuje Marie I. se svou horlivou snahou odčinit vše, čeho se dopustili a zavedli její otec a bratr. Nicméně Marie roku 1558 umírá a na trůn nastupuje Alžběta I., která je stejně jako její bratr protestantského vyznání. Froude upozorňuje na to, že za její dlouhé pětáctýřicetileté vlády se jí povedlo upevnit a zajistit odklon anglikánské církve od katolicismu. Ve všech čtyřech kapitolách Froudeho knihy byly pocity a myšlení obyvatelstva zmíněny jen mimochodem.¹¹

Dalším autorem této školy a pravděpodobně nejvíce známým je G. R. Elton, který prezentuje reformaci jako jeden aspekt velkého reformního programu iniciovaného a prováděného Thomasem Cromwellem ve třicátých letech šestnáctého století.¹² Politická reforma v tomto pojetí vidí "nacionalizaci" církve a náboženskou reformaci jako snahu o očištění farností od pověr. Tyto snahy jsou vynuceny z centra záměrnou činností vlády. Lidé jsou přesvědčováni k přijetí nových vládních politik, a to skrze opatrně navrženou kampaň kázání a šíření propagačních materiálů. Pro podporu reformační politiky bylo využíváno zosťřených zákonů, týkajících se zrady koruny a místní hodnostáři byli poučeni, aby případné provinilce hlásili ministru Cromwellovi k prošetření.

Reformisté, dle Eltona, zašli mnohem dále za Eduarda VI., který se snažil přinést evangelia do vesnic. Docházelo k vnucování protestantské liturgie a k ničení vybavení a majetku církve. Vedena byla také celá série kázání na podporu protestantské věci. Faktem ale zůstává, že Jindřichova Anglie ve třicátých letech šestnáctého století, byla mnohem blíže tomu stát se protestantskou zemí, než k čemukoliv jinému.¹³ Eltonův přílišný obdiv ke

¹¹ Tamtéž. s. 2.

¹² S Eltonovým názorem, že Cromwell byl vůdčí osobností reformačního procesu, nesouhlasí kupříkladu G. W. Bernard. Bernard vyjadřuje svůj údiv nad tím, kolik historiků přijalo tezi, že Jindřichova vláda byla velmi proměnlivá a rozporná, a to vše dle vlivů okolí na něj působících. Bernard se snaží dokázat, že Jindřich byl dominantní silou v procesu, týkající se náboženské politiky, která může být charakterizována jako "*middle way*". Svá tvrzení Bernard opírá o důkazní materiál, který dokládá královi zainteresovanost do celé záležitosti, příkladem mohou být královy petice, korespondence a vpisky do důležitých náboženských dokumentů. Bernard, G. W. *The Making of Religious Policy, 1533 - 1546: Henry VIII and the Search for the Middle Way*. s. 321–322.

¹³ Elton, G. R. *Reform and Reformation: England (1509 - 1558)*. s. 371.

Cromwellovým úspěchům¹⁴, ale může vést ke zveličování progresu reformace a k minimalizaci důležitosti odporu.¹⁵

Elton představuje Cromwellův reformní program a jeho uznání v politickém centru¹⁶, stejně tak jako jeho snahu přenést tyto politiky do lokálních oblastí. Mnoho studií však ukazuje, že úspěch nebyl tak velký, jak se Elton domníval. Diecézní správci, jak se ukázalo, nebyli právě spokojenými zastánci reformy. Nespokojenost a silné konzervativní elementy lze vysledovat i v rané době vlády Alžběty I.¹⁷ Elton při své práci využívá vládní dokumenty. Příkladem jsou statutární knihy, státní dokumenty, administrativní záznamy, které sleduje od uzákonění parlamentem, přes proces politiky implementace až k politice vynucení, na níž klade velký důraz.¹⁸

Ve svém díle *The Tudor Revolution in Government: Administrative Changes in the Reign of Henry VIII*. Elton zdůrazňuje radikální změny ve složení a ustanovení anglické vlády. Tvrdí, že vládní mašinerie se za vlády Tudorovců mění v moderní byrokracii, přičemž pád kardinála Wolseyho z jeho úřadu signalizuje tuto odehrávající se změnu. Vzestup Thomase Cromwella dává vzniknout modernímu anglickému státu, ve kterém je zničena dualita církve a státu, což je dle Eltona integrálním prvkem při vzniku moderní země.¹⁹

¹⁴ Dle G. R. Eltona byl Cromwell architektem anglické reformace, který osvětlil koncept národní suverenity, ustavil královskou supremaci nad církví, konsolidoval celostátní oblasti a reformoval centrální administrativu a vládu. Elton ale připisuje Cromwellovi hlavní zásluhy i za vytváření církevní reformy. Proti tomuto postoji ostře vystupuje J. J. Scarisbrick, který demonstruje, že král se angažoval ve věci církevní reformy dříve, nežli se Cromwell objevil na politické scéně. Neznamená to ale, že by se Scarisbrick snažil umenšovat Cromwellův vliv. Jindřich byl, dle něj jen málo zaujat svými povinnostmi ohledně administrativních detailů, ale od časů Wolseyho si Jindřich plně osvojil řízení státních záležitostí a Cromwell se tak nikdy netěšil takové míře volnosti, jako kdysi jeho předchůdce. Ban, J. D. *English Reformation: Product of King or Minister?* s. 186, 192.

¹⁵ Haigh, Ch. (ed.). *The English Reformation Revised*. s. 19–20.

¹⁶ A. F. Pollard a J. Gairdner vidí Jindřicha jako prvotřídního státníka. Elton však toto stanovisko zpochybňuje a zachází dokonce až tak daleko, že krále nazývá líným. Thomase Cromwella naopak považuje za velkou politickou osobnost. Zároveň tvrdí, že ti autoři, kteří Jindřicha vidí jako hlavní osobnost reformačního procesu, pohlížejí na věci příliš zjednodušeně. Elton, G. R. *King or Minister? The Man behind the Henrician Reformation*. s. 216–232.

¹⁷ Haigh, Ch. *The Recent Historiography of the English Reformation*. s. 995.

¹⁸ Elton, G. R. *Reform and Reformation: England (1509 - 1558)*. s. 376–381.

¹⁹ Elton, G. R. *The Tudor Revolution in Government: Administrative Changes in the Reign of Henry VIII*. s. 1–9.

V knize *Policy and Police: The Enforcement of the Reformation in the Age of Thomas Cromwell* se zabývá Elton otázkou vynucení centrální náboženské politiky. Argumentuje, že režim v době Thomase Cromwella v úřadu nebyl „vládou teroru“. Elton také píše, že domněnky o existenci sítě špionů jsou nepravdivé, jelikož Cromwell spoléhal raději na tipy občanů, kteří sympatizovali s korunou a vládní reformační politikou.²⁰

Dalším autorem, který vyjadřuje svou podporu rychlé reformaci shora, je P. Clark, který je znám zejména díky jeho studii o hrabství Kent z roku 1977. Clark poukazuje na jeho strategickou významnost, protože byl v centru pozornosti Thomase Cromwella. V Kentu byla vybudována reformní skupina mezi vládoucí venkovskou šlechtou a městskými oligarchy. Cranmer a jeho kazatelé, které do této oblasti přivádí, jsou podstatnými figurami při postupu protestantismu. Reformátoři se dostávají do administrativní mašinérie. Spolupráce probíhá mezi sekulárními soudci a církevními správci. Clark tvrdí, že průlom nastal ve čtyřicátých letech šestnáctého století, díky tlaku ze strany Cranmera. Clark také naznačuje, že jelikož reformace svrchu byla tak úspěšná, může její plody sklízet lidová reformace. V neposlední řadě také přichází s názorem, že příklon k protestantismu v krajích přinutil Jindřicha zavázat se protestantské věci v letech 1546-1547. Kent je ale netypickou oblastí. Nachází se blízko Londýna, šlechta je zde tedy zatažena do sítí dvorských politik a pletich. Důležité je také jeho umístění na pobřeží, protože je blízko vlivům z kontinentu a v čele Kentu stál reformátorský arcibiskup. Jinde v Anglii podmínky nebyly takto příhodné a lokální vlády byly méně nakloněny reformačním snahám.²¹

1.2 Bottom-up approach

Od dob J. A. Froudeho byly zaznamenány další přístupy, ve kterých můžeme nalézt pojem "lidová" reformace. V počátcích svého zrodu, ale

²⁰ Elton, G. R. *Policy and Police: The Enforcement of the Reformation in the Age of Thomas Cromwell*. s. vii, 382.

²¹ Haigh, Ch. (ed.). *The English Reformation Revised*. s. 20.

kladly stále větší důraz na reformaci "oficiální".²² Vše se mění s příchodem A. G. Dickense²³, protestantského autora, který publikuje v šedesátých letech dvacátého století svou knihu *The English Reformation*. Dickens v ní nabízí pohled obyčejných lidí a tvrzení, že to, proč se Anglie stala protestantskou, je možné lépe uchopit a vysvětlit skrze soustředění se na víru a konání obyvatelstva. Dickens ale v žádném případě netvrdí, že by konání vlády bylo nedůležité, nesnaží se novým přístupem nahradit ten stávající. Snaží se pouze nabídnout čtenáři pozměněný pohled na problematiku. Soustřeďuje se na šíření protestantské víry a praktik mezi obyčejnými lidmi, při tomto procesu odkrývá mnoho nových zdrojů a důkazů, přičemž vyvíjí nové techniky pro jejich posuzování.²⁴

Dickens tvrdí, že přeměna katolické země na protestantskou proběhla mnohem lehčeji, nežli se předpokládalo, a to zejména kvůli tomu, že iniciace vzešla z lidu. Klade velký důraz na hnutí lollardů, následovníků Jana Viklefa, kteří přežili perzekuce ve čtrnáctém a patnáctém století. Zachází dokonce tak daleko, že práci Jana Viklefa²⁵ a jeho následovníků nazývá „nezdařenou reformací“.²⁶ Dickens zmiňuje, že antiklerikální a antikatolické cítění má své kořeny právě v této skupině a popisuje jejich rostoucí vliv. Anglická reformace tak byla vedena zdola a její progres byl velmi rychlý (opačný názor zastávají revizionisté).²⁷ Dickens je přesvědčen, že k dokončení přerodu na protestantskou zemi došlo ještě před smrtí Jindřicha VIII., proto tedy má smysl mluvit o "Jindřichově reformaci", přičemž se tak stalo přirozeným způsobem a na základech, které položili lollardi. Za úspěšnou implementaci svých politik

²² Randell, K. *Henry VIII and the Reformation in England*. s. 2–3.

²³ Ne všichni autoři studovali reformaci z politického úhlu pohledu. Stejně jako Dickens i James McConica pohlížejí na věci trochu jinak. McConica si nicméně místo vlivu lollardů a raných protestantů vybírá vliv myšlenkového hnutí anglických křesťanských humanistů. Zabývá se důležitými změnami na anglických univerzitách těsně před reformací. Naznačuje, že konec tradičního vzdělávacího systému vedl k vzestupu humanismu. Při popisu období reformačních změn se ale přiklání na stranu Eltona a poukazuje na postavu Thomase Cromwella, který byl nepostradatelnou personou v reformačním procesu. McConica, J. K. *English Humanists and Reformation Politics under Henry VIII and Edward VI*. s. 11–12, 37–43, 76.

²⁴ Dickens, A. G. *The English Reformation*. s. 5–6.

²⁵ Dle Dickense Jan Viklef během svého života formuloval podobnou doktrínu jako Martin Luther v 16. století, s výjimkou Lutherovy nejvíce známé doktríny (Sola fide).

²⁶ Dickens, A. G. *The English Reformation*. s. 41–62.

²⁷ Newcombe, D. G. *Henry VIII and the English Reformation*. s. 5.

může Jindřich vděčit Thomasi Cromwellovi.²⁸ Dickens zmiňuje, že po dlouhou dobu byla role, kterou Cromwell v reformování tudorovské Anglie (1532 - 1540) zastával, umenšována.²⁹ Současně ale také tvrdí, že v letech mezi 1532 - 1540, docházelo k soupeření mezi dvěma skupinami v králově okolí - mezi radikály, vedenými Cromwellem a Cranmerem a konzervativci, které reprezentovali Norfolk a Gardiner - obě skupiny ale byly silně projindřichovské.³⁰

Jindřichova politická reformace byla možná hlavně díky podpoře vzešlé od lidu, tedy díky rychlému šíření protestantských myšlenek a odmítnutí lidové podpory katolické církvi. Rychlý postup reformačního myšlení byl možný zejména díky rozšířenému antiklerikalismu, nekompetentnosti a nevzdělanosti duchovenstva a díky početné skupině reformátorů.³¹ Další velkou roli hrály: humanistické vzdělání, touha po anglickém překladu Bible a atraktivita ospravedlnění v protestantské doktríně. Nepřátelství k duchovenstvu a jeho domnělému právu bylo signifikantním faktorem, zejména mezi venkovskou šlechtou a měšťanstvem.³² Přestože králova politika nebyla všeobecně populární, protestantismus se těšil velké podpoře ve všech vrstvách společnosti. Tuto podporu Dickens spatřoval zejména na jihu a východě Anglie.³³

Dickens, jehož pohled je podporován například Claire Crossovou, se zaměřuje spíše na náboženské nežli na politické kořeny anglické reformace (mikro-náboženská úroveň). Dickens se snaží demonstrovat spojení mezi expandujícím pozdním hnutím lollardů a raným protestantismem. Líheň protestantismu byla spatřována v tajném a nezákonném setkávání skupin lollardů, kteří četli Bibli a mezi potulnými lollardskými evangelisty. Interakce mezi lollardy a protestantismem byla symbolizována výměnou Viklefových

²⁸ Dickens tvrdí, že úspěchy Thomase Cromwella byly plně osvětleny v díle G. R. Eltona, přičemž doba Cromwellovy vlády, 1532 - 1540, se liší od zbytku Jindřichova panování a nese tak podpis jednoho muže, a tím není král. Ban, J. D. *English Reformation: Product of King or Minister?* s. 186.

²⁹ Dickens, A. G. *The English Reformation*. s. 157–162.

³⁰ Morrissey, T. E. A. G. *Dickens and the Men of the Sixteenth Century*. s. 455.

³¹ Loades, D. *Revolution in Religion: The English Reformation (1530 - 1570)*. s. 2–3.

³² Morrissey, T. E. A. G. *Dickens and the Men of the Sixteenth Century*. s. 454.

³³ Loades, D. *Revolution in Religion: The English Reformation (1530 - 1570)*. s. 2–3.

textů za Tyndaleův anglický překlad Nového zákona, upraveného Robertem Barnesem.³⁴

Reformace byla tak snadná a rychlá, jelikož vyšší duchovenstvo katolické církve bylo příliš zapojeno do politiky a nižší duchovenstvo bylo tak bezvýznamné a nevzdělané, aby poznalo rostoucí požadavky lidí na větší osobní zapojení do náboženského života, nebo aby bojovalo s dynamickou silou evangelického protestantismu, založeného na studiu Bible. Pravdou ale zůstává, že i legislativní změny vytvořily prostředí, ve kterém reformace mohla triumfovat. Dickensova reformace je ale mnohem více přestavbou, nežli souborem donucovacích prostředků centrální vlády. Protestantismus se šířil sám po lokálních územích, a to za pomoci nekontrolovatelné síly radikálního kléru, ale také za pomoci Bibli čtoucí venkovské šlechty³⁵ (Dickens si je plně vědom vzestupu venkovské šlechty v šestnáctém století).³⁶

Mezi Dickensovy zdroje při psaní jeho publikací patří práce s materiály z archivů, zejména ze severní Anglie. Dickens odvádí studenty, zabývající se problematikou reformace v Anglii, od stránek Foxe, Fishe a Baleyho a vede je k málo využívaným zdrojům - jako ke svazkům konzistorních dokumentů, závětím či záznamům ze státních či církevních soudů. Na oblast severní Anglie se zaměřuje především kvůli tomu, aby mohl ukázat, že i oblasti, které tolik neinklinovaly k protestantské věci, mohou zapadnout do chronologie a kategorií, vystavěných "rychlou reformační historiografií". Jako příklad nám může posloužit jeho studie o postupu náboženské změny v kraji Yorkshire. Dickens tvrdí, že díky působení lollardů a aktivitě protestantských duchovních mohlo dojít k rychlé reformaci zezdola³⁷, přičemž se tak stalo i v Essexu, Bristolu a Gloucestershiru.³⁸ Jako příklady působení protestantů uvádí soudní záznamy, které potvrzují, že v Yorku v době reformace byli souzeni lollardé i nizozemští heretici (anabaptisté). Dickens souhlasí, že počet případů se

³⁴ Haigh, Ch. (ed.). *The English Reformation Revised*. s. 21.

³⁵ Tamtéž. s. 22.

³⁶ Morrissey, T. E. A. *G. Dickens and the Men of the Sixteenth Century*. s. 455.

³⁷ Tamtéž. s. 454.

³⁸ Haigh, Ch. *The Recent Historiography of the English Reformation*. s. 997.

nemusí zdát příliš vysoký. Za vlády Jindřicha se počet souzených vyšplhal na číslo 32 a za vlády Marie na číslo 45. Tyto nepatrné počty Dickens obhájí tvrzením, že lollardé se snažili uniknout podezření. Dále se zabývá úředními záznamy a posledními vůlemi. Poukazuje kupříkladu na to, že od roku 1540 můžeme z těchto záznamů vysledovat klesající počet věřících v očistec, konání mší za mrtvé nebo ústup kultu svatých.³⁹

V přibližně stejné době, kdy Dickens stojí u zrodu bottom-up přístupu, se objevují argumenty naznačující, že by si studium anglické reformace zasloužilo korekci stávajícího pojmového aparátu. Jak píše K. Randell bylo na anglickou reformaci tradičně nahlíženo jako na událost. Přesněji řečeno, jako na dlouhotrvající událost (1533 - 1603), přičemž to nejdůležitější dění spadalo do první poloviny tohoto období. Všechny děje byly provázány v řetězci příčin a důsledků a výsledkem bylo, že čtenáři se tak jen těžko mohli vyhnout konstatování, že závěr oněch událostí je vlastně jen výsledkem, který byl nevyhnutelný již od samého počátku. Tento závěr byl přijímán zejména v době, kdy autoři i čtenáři pojímali reformaci v Anglii jako triumf dobra nad zlem a tudíž jako něco, co je potřeba vítat s otevřenou náručí.⁴⁰

Ve dvacátých letech dvacátého století počaly vyvstávat problémy ohledně termínu "událost". Jedná se o období, kdy objektivita začala být mezi historiky brána jako punc akademického respektu, a kdy si autoři historických textů začínají uvědomovat nebezpečí plynoucí ze zpětného pohledu na věci minulé. Výsledkem byla změna pojmu "událost" na termín "proces", tedy posloupnost souvisejícího, raději nežli blízce spojené dění. Tato změna ve vnímání dávala smysl, zejména v případě přijetí bottom-up přístupu, stejně jako v případě Dickense, kdy vykresluje anglickou reformaci jako proces, ve kterém protestantismus nahrazuje katolicismus v Anglii. Někteří historici s těmito dvěma pojmy pracují jako s nekompatibilními, tedy když je jeden

³⁹ Dickens, A. G. *Lollards and Protestants in the Diocese of York, 1509 – 1588*. s. 236–252.

⁴⁰ Randell, K. *Henry VIII and the Reformation in England*. s. 3–4.

správný, musí být druhý zcela jistě nesprávný. Pravdou ale zůstává, že oba nám jsou nápomocné při naší snaze porozumět tomu, co se stalo.⁴¹

1.3 Revizionisté

Anglická reformace je svou povahou ojedinělá a liší se od reformačních snah na kontinentu. Někteří autoři proto začínají přemýšlet nad samotným konceptem "reformace" a její platností. Na rozdíl od svých předchůdců, revizionisté zastávají stanovisko, že reformace proběhla později, pomaleji a nejednalo se o nevyhnutelný proces (reformace v Anglii byla trnitým a vleklým procesem). Své závěry opírají o řadu případových studií, přičemž tvrdí, že protestantismus byl přijat většinou obyvatelstva Anglie a Walesu až ke konci reformačního procesu (pokud vůbec). Revizionisté předkládali důkazy o tom, že katolicismus dominoval v některých oblastech země po celou dobu Tudorovské vlády, a to navzdory veškerému snažení centrální vlády a misionářským aktivitám protestantských kazatelů.⁴² Vymezují se tak vůči dílu A. G. Dickense, který reformaci viděl jako krok důležitým směrem k náboženské toleranci a větší demokratické modernitě a také jako proces, který byl rychlý a nevyhnutelný.⁴³

Revizionističtí autoři tvrdí, že „Jindřichova“ oficiální reformace, posvěcená parlamentem, měla jen pramalý význam ohledně náboženských změn (víry a praktik obyčejných lidí) té doby, jelikož důkazy, že v Anglii proběhla lidová reformace před rokem 1547, nebyly dostatečně prokázány. Z důkazů lze vyčíst pouze to, že se před tímto datem vyskytoval v Anglii pouze malý okruh reformátorů. Revizionisté nesouhlasí s Dickensovým názorem, že tito lidé byli tou pomyslnou špičkou ledovce.⁴⁴ Třetí skupina historiků prezentuje reformaci jako konstruovanou svrchu autoritami, ale která má jen malý dopad na lokální oblasti. Například v Sussexu lidová reformace stěží

⁴¹ Tamtéž.

⁴² Marshall, P. *(Re)defining the English Reformation*. s. 565.

⁴³ A. G. Dickens reaguje na výtky revizionistů druhým vydáním *The English Reformation* v roce 1989.

⁴⁴ Randell, K. *Henry VIII and the Reformation in England*. s. 123–124.

začala do roku 1558 a protestantismus prodělal opravdový postup až v sedmdesátých letech šestnáctého století.⁴⁵

Protagonisté revizionistického směru mohou být nazýváni také "neokatolíky", a to zejména kvůli tvrzení, že katolická církev měla své zaryté příznivce, jelikož naplňovala duchovní potřeby lidí a antiklerikalismus je mýtus, který má *post hoc* ospravedlňovat útoky, které měly pramálo společného s lidovou reformací v době Jindřichově. Revizionisté se, stejně jako katoličtí historici, zaměřují na činnost a působení vlády, ale v jejich pojetí je větší důraz kladen na vládu Alžběty, nežli na vládu jejího otce. Jindřich i Eduard sice vytvořili precedenty, jeden pro královskou supremaci a druhý pro protestantské zřízení, avšak ani jeden z nich by nezajistil trvanlivost jejich věci, nebýt Alžbětiny dlouhé pětáctyřicetileté vlády. Před rokem 1558 tedy nemůžeme hovořit o lidové reformaci, avšak kořeny anglického katolicismu přetrvaly i do dob Alžběty I. Ve zkratce tedy můžeme říci, že revizionisté nesouhlasí s tím, že motivátorem reformačního procesu byl Jindřich VIII., ani jeho syn Eduard, ale Alžběta I., za jejíž vlády se země transformuje jako protestantská.⁴⁶

Mezi revizionistické autory můžeme řadit E. Duffyho, J. J. Scarisbricka a Ch. Haigha. Jejich práce převážně vycházejí v osmdesátých a devadesátých letech dvacátého století.⁴⁷ Velmi známou koncepcí je ta Haighova, kde je nám představován pomalý reformační proces, který je založen na snaze vynucení centrální politiky v lokálních oblastech. Haigh tvrdí, že anglická reformace nebyla pouze jednou událostí, ale že můžeme v průběhu šestnáctého století vysledovat hned několik reformačních procesů⁴⁸, přičemž pouze jedna reformace byla ve své podstatě evangelická, zatímco ty ostatní byly čistě

⁴⁵ Haigh, Ch. *The Recent Historiography of the English Reformation*. s. 1001–1002.

⁴⁶ Loades, D. *Revolution in Religion: The English Reformation (1530 - 1570)*. s. 3.

⁴⁷ Marshall, P. *(Re)defining the English Reformation*. s. 556.

⁴⁸ V 16. století dle Haigha proběhly 3 politické reformace (Jindřichova v letech 1530-1538, většina zvrácena v letech 1538-1546, následovala Eduardova v letech 1547-1553, tato politická reformace byla také skoro kompletně zvrácena v době Mariiny vlády a třetí politická reformace proběhla za Alžběty I. v letech 1559-1563 a ta zvrácena již nebyla). Tyto politické reformace z Anglie neučinily protestantskou zemi, ale byla to souběžně probíhající evangelická reformace, která začala v Londýně, Cambridgi a Oxfordu ve 20. letech 16. století. Evangelická reformace sice nebyla nikdy dokončena, ale připravila půdu pro reformaci lidovou.

politické povahy. Reformační pokusy lze, dle Haigha, vysledovat i ve stoletích následujících. Nabízí nám tedy dekonstrukční pohled, kdy zmiňuje, že cesta k náboženské reformě byla součástí reformy politické a byla rozdělena. Obě reformy - jak politická, tak náboženská se děly současně a každá podporovala a udávala tempo té druhé. Haigh také upozorňuje na nutnost pohlížet na jednotlivé reformace, jako na rozdílné události, a upozorňuje, že není moc nápomocné, pohlížíme-li na ně jako na jednotlivé kapitoly jedné události. Anglické reformace byly o „změně myslí“, stejně tak jako o změně zákonů, přičemž ale změna svrchu umožnila změnu v dolní sféře společnosti. Jednotlivé politické reformace tak připravily půdu pro reformaci lidovou. Dále zmiňuje, že anglická reformace neproběhla díky Lutherovi a dalším protestantským osobnostem, a že ani nesledovala nějaký obecný kontinentální vzor. Katolická církev v Anglii nebyla podle Haigha v tak špatném stavu a její představitelé nebyli tak zkorumpovaní jako v Německu. Jindřich se rozhodl pro svou cestu, jak vzdorovat papeži. Nenásledoval Luthera ani nikoho jiného, což dokazoval tím, že upaloval ty, kteří tak činili.⁴⁹

Ch. Haigh se stejně jako A. G. Dickens zabýval případovými studii s použitím podobných důkazových materiálů, ale jejich výsledky zkoumání byly naprosto odlišné. Haigh se zaměřuje na hrabství Lancashire, přičemž tvrdí, že v severozápadní Anglii byla náboženská změna pomalá a provázená nesouhlasnými postoji vůči centrální politice. Z velké části na tom měla svůj podíl lokalita, jelikož nebyla v takové míře vystavena novým myšlenkám, jako tomu bylo například u jiných koutů země.⁵⁰

J. J. Scarisbrick se shoduje s Ch. Haighem v tom, že vidí „whigovský“ pohled na anglickou reformaci, který předpokládá rychlý a nevyhnutelný reformační průběh, jako od základů chybný. Ve své knize *The Reformation and the English People* zkoumá několik témat, která naznačují, že Angličané nebyli zcela antagonističtí vůči římskokatolické víře. Scarisbrick například

⁴⁹ Haigh, Ch. *English Reformations: Religion, Politics, and Society under the Tudors*. s. 12–14, 20.

⁵⁰ Haigh, Ch. *Reformation and Resistance in Tudor Lancashire*. s. viii, 20–45.

zkoumá poslední vůle lidí. Zabývá se dary pro kostely, bratrstva a řády, neboť jak říká „lidé promlouvají skrze své měšce“.⁵¹

Třetím revizionistickým autorem je E. Duffy, který píše knihu s názvem *The Stripping of the Altars*. Duffy se zde snaží vyhýbat slovnímu spojení „lidové náboženství“, a to kvůli tendenci srovnávat toto spojení slov s magií a pověrami, proto raději používá terminologii „tradiční náboženství“. Kniha se soustředí na tradiční náboženství anglické církve a jeho zhroucení. I Duffy používá ve své práci důkazní materiál ne nepodobný autorům předcházejícím, jako například farní záznamy, paměti, vybavení kostelů či závěti Angličanů, kde můžeme vidět, že mnoho z nich ještě věří v očistec a prosí své blízké, aby za ně zapalovali svíce. Lidé se také stále řídí katechismem a církevním kalendářem.⁵²

S příchodem revizionistů vyvstávají další otázky, týkající se problematiky anglické reformace. Studium této problematiky se tak posunuje do své post-revizionistické fáze. Haighova koncepce je přijata dalšími historiky, kupříkladu jeho kolegou z Oxfordu D. MacCullochem⁵³. Ten zastává názor, že v Anglii bylo tolik reformačních procesů, kolik bylo na trůně tudorovských panovníků po rozchodu s Římem. Přidává ale podstatný dodatek, že mimo to v Anglii proběhly další reformace - například lidová reformace a reformace učenců či kléru. To vše přispělo k podpoře náboženských změn nařízených svrchu.⁵⁴ MacCulloch píše dílo nazvané *The Later Reformation in England, 1547 – 1603*. Už samotný název napovídá, že i tento autor zastává názor, že reformace byla pomalým a vleklým procesem. Používá ale argumentaci, že každá oblast Anglie byla jiná a proto se náboženská změna v některých lokalitách rozšířila rychleji a v některých pomaleji.⁵⁵ Toto stanovisko nám může

⁵¹ Scarisbrick, J. J. *The Reformation and the English People*. s. 1–2.

⁵² Duffy, E. *The Stripping of the Altars: Traditional Religion in England, 1400 - 1580*. s. 1–9.

⁵³ P. F. M. Zahl vyjadřuje svou frustraci z „katolických revizionistů“. Tvrdí, že revizionismus je pouze novější formou přívrženců katolicismu mezi akademickými historiky. Sem ale neřadí D. MacCullocha. Zahl, P. F. M. *Five Women of the English Reformation*. s. 57–58.

⁵⁴ Marshall, P. *(Re)defining the English Reformation*. s. 565–567.

⁵⁵ MacCulloch, D. *The Later Reformation in England, 1547 – 1603*. s. 125–143.

vnést trochu světla do rozdílných závěrů případových studií Dickense a Haigha.

1.4 Kritika stávajících přístupů k anglické reformaci (zejména z revizionistické pozice)

V sedmdesátých a osmdesátých letech dvacátého století se objevuje mnoho autorů, kteří mají potřebu reagovat na stávající přístupy ke studiu anglické reformace. Ani top-down approach ani bottom-up approach nejsou zcela uspokojující. Na jedné straně Eltonova škola podceňuje problémy, které měla vláda s vynucením svých politik v některých oblastech Anglie a Dickens zase klade až příliš velký důraz na hnutí lollardů, stejně jako na existenci jinověrného názoru na celém anglickém území. Co mají ale tyto dva přístupy společného, je jejich souhlas, že reformace proběhla rychle a hladce. Z právního stanoviska můžeme souhlasit, ale existují zde pochybnosti o rychlém a hladkém postupu mezi lidmi. Kupříkladu profesor Patrick Collinson celou věc zkoumá z dlouhodobého hlediska, a zatímco přiznává, že oficiální reformace proběhla velmi rychle, tak ale proces konverze byl velmi zdlouhavý a možná nezačal až do doby vlády Alžběty I.⁵⁶

Kritika top-down approach se týkala zejména toho, že autoři tohoto přístupu se soustřeďovali zejména na centrální vládu a vynechali tak hledisko obyvatelstva. Dále je jim vyčítáno, že pokládali královskou supremaci za nenapadnutelnou, avšak stejně jako jiná přijatá ustanovení ji mohl jeden parlament přijmout a ten druhý zrušit. Tato kritika se opírá o vládu Marie I., kdy parlament obnovuje spojení s Římem, odvolává královskou supremaci a protestantské změny učení z doby jejího bratra Eduarda VI. Dále je kritiky tohoto postupu namítáno, že k uzavření a zrušení klášterů mohlo dojít, ať už by nějaká reformace proběhla či nikoliv.⁵⁷

⁵⁶ Loades, D. *Revolution in Religion: The English Reformation (1530 - 1570)*. s. 3.

⁵⁷ Randell, K. *Henry VIII and the Reformation in England*. s. 5.

Kritika bottom-up approach spočívala zejména v nesouhlasu ohledně Dickensových důkazů, týkajících se postupu protestantského myšlení, přičemž Dickensovi oponenti tvrdí, že většina obyvatelstva nebyla protestantismem dotčena před druhou polovinou šestnáctého století. Dále zaujímají stanovisko, že kdyby Jindřich VIII. nezapočal svou politicky inspirovanou oficiální reformaci, pak by Anglie zřejmě zůstala nadále katolickou zemí. Kritici také poukazují na to, že protestantismus klade důraz na spásu skrze danou víru, které je možné dosáhnout čtením Písma a účastí na kázání. Protestantismus je náboženstvím, které má mnohem větší apel ve městech nežli na venkově. Na sklonku šestnáctého století byli obchodníci vzdělanější než hospodáři a pravidelná lidová kázání byla charakteristická spíše pro městské oblasti, nežli pro venkovské farnosti, to znamená, že venkované měli menší pravděpodobnost setkat se s novým náboženským myšlením. Mnoho případových studií ukázalo, že protestantismus se snadno a rychle šířil mezi obchodníky, kupci a řemeslníky v anglických městech, ale reformace posunující se od rituální k bibliocentrické prezentaci náboženství se setkala s velkým neúspěchem na venkově. Protestanti rušili symbolické rituály, které stály v centru venkovského náboženství a snahy protestantů o nahrazení osobním náboženstvím se tak zde neseťkaly s velkým úspěchem, na rozdíl od měst.⁵⁸

Kritici z řad revizionistů tvrdí, že antiklerikalismus byl rozdělen do dvou malých skupin (londýnští kupci a právníci zabývající se zvykovým právem). Obě tyto skupiny byly velmi vzdělané a výřečné. Další výtku revizionisté kladou na tvrzení, že se církev v šestnáctém století nacházela ve špatném a zbědovaném stavu. Církev vůbec nebyla v tak kritickém stavu, jak se někteří autoři domnívali, a kněží, kteří byli odsuzováni za nekompetentnost a nemorálnost, byli spíše výjimkou nežli pravidlem.⁵⁹

Na Dickensovo dílo okamžitě po jeho vydání navazuje také skupina dědiců katolické tradice, zejména Philip Hughes a David Knowles. Ani jeden z

⁵⁸ Haigh, Ch. *The Recent Historiography of the English Reformation*. s. 998–1000.

⁵⁹ Tamtéž. s. 998–999.

nich sice nepopíral realitu antiklerikalismu ani úroveň podpory, které se protestanti v šestnáctém století těšili, ale oba shodně tvrdí, že pozdně středověká církev nebyla morálně zkažená, jak byla mnohými popisována. Oba autoři také zdůrazňují, stejně jako všichni autoři navazující na katolickou tradici, akce vlády, a zejména pak činy samotného Jindřicha.⁶⁰

Některé současné studie nepatří ani do „whigovského“ ani do revizionistického tábora. Příkladem může být práce E. Shagana, který se snaží o překonání jak díla Dickensova, tak díla Haighova. Shagan se nepídí po příčinách reformace ani rychlosti reformačního procesu. Namísto toho zkoumá jak je možné, že mohla reformace uspět, navzdory solidním důkazům o tom, že mnoho anglických občanů bylo konzervativních a bylo spokojeno s katolicismem. Poukazuje na to, že možnou příčinou úspěchu byla spolupráce lidí s režimem, ať už kvůli politickým či ekonomickým výhodám z toho plynoucích. Tvrdí ale také to, že ne všichni Angličané spolupracovali a někteří se dokonce stavěli na obranu katolické víry. Shagan pohlíží na anglickou reformaci jako na dynamický proces, při němž jsou vláda a angličtí občané vzájemně provázáni a jak sám autor píše: to samo o sobě je největším úspěchem celé reformace.⁶¹

1.5 Shrnutí⁶²

Zpočátku na historiografickém poli převládala tzv. „whigovská“ tradice. Tato tradice oslavovala úspěch protestantismu jako intelektuální a konstituční pokrok, přičemž její počátky se datují do poloviny šestnáctého století, doby protestantských historiků Johna Baleho a Johna Foxe. Dvěma hlavními zmíněnými zástupci této tradice byli G. R. Elton a A. G. Dickens. Dnes je tato interpretace do jisté míry překonaná.

⁶⁰ Loades, D. *Revolution in Religion: The English Reformation (1530 - 1570)*. s. 2–3.

⁶¹ Shagan, E. *Popular Politics and the English Reformation*. s. 1–25.

⁶² Grafy a tabulky, které shrnují první kapitolu práce, se nalézají v přílohách na stranách 94 – 100.

Prvním přístupem je top-down approach, jehož zastánci předpokládají, že reformační proces byl veden shora a podstatná rozhodnutí se tak přijímala na makro-politické úrovni. Reformační změny proběhly rychle a bez větších obtíží či nepokojů. Můžeme tedy celý reformační proces nazvat oficiální politickou reformací, kde více záleží na vládních rozhodnutích, nežli na evangelických snahách reformátorů. Pozornost je věnována hlavně panovníkovým rozhodnutím, vládním krokům a důležitým aspektem tohoto přístupu je centrální politika vynucení v lokálních oblastech země. Velký význam je v procesu reformace přikládán zejména vládě Jindřicha VIII. a jeho rádcům, je tedy možné používat pojem „Jindřichova reformace“. Mezi zástupce tohoto proudu můžeme řadit J. A. Froudeho, autora z devatenáctého století, který připravuje půdu pro následující generace historiků, dále G. R. Eltona a P. Clarka, kteří píší své významné publikace v sedmdesátých letech dvacátého století.

Druhým přístupem je bottom-up approach, jehož stoupenci předpokládají, že iniciace pro reformu církve vzešla z lidu, a proto je zde na místě nazvat celý proces lidovou reformací. Hlavním zástupcem tohoto proudu je A. G. Dickens, který publikuje svou nejznámější knihu *The English Reformation* v šedesátých letech dvacátého století. Dickens nám předkládá svá tvrzení, že antiklerikalismus byl v Anglii zakořeněn a dostatečně rozšířen, ještě před Jindřichovým rozhodnutím vytrhnout Anglii z lůna katolické církve, protože byl přerod Anglie na protestantskou zemi tak rychlou záležitostí. Zde tedy jako u předcházejícího přístupu můžeme použít pojem „Jindřichova reformace“, protože zástupci tohoto historiografického proudu předpokládají, že Anglie se stala protestantskou ještě před smrtí Jindřicha VIII. Dickens klade velký důraz na hnutí lollardů, které je hlavním původcem antiklerikálního a antikatoického cítění v zemi. Dickensův pohled je podporován například Claire Crossovou.

Třetím a posledním přístupem je revizionismus, který se na historiografické scéně objevuje v osmdesátých letech dvacátého století. Na rozdíl od svých předchůdců zastávají revizionisté stanovisko, že reformace

proběhla mnohem později a pomaleji, nežli se původně předpokládalo. Anglická reformace byla trnitým a vleklým procesem, který nebyl nevyhnutelný. Revizionisté předkládají důkazy o dominanci katolicismu v některých oblastech Anglie, a to po celou dobu vlády Tudorovců. Reformace je konstruována svrchu autoritami, ale má jen malý dopad na lokální oblasti země. Stejně jako katoličtí autoři se revizionisté zaměřují na činnost a působení vlády, přičemž důraz kladou na vládu královny Alžběty I., ne na vládu jejího otce. Revizionističtí autoři tak nepoužívají pojem „Jindřichova reformace“. Mezi hlavní zástupce tohoto směru lze řadit Ch. Haigha, E. Duffyho a J. J. Scarisbricka. První jmenovaný zastává stanovisko, že v průběhu šestnáctého století můžeme vysledovat hned několik reformačních procesů, zatímco jen jedna reformace byla ve své podstatě evangelická, zatímco ty ostatní byly čistě politické povahy. Reformační snahy se dle Haigha nevyhýbají ani stoletím následujícím. V dnešní době se dá mluvit již o post-revizionistické fázi ve zkoumání anglické reformace. Typickými zástupci jsou D. MacCulloch a P. Collinson.

2. Postavení církve a vyznání obyvatelstva v 16. století

Evropa šestnáctého století byla věkem víry. Náboženství bychom mohli spatřit všude, a to nejen v kostelech a při liturgiích, ale také ve finančních transakcích či při soudních řízeních.⁶³ Bylo vetkané v každém aspektu lidského života – kulturního, politického i ekonomického, proto není možné s ním zacházet jako s oddělitelnou stránkou od lidské existence dané doby. Lidé byli s náboženstvím svázáni od kolébky do hrobu. V pravém slova smyslu „církve byla společnost“.⁶⁴ To ale samozřejmě nutně neznamená, že předreformační Anglie byla fascinujícím „věkem víry“, ve kterém byli všichni zbožní a oddaní Bohu. Znamená to ale to, že lidé ve středověku neměli tu možnost jako moderní věřící, aby vystoupili z ustanovených struktur náboženské kultury.⁶⁵ Náboženstvím v předreformační době se zabývali mnozí autoři, přičemž zastávali rozličné názory na podstatné aspekty této doby. Autoři jako Dickens se soustředili zejména na disent a antiklerikální nálady ve společnosti⁶⁶, což bylo, jak by řekl Haigh typicky „whigovským“ pohledem. Opakem jsou autoři jako kupříkladu Duffy, který naopak popisuje konzervativní postoje obyvatel a jejich zapojení do náboženského života šestnáctého století. Náboženství dle něj nebylo individuální záležitostí, ale celospolečenskou, které jsou všichni vědomě a dobrovolně součástí.⁶⁷

2.1 Struktura tehdejší anglické církve

V době limitovaných technologických a vládních zdrojů je katolická církev nejlépe organizovanou institucí v západní Evropě, přičemž nabízí a

⁶³ Shagan, E. H. *Popular Politics and the English Reformation*. s. 1.

⁶⁴ Marshall, P. *Reformation England (1480 – 1642)*. s. 1.

⁶⁵ Haigh, Ch. *English Reformations: Religion, Politics, and Society under the Tudors*. s. 285.

⁶⁶ Dickens popisuje situaci církve, v prvních desetiletích 16. století, jako nepřilíš jednoduchou. Poznává, že církevní vliv a moc nad tehdejší společností byly spíše zdánlivé, nežli reálné. Církev ztrácela lehce získanou intelektuální převahu a duchovenstvo stálo v nepříznivé pozici k rostoucím nárokům laické veřejnosti a státu. Dickens poukazuje i na nutnost reformace samotného papežství. Dickens, A. G. *The English Reformation*. s. 89.

⁶⁷ Více informací lze nalézt v první kapitole práce, věnující se historiografii anglické reformace.

kontroluje většinu z již tak omezeného a těžce dostupného vzdělání a zdravotní péče.⁶⁸ Pozdně středověká církev byla založena na vlastnictví půdy. Všechny obvody byly vymezeny teritoriálně – diecéze (biskupství), arcijáhensství, děkanství či farnosti. Příjmy pocházely většinou z najímané půdy či ze zemědělské produkce.⁶⁹

V pozdním patnáctém a brzkém šestnáctém století byly farnosti⁷⁰ základními administrativními jednotkami anglické církve. Jejich počet dosahoval čísla většího nežli 9000. Jednotlivé farnosti se od sebe navzájem odlišovaly. Měly ale společnou funkci *churchwarden* (správce kostela), který se staral o účty, přičemž částky, které sem proudily, byly enormní. Farnosti byly primárním místem, co se týká náboženského života, pro každého běžného Angličana. Každý z nich musel být někde farníkem, na takovém místě byl pokřtěn, vstoupil do svazku manželského, navštěvoval mše a platil desátky, nechal zde pokřtít své potomky či na kostelním hřbitově uložil k věčnému odpočinku některého ze svých blízkých.⁷¹ Kvůli své důležitosti, ohledně víry anglických občanů, byly farní záznamy podrobeny zkoumání mnohých historiků. Mezi ně můžeme řadit Duffyho či Haigha, kteří také tvrdí, že lokální komunity byly na své farní kostely pyšné, a proto také pomáhaly svými financemi v jejich rozvoji. Oddanost svým farnostem dokazovali lidé také ve svých závětech, kdy na ně převáděli sumy peněz nebo jim odkazovali svůj cenný majetek. Dalším příkladem může být také existence bratrstev či jiných sdružení, setrvávajících při jednotlivých farnostech. Lidé do nich vstupovali dobrovolně a oddali se tak uctívání Krista či nějakého jiného světce. U většiny farností existovalo alespoň jedno takové bratrstvo.⁷²

⁶⁸ Rex, R. *Henry VIII and the English Reformation*. s. 57.

⁶⁹ Loades, D. *Revolution in Religion: The English Reformation (1530 – 1570)*. s. 20.

⁷⁰ Farnosti byly základními jednotkami náboženského života a farní kostely byly fórem pro náboženské vyjádření. Budova kostela byla symbolicky i fakticky rozdělena na dvě části – kněžiště – místo, kde byl situován velký oltář, bylo pouze doménou kněží a hlavní loď kostela náležela lidem. Farní kostely byly v Tudorovské době bohatě zdobeny. Loades, D. *Revolution in Religion: The English Reformation (1530 – 1570)*. s. 26.

⁷¹ Marshall, P. *Reformation England (1480 – 1642)*. s. 3–5.

⁷² Duffy, E. *The Stripping of the Altars: Traditional Religion in England, 1400 - 1580*. s. 141–154.

V Anglii a Walesu existovalo dvacet šest biskupství, přičemž každé bylo držitelem svého episkopálního majetku. Roku 1535 je sestavena kniha *Valor Ecclesiasticus*, ve které můžeme naléznout soupis a hodnotu majetku drženého církví. Biskupství se od sebe lišila stejně tak jako jednotlivé farnosti, a to dle velikosti majetku či příjmů. Například zatímco příjmy Bangoru dosahovaly hodnoty 135 liber ročně, tak u Winchesteru se vyhouply až na částku 3000 liber za rok. Přesto byla anglická a velšská biskupství obrovská a často založena v městech, kde se nacházela katedrála. Příkladem mohou být města Ely nebo Durham. I nejchudší biskup měl značný příjem.⁷³

Biskupové žili a starali se o své domácnosti ve stylu feudálních pánů, kterými vlastně v jádru také byli. Drželi své církevní statky propůjčené od koruny a na oplátku složili koruně slib věrnosti. Stejně jako laičtí feudální páni museli plnit své vojenské povinnosti, přičemž se ale nečekalo, že se jich ujmou osobně. Zvolení biskupa probíhalo teoreticky tak, že byl nejdříve vybrán chrámovým kapitolem (chrám, katedrála – byla hlavním kostelem biskupství, se kterým byl každý biskup oficiálně spojený) a poté byl do funkce potvrzen od papeže. Prakticky byli ale biskupové ve většině případů jmenováni králem. Jednalo se o jakýsi reciproční systém mezi papežem a panovníkem a králové byli ve většině případů dost chytří na to, aby se vyhnuli skandálními jmenováními. Všechna biskupství tak byla královsky ustanovená a dotovaná⁷⁴, přičemž takto vytvořený vztah nikdy zcela nevymizel.⁷⁵

I další církevní stavby⁷⁶ byly podobně jako farnosti dotovány ze soukromých peněžních fondů.⁷⁷ Postupem času se některé kláštery stávají velice bohatými institucemi, přičemž majetní a dychtiví Angličané je po celá

⁷³ Loades, D, *Revolution in Religion: The English Reformation (1530 – 1570)*. s. 20.

⁷⁴ Farnosti na druhé straně čerpaly spíše ze soukromých fondů, zejména od bohatých vlastníků půdy.

⁷⁵ Loades, D, *Revolution in Religion: The English Reformation (1530 – 1570)*. s. 20–21.

⁷⁶ Slovo klášter (monastery) dříve lidé nepoužívali tak, jak je to běžné dnes. Lidé sice používali mnoho pojmenování, která známe a využíváme i dnes, ale nebyla stanovena přesná pravidla ohledně terminologie. Lidé používali více slov pro popis náboženských staveb, a to velmi volně a zaměnitelně. Byla zde ale tendence využívat slova jako opatství (abbeys) pro velké domy, pro středně velké domy se vžila pojmenování jako převorství (priors) či ženské kláštery (nunneries) a malé jednotky byly popisovány například jako cely nebo buňky (cells). Randell, K. *Henry VIII and the Reformation in England*. s. 63.

⁷⁷ Řeholní domy (friaries) mají majetek jen minimální, jelikož jejich obyvatelé složili slib chudoby.

staletí dotují, aby je nejen zachovali, ale ještě rozšířili.⁷⁸ V patnáctém století kaple přebírají část funkcí, které dříve patřily klášterům. Za vlády Jindřichovy dle Davida Loadese mnoho dobrých katolíků věřilo, že alespoň část bohatství klášterů by mohla být spravedlivě přerozdělena na jiné duchovní účely. Tento pohled z části vysvětluje malý odpor obyvatelstva při dvoufázovém rušení klášterů. Jak tvrdí Loades královy motivy pro rozpuštění klášterů byly primárně ekonomického charakteru⁷⁹, s čímž nesouhlasí G. W. Bernard, který tyto události připisuje spíše morálně náboženským motivům Jindřichovým.⁸⁰

Do církevní struktury dále patřily katedrály a koleje. Středověké anglické a velšské katedrály byly děleny do dvou kategorií. První kategorií byly katedrály klášterní, zde žili mnichové a hlavou byl opat. Do druhé kategorie patřily katedrály světské⁸¹, zde nalezneme kanovníky vedené děkanem. Největší světskou katedrálu nalezneme v Yorku. Po kapitulaci a rozpuštění klášterů se osm klášterních katedrál rozhodlo přeměnit na světské. Jednalo se o tyto: Canterbury, Rochester, Winchester, Ely, Norwich, Worcester, Durham a Carlisle. V roce 1540 bylo dále ustanoveno šest katedrál pro nově vzniklá biskupství (Chester, Bristol, Gloucester, Peterborough, Oxford, Wesminster). Po smrti Jindřicha se začaly množit útoky na katedrály a jejich majetek.⁸²

Nedílnou součástí tehdejší církve byly také církevní soudy⁸³ a konvokace, které se scházely v přibližně stejnou dobu jako parlament. V roce 1532 Jindřich VIII. plánuje omezit pravomoci konvokace a více ji napojit na korunu. Konvokace se nemohla sejít bez výslovného souhlasu panovníka a přezkum kanonického práva měl přejít na komisi jmenovanou králem, jejíž jedna polovina se měla skládat z laiků a druhá z duchovních.⁸⁴

⁷⁸ Kláštery byly vyjádřením velmi specifické náboženské kultury, která viděla vzdání se světského konání a oddání se modlitbám, jako hlavní sociální a komunitní funkci.

⁷⁹ Loades, D, *Revolution in Religion: The English Reformation (1530 – 1570)*. s. 21–22.

⁸⁰ Bernard, G. W. *The King's Reformation: Henry VIII and the Remaking of the English Church*. s. 255.

⁸¹ Světské katedrály ale nejsou Jindřichovou legislativou přímo ovlivněny.

⁸² Loades, D, *Revolution in Religion: The English Reformation (1530 – 1570)*. s. 22, 30–31.

⁸³ Newcombe, D. G. *Henry VIII and the English Reformation*. s. 9.

⁸⁴ Tamtéž. s. 44, 48.

2.2 Tradiční lidové náboženství

Pozdně středověké náboženství je hluboce založeno na svátostech. Boží milost je dostupná pro ty, jež k ní směřují, skrze konkrétní účast na obřadech a skrze modlitby směřující ke speciálním materiálním objektům a návštěvu svatých míst. Existovalo sedm oficiálních svátostí – křest, biřmování, eucharistie, svátost smíření, svátost nemocných a umírajících, manželství a svěcení kněžích. Eucharistie a svátost smíření, nebo také pokání se opakovaly a člověk tak neustále směřoval k obnově boží milosti.⁸⁵

Mše dotvářela obraz tehdejšího náboženského života, během ní se Kristus stal fyzicky přítomen mezi lidmi. Mše byla vedena latinsky knězem, stojícím zády ke kongregaci na hlavním oltáři, který byl situován na východním konci kostela. Kněz byl separován od veřejnosti tzv. lektoriem, na němž stál zpravidla kříž. Během mše pronesl slova Ježíše „Zde je mé tělo.....Zde je má krev“, použitými prvky při tomto obřadu byly chléb a víno, které se staly opravdovým tělem a krví Krista. Tento proces se nazývá transsubstanciací. Lidé přijali tělo Krista ve formě hostie, ale toto přijímání bylo pro mnoho lidí vzácné. Většinou se lidé svatého přijímání účastnili jednou za rok a to v čase Velikonoc. Po zbytek roku byl větší důraz kladen na vidění svátostí. V momentě posvěcení, kdy kněz zvedl hostii nad hlavu, začaly zvonit zvony, byly zapalovány svíce a dle pozdních protestantů lidé zápasili o privilegium vidět svého stvořitele. Mezi lidmi se tradovalo, že pokud ten den zahlédli Boha, pak v tento den nemohli oslepnout nebo náhle zemřít.⁸⁶

Častým jevem bylo také konání mší za mrtvé. Konání mší za mrtvé se stalo jednou z nejčastějších náboženských praktik pozdně středověké doby. S tímto obřadem byly spojeny odpustky, díky kterým člověk netrpěl po tak dlouhou dobu v očistci. Lidé se také účastnili kázání.⁸⁷

⁸⁵ Marshall, P. *Reformation England (1480 – 1642)*. s. 5–6.

⁸⁶ Tamtéž.

⁸⁷ Rex, R. *Henry VIII and the English Reformation*. s. 58–59.

Co tedy katolicismus nabízel, byla spása, posmrtný život ve věčné blaženosti po boku Boha. Spása byla nutná, kvůli existenci prvotního hříchu, který vykonali předkové lidské rasy Adam s Evou. Skutky a sebeobětování Ježíše Krista odčinily tento hřích a umožnily tak dosažení spásy, prostřednictvím boží milosti, pro ty jenž se budou kát ze svých hříchů, věřit v Boha a žít podle jeho vůle. Církev v tomto procesu sehrává roli mediátora. Lidé musejí být součástí církevní komunity, což započíná vykonáním křtu a projevuje se účastí na mši. Toto členství může být zrušeno kvůli herezi. Křesťanský život v církvi zahrnoval dodržování Deseti přikázání a lokální participaci na určitých obřadních aktech, primárně na svátostech. Dále také řádné modlitby, postění se a dávání almužen. Pokání bylo nezbytným elementem křesťanského života, jelikož zhřešením lidé neustále ztráceli boží přízeň. K usmíření mohlo dojít skrze svátost pokání či zpovědi knězi. Dále lidé kvůli „zakročení světců“ v jejich prospěch navštěvovali jejich ostatky – kosti, hroby, oblečení či jejich osobní věci nebo jejich obrazy. Díky tomu nastal vzestup svatých, uctívání ikon nebo konání svatých poutí. Lidové náboženství pozdně středověké Anglie zůstalo silně vizuální a založené na obřadních aktivitách. Obdivu a úctě se ale těšili i žijící svatí. Příkladem může být Elizabeth Barton Svatá panna z Kentu.⁸⁸

A. G. Dickens v první části knihy *The English Reformation* popisuje pozdně středověké náboženství. Tvrdí zde, že i povaha tehdejšího náboženství uspíšila reformační proces⁸⁹, stejně tak jako skupiny protestantských myslitelů. V Anglii vidí potřebu duchovní reformy. Tradiční katolické náboženství představuje jako „směsici“ pověr a to jak víru, tak praktiky, které jsou často založené na lidových vyprávěních a legendách. To vše je promícháno s křesťanským cítěním. Kniha začíná právě takovými lidovými příběhy, které nám mají ukázat pověrčivost panující mezi tehdejšími lidmi. Dickens se také pozastavuje nad existencí očistce a poukazuje na to, že

⁸⁸ Tamtéž. s. 57–58, 63, 67.

⁸⁹ Dickens také mluví o rozšíření antiklerikalismu a erastianismu mezi lidmi. Tyto nálady ve společnosti dává také mimo jiné do spojitosti s Hunneovou aférou. Dickens, A. G. *The English Reformation*. s. 131.

i takoví muži jako Thomas More věřili v jeho božskost. Nebylo tedy divu, že se obyčejní lidé cítili lépe ve společnosti světců nežli ve společnosti boží. Dickens píše, že velká většina Angličanů se zdaleka nezajímala o teologii tolik, jak o tom referují jiní autoři. Zdůrazňuje ale také to, že ateismus a agnosticismus v té době skoro neexistovaly. Poukazuje i na uzpůsobení katolických doktrín masám.⁹⁰ Zmínku věnuje také nové zbožnosti *devotio moderna*⁹¹ a to opět jako ukázkou mysticismu.⁹²

Jak tvrdí P. Collinson, Anglie byla před reformací jednou z nejkatoličtějších zemí v Evropě.⁹³ Tradičním náboženstvím v Anglii se zabývá také E. Duffy ve své knize *The Stripping of the Altars*. Duffy si je vědom, že kniha není popisem procesu anglické reformace. Jeho úmyslem je odhalit náboženský život průměrného Angličana, přičemž pracuje s velkým množstvím primárních zdrojů. Poukazuje na jednotu pozdně středověké víry a na spokojenost obyčejných Angličanů s katolickou duchovní tradicí. Reaguje na A. G. Dickense, který staví do popředí reformátory a lollardy, kteří nejsou spokojeni se stavem tehdejší církve. Duffy se vyjadřuje k některým aspektům pozdně středověkého náboženství, tak jak jej navrhl Dickens ve své knize *The English Reformation*. Kupříkladu se staví do opozice v případě Dickensova tvrzení, že eucharistie a kultu svatých vytváří Boha, který se zdá distancovaný a nespojený s naším světem. Duffy dochází k naprosto opačnému názoru a tvrdí, že katolické obřady jsou kristocentrické. Dále píše, že raní protestanti nejsou dědici lollardů, ale že protestantští aktivisté jsou konvertiti z řad oddaných katolíků.⁹⁴ Duffyho opomíjení disentu ale může vést k nepřesnostem, jelikož tvrdí, že pozdně středověká víra byla jednotná, ale my máme povědomí o skupinách anglických reformátorů z per jiných autorů. Jistěže se jednotliví autoři přou o jejich počtech a důležitosti, ale přesto stále víme, že jejich existence je nediskutabilní. Také pokud by lidé byli spokojeni

⁹⁰ Dickens, A. G. *The English Reformation*. s. 13–19, 28–29, 89.

⁹¹ *Devotio moderna* se vyznačovalo zejména odklonem zájmu lidí od kultů a církevních institucí ve prospěch vnitřního a osobního náboženství.

⁹² Dickens, A. G. *The English Reformation*. s. 31–40.

⁹³ Collinson, P. *The Reformation: A History*. s. 107.

⁹⁴ Duffy, E. *The Stripping of the Altars: Traditional Religion in England, 1400 - 1580*. s. xiv–xxi.

s pozdně středověkým katolicismem, proč by zde byl tak malý odpor za vlády Jindřicha, Eduarda a Alžběty, v porovnání s panováním Marie?

Podobně jako E. Duffy se tradičním lidovým náboženstvím zabývali J. J. Scarisbrick a Ch. Haigh. Oba vidí reformační změny jako agresivní a destruktivní proces, útočící na tradiční společnost. Snaží se ukázat katolickou víru očima těch, kdo do ní byli zapojeni a ne pouze očima těch, kteří jí odmítali. Haigh poukazuje na nejrůznější případy vzdoru vůči centrálním nařízením, příkladem může být snaha některých kněží zachovat papežovo jméno v modlitebních knihách po roce 1535.⁹⁵ Scarisbrick ukazuje anglický národ jako jednotně nábožensky konzervativní a odporující reformačním snahám, vycházejícím z centra.⁹⁶

2.3 Teologická revoluce

Církev, stejně jako většinu institucí, je potřeba neustále reformovat. Znakem zdravé instituce je její schopnost rozpoznat, kdy je nutné spustit reformní proces a konat dle toho. Reforma a reformace však nutně nepředstavují proces, kdy jsou stávající struktury církve zničeny, ale naopak znamenají posun, i když někdy trochu bolestivý. Reformátorské myšlenky se liší, ale společná jim zůstává vize čistoty prvotní církve a snaha k jejímu návratu a to i přesto, že se kroky reformátorů, směřující ke stejnému cíli rozdělují.⁹⁷ Problémy v církevních strukturách a morálce duchovních nebyly v šestnáctém století ničím novým, stejně tak jako roztržky mezi státem a církví.⁹⁸ Od roku 1530 jsou církevní autority nuceny čelit třem výzvám – humanistům, luteránům a lollardům⁹⁹, přičemž jejich označení se často mísila a zaměňovala.¹⁰⁰

⁹⁵ Haigh, Ch. *English Reformations: Religion, Politics, and Society under the Tudors*. s. 17, 142.

⁹⁶ Scarisbrick, J. J. *Reformation and the English People*. s. 135.

⁹⁷ Newcombe, D. G. *Henry VIII and the English Reformation*. s. 7–8.

⁹⁸ Tamtéž. s. 9–11.

⁹⁹ Mimo hlavní směr protestantismu existoval i lidový radikalismus, který bylo obtížné zařadit do nějaké skupiny. V každé generaci se vyskytovalo pár excentrických myslitelů, kteří kupříkladu odmítali božství

2.3.1 Kontinentální vzory – Luther a Zwingli

Martin Luther formuluje většinu ze svého doktrinního a praktického programu v rozmezí let 1517 – 1520. Vyzval německé vládcy k provedení reformy církve, zrušení papežských daní, zrušení náboženských řádů, zrušení svatých poutí, dále také zrušení celibátu a vedení mše za mrtvé. Popřel doktrínu transsubstanciace¹⁰¹ a uznal pouze dvě svátosti – křest a eucharistii. Základem Lutherova učení byl *solifidianismus*¹⁰². Ten je založen na učení svatého Pavla a velkou část podpory pro tuto část své doktríny nalézá v protipelagiánských¹⁰³ textech svatého Augustina, u německého mystika ze 14. století Johana Taulera a u neznámého autora díla *Theologia Germanica*. Ospravedlnění vírou je nejlépe vysvětleno v dílech svatého Pavla (List Římanům) a Tyndalea (prolog k Listu Římanům). Prolog přináší Lutherovu charakteristickou doktrínu do kruhu první generace anglických protestantů.¹⁰⁴

Svatý Augustin i svatý Pavel si byli vědomi důležitosti víry v procesu lidské spásy. Svatoý Pavel tvrdil, že spravedlnost žije díky víře, a že víra sama může být jen darem od Boha, a tudíž není možné na víře pracovat ani ji studovat. Luther dále obhajuje determinismus a tvrdí, že člověk není odpovědný za svůj osud, jelikož nemá volnou vůli. Bůh dělá z člověka hříšníka a pak ho za to následně trestá. Tímto se vymezuje vůči Williamu Ockhamovi.¹⁰⁵

Krista, křest, nebo jinou svátost či Písmo, někteří odmítali Starý nebo Nový zákon. Jejich signifikance však byla téměř mizivá. Loades, D, *Revolution in Religion: The English Reformation (1530 – 1570)*. s. 50–51.

¹⁰⁰ Loades, D, *Revolution in Religion: The English Reformation (1530 – 1570)*. s. 49.

¹⁰¹ Transsubstanciace je jako dogma přijata až Tridentským koncilem.

¹⁰² Justification by Faith Alone neboli ospravedlnění vírou (Sola Fide). Člověka ospravedlňuje pouze jeho víra, nikoliv jeho činy a dobré skutky. Dalšími principy Lutherova učení jsou: autorita Písma, kterou pokládá za vyšší nežli autoritu církve a tvrzení, že boží milost je dar, který není možné si nijak zasloužit či koupit. V Anglii bylo čtení Písma laiky zakázáno v roce 1408, jako výsledek povstání lollardů.

¹⁰³ Pelegianismus neboli skutkaření.

¹⁰⁴ Dickens, A. G. *The English Reformation*. s. 91–92, 94–95.

¹⁰⁵ Loades, D, *Revolution in Religion: The English Reformation (1530 – 1570)*. s. 37.

Luther prohlašuje církev za zkorumpovanou a její učení otrávené chamtivostí. Dochází tak daleko, že papeže nazývá antikristem. Mše je u Luthera jen na okraji jeho zájmu, jelikož odmítá transsubstanciaci pro její surový materialistický způsob interpretace. Pro Luthera byli všichni věřící knězi, jelikož měli všichni přímý přístup k Bohu.¹⁰⁶

V návaznosti na Lutherovo učení vedl nezávislou reformaci Ulrich Zwingli v Curychu, ta byla napodobena i v dalších městech – v Bernu či v Basileji. Neefektivita švýcarské centrální vlády a církevních kontrol udělala z této země ideální ohnisko pro náboženské experimentování. Zwingli s pomocí městské rady zrušil staré bohoslužby s větší důkladností nežli Luther. Věřil, že spása leží ve víře v podstatu evangelií, ne v odsouhlasených formulacích církve a povoloval velkou osobní svobodu v interpretaci Bible. Učení Luthera i Zwingliho kladlo důraz na individuální svědomí křesťanů a na prvky náboženské svobody a tolerance.¹⁰⁷

2.3.2 Křesťanští humanističtí myslitelé

Středověký politický systém se za vlády Tudorovců začíná proměňovat a stejně tak se proměňuje i oblast intelektuální a duchovní¹⁰⁸. Příprava na změnu atmosféry šestnáctého století je často volně nazývána jako „nové učení“. Ve svých počátcích vděčí za mnohé italským humanistům, kteří dokonce ještě před Francescem Petrarcou opustili scholastickou filozofii a teologii ve prospěch literatury a historických a filozofických studií. V časech Johanna Reuchlina, Erasma Rotterdamského¹⁰⁹ a Johna Coleta byl tento

¹⁰⁶ Tamtéž. s. 37–38.

¹⁰⁷ Dickens, A. G. *The English Reformation*. s. 95–96.

¹⁰⁸ Humanisté se snaží církev očistit od materialismu, přivedením duchovních na správnou cestu a k jejich prvotnímu a pravému účelu.

¹⁰⁹ Erasmus dle Dickense položil základy, na kterých dále stavěl Martin Luther. Dickens, A. G. *The English Reformation*. s. 100.

přístup plně převeden na studium Písma.¹¹⁰ Nicméně první oxfordští reformátoři chtějí napravit nešvary církve, nikoliv církev opustit.¹¹¹

Změna postoje v anglickém teologickém životě ukazuje na léta 1496 – 1497, kdy se Colet vrací z Itálie a přednáší na Oxfordu o Pavlově Listu Římanům. Humanistickou kritiku aplikuje na Bibli stejně vehementně jako na texty Cicera a Vergilia. Colet si uvědomuje, že musí zkoumat nejen text Bible, ale též historické pozadí, stojící za náboženstvím Pavlovy doby. Inspirován je zejména svatým Pavlem, přičemž si uvědomuje, že se jednalo o skutečnou historickou postavu, s kterou je potřeba jednat v kontextu tehdejšího politického a sociálního prostředí. A. G. Dickens naznačuje, že některé prvky, na které se Colet soustředí, se podobají Lutherovu učení. Kupříkladu poukazuje na tvrzení, že ani rituály ani obřady neочиšťují ducha, ani neospravedlňují člověka. Dickens ale poukazuje i na odlišnosti a to především v oblasti doktríny determinismu, kde Colet tvrdí, že lidská vůle je jen tajně doprovázena Bohem a člověku tak jeho osud není plně předurčen. Lidská vina a ne boží vůle způsobuje odsouzení a zavržení člověka.¹¹²

Největší vliv na Coleta měli novoplatonisté Ficino a Pico della Mirandola, jejichž myšlení se rozcházelo s Lutherovým. Od Luthera se Colet lišil i v dalších směrech. Korupci v církvi viděl spíše, než jako univerzální a vlastní podstatě člověka, jako odklonění se od správných norem a na rozdíl od Luthera na tyto nešvary neodpovídal násilím. Zjevně věřil na transsubstanciaci, docházel na mši, věřil ve všech sedm svátostí a uznával papežskou supremaci. Coletova osoba byla vyzdvižována a obdivována lollardy. Colet tak byl katolíkem, který měl své zvláštní místo v protestantské historii.¹¹³

¹¹⁰ Dickens, A. G. *The English Reformation*. s. 98–99.

¹¹¹ Newcombe, D. G. *Henry VIII and the English Reformation*. s. 11.

¹¹² Dickens, A. G. *The English Reformation*. s. 98–99.

¹¹³ Tamtéž. s. 99–100.

Coletovým žákem a přítelem byl anglický učenec Thomas More¹¹⁴. Stejně jako Colet i More se přiklání k reformaci církve rozumem a vědomostmi. S tímto postupem souhlasil i jejich společný přítel Erasmus Rotterdamský¹¹⁵. Společným předsevzetím všech tak bylo reformování mravů a ducha kněžstva a zcela jistě ani jeden z nich nebyl předchůdcem hnutí nepřátelských ke katolictví.¹¹⁶ V Anglii šestnáctého století bujel antiklerikalismus, ale nebyla protináboženská. Objevují se výhrady vůči kléru, které nejsou nového rázu. Lidé nesouhlasí s autonomií, které se těšily církevní soudy, nelíbí se jim bohatství mnichů a nápadný přepych biskupů.¹¹⁷

Humanisté útočí na materialismus, který vyrostl z podstaty církve jako instituce a z její integrace s tehdejší společností. Biskupové jsou také feudálními lordy, opatství vlastní rozsáhlé pozemky, katedrální hodnostáři jsou zároveň královskými úředníky a tak dále. Vlastnictví tak rozsáhlého majetku nekoresponduje s prvotním poselstvím křesťanství. Erasmus i Colet kritizují duchovenstvo za jejich chamtivost a přílišné zapojení do světských záležitostí. Velká vlna kritiky se snesla zejména na zneužívání církevních zdrojů. Humanisté také poukazují na akty spojené se spasením člověka. Jak tvrdí, mělo by se jednat o rituální akt ponížení a pokory, protože by lidé neměli za toto privilegium platit či jinak tuto proceduru obcházet.¹¹⁸

Humanisté nebyli jediní, kteří se zabývali otázkou duchovních hodnot. Před nimi se snažila tyto myšlenky uvést v život generace mystiků a reformátorů, jmenovitě kupříkladu R. Rolle (14. století) či T. à Kempis (15. století). Humanističtí učenci mají ale v šestnáctém století mnohem více posluchačů a přátel na vysokých postech, což jejich předchůdcům chybělo.¹¹⁹

¹¹⁴ Autor knihy *Utopie o ideálním společenském uspořádání*, učenec, právník a politik, později mučedník za katolickou víru spolu s biskupem Johnem Fisherem.

¹¹⁵ Erasmus píše dílo *Chvála bláznovství a velké vydání Nového zákona*, které připravuje podle latinských a řeckých textů, když je v Anglii u svého přítele T. Mora. Maurois, A. *Dějiny Anglie*. s. 192–193.

¹¹⁶ Někteří protestantští reformátoři se ale hlásí k myšlení humanistů a nechávají se volně inspirovat jejich idejemi.

¹¹⁷ Maurois, A. *Dějiny Anglie*. s. 192–193.

¹¹⁸ Loades, D. *Revolution in Religion: The English Reformation (1530 – 1570)*. s. 34–35.

¹¹⁹ Tamtéž. s. 35.

Zjednodušeně tedy můžeme říci, že poselství, které hlásalo návrat k hodnotám a praktikám prvotní církve, přímý a osobní vztah s Bohem, pro který není nutná existence komplikované a spleťité soudní a svátostní mašinerie, se opakovalo po staletí.

D. Loades dokonce naznačuje možnost reformace anglické církve v duchu humanismu, stejně jako se tomu stalo ve Španělsku pod kardinálem Ximenesem. Tato možnost ale nemohla být převedena do reality, jelikož Martin Luther roku 1517 uveřejnil své teze. Samotný Jindřich byl vzděláván v humanistickém duchu a mezi Erasmem a Lutherem si vybral prvního jmenovaného.¹²⁰

2.3.3 Luteránský okruh myslitelů

Nejstarší známou společností anglických Luteránů můžeme datovat do roku 1520. Tato skupina se nalézala v Cambridge. Zde v letech 1511 – 1514 pracoval Erasmus na svém textu Nového zákona. V Cambridgi se těšil velké oblibě latinský překlad Nového zákona, který se později čte i na Oxfordu.¹²¹ V malém Cambridgeském kostele sv. Eduarda kázali Barnes, Bilney či Latimer. Farnost sv. Eduarda zahrnovala také *the White Horse*, kterému se sarkasticky přezdívalo „malé Německo“. Zde se scházeli Cambridgeští učenci a diskutovali nad novými německými doktrínami. Mezi těmito učenci byli Tyndale, Joye, Roy, Barnes, Coverdale, Bilney, Latimer, Cranmer, Frith, Lambert, Ridley, Rowland Taylor, Thomas Arthur, Mathew Parker a další.¹²²

Z tohoto okruhu reformátorských myslí vzešli i budoucí lídři anglikánské církve jako například Hugh Latimer či Thomas Cranmer. Podstatnou událostí pro všechny anglické protestanty bylo přeložení Nového zákona do angličtiny. O tento překlad se postaral William Tyndale¹²³, který při tom čerpal z řeckých

¹²⁰ Tamtéž. s. 36.

¹²¹ Dickens, A. G. *The English Reformation*. s. 101.

¹²² Tamtéž. s. 102–103.

¹²³ Tyndale projevil velké nadání pro cizí jazyky. Mluvil hebrejsky, řecky, latinsky, italsky, španělsky, anglicky a francouzsky.

překladů Erasma Rotterdamského.¹²⁴ Myšlenky anglických reformátorů o tom, že pravdu lze objevit jen v Písmu a také poslušnost, kterou bychom měli prokazovat Bohu a ne člověku (papeži), se staly primárními a nezbytnými prvky při obraně královy pozice ve třicátých letech šestnáctého století.¹²⁵ Jak můžeme vidět u důkazních materiálů, které Jindřich předkládal v rámci snahy o anulaci svého prvního manželství.

William Tyndale, mimo již zmiňovaného překladu Nového zákona a prologu k Listu Římanům, píše ještě další díla, která shrnují jeho náboženské a politické smýšlení. Kniha *Obedience of a Christian Man* (1528) se dle zdrojů dostává až ke králi, který prý po jejím přečtení prohlásil, že tato kniha je pro něj a pro všechny krále. Tyndale zde obsáhle obhajuje caesaropapismus, přičemž předkládá důkazy, které nachází ve Starém zákoně a v brzké křesťanské historii. Tyndale popisuje práva a povinnosti vladaře a zároveň tvrdí, že král má nárok na nedělitelnou poslušnost svých poddaných. Kniha je králi, podle tehdejšího historika Johna Foxe¹²⁶, přinesena Annou Boleynovou. O rok později je sepsána *Supplication for the Beggars* Simona Fishe, která je adresovaná přímo králi. Jedná se o proslov o chamtivosti a nenasytosti kléru. Pamflet se dostal ke králi skrze Annu Boleynovou nebo ji obdržel z rukou kupců.¹²⁷

Brzy se skupina z Cambridge rozrůstá o další, kupříkladu o skupinu obchodníků z Londýna. Dickens vidí spojitost lollardů s těmito ranými anglickými protestanty. V roce 1526 byla stíhána skupina kupců kvůli držení zakázané kacířské literatury. Angličtí kupci v Londýně a Antverpách započali, dle Dickense, hrát stěžejní roli. Šíření protestantského učení bylo hodně usnadněno díky zahraničním konexím kupců, kteří sdíleli antiklerikální postoje, snadno a často se pohybovali po Evropě a byli relativně politicky imunní.

¹²⁴ Newcombe, D. G. *Henry VIII and the English Reformation*. s. 11–14.

¹²⁵ Tamtéž. s. 9–10.

¹²⁶ Fox a jeho přátelé se snažili o vytvoření protestantského historického mýtu v rámci podpory protestantské věci. Loades, D, *Revolution in Religion: The English Reformation (1530 – 1570)*. s. 50.

¹²⁷ Scarisbrick, J. J. *Henry VIII*. s. 247.

Vedle kacířských bývalých mnichů a dalších univerzitních učenců se tak objevuje skupina zámožných obchodníků, se kterými je potřeba počítat.¹²⁸

2.3.4 Lollardi

Původně byl termín „Lollard“ hanlivým označením, pocházejícím z holandštiny¹²⁹ a znamenající „mumlala“¹³⁰ modliteb. Tento výraz byl později používán i pro označení skupin napříč Evropou. Poprvé byl použit v Anglii při snaze pojmenovat následovníky středověkého reformátora Jana Viklefa¹³¹ (1330 – 1384). Jak píše A. G. Dickens Viklef byl jednou z těch historických postav, jejichž život byl skryt v oparu minulosti, přesto je ale jisté, že se stal arcikacířem, na jehož myšlenky navazovaly další skupiny reformátorů. Viklef a jeho následovníci předjímali mnoho z klíčových doktrín protestantismu.¹³²

Viklef kladl velký důraz na Bibli, která byla základem pro život a víru. Jeho snahou bylo, aby k Písmu mělo přístup i laické obyvatelstvo, tedy něco, co středověký katolicismus naprosto odmítal. Viklefovo učení bylo silně založeno na predestinaci, což ovlivnilo i jeho eklesiologii¹³³. Prává církev měla být omezena na ty, jimž Bůh předurčil spasení. Dále Viklef odmítá doktrínu transsubstanciace, o které mluví jako o „historické novince“. Ve Viklefově eucharistické teologii byly krev a tělo Krista prezentovány jako prvky netělesného, ale duchovního rázu.¹³⁴ Viklef vystupoval z tradiční teologie i v případě odmítnutí papežské supremace, podpoře uzavírání manželství duchovních či odmítnutí mnišství a bohatství duchovních. Také pozdvihl roli panovníků a svěřil jim otázku reformování církve. Tyto antiklerikální a erastianské postoje krátce před Viklefovým narozením podporoval Marsilius

¹²⁸ Dickens, A. G. *The English Reformation*. s. 104–105.

¹²⁹ Middle Dutch – jazyk používající se zhruba od 1100 do 1500.

¹³⁰ Anglický výraz zní mutterer.

¹³¹ Velkým ochráncem Viklefa byl Jan z Gentu, strýc tehdejšího krále Richarda II. Viklefovy myšlenky se tak rozšiřují i mezi šlechtickými stavy. Později jej ale v jeho politické kampani proti biskupům opouští.

¹³² Dickens, A. G. *The English Reformation*. s. 41.

¹³³ Teologické uplatnění na povahu a strukturu křesťanské církve.

¹³⁴ Dickens, A. G. *The English Reformation*. s. 41.

z Padovy. Jedinou oblastí, kterou Viklef nepojímá je ospravedlnění vírou.¹³⁵ John Foxe označil Jana Viklefa jako „jitřenku reformace“^{136, 137}.

Lollardi převzali učení Viklefovo, ale nadále jej rozvíjeli a radikalizovali. Viklef původně kázal pouze skupině, složené ze známých tváří, což se naprosto lišilo jak od jeho následovníků, tak také od Martina Luthera. Ve druhé polovině čtrnáctého století byl panovník ve sporu s papežem, což napomohlo lollardům zlepšit své postavení na královském dvoře a u šlechty, jelikož antiklerikalismus byl tehdy v módě. Byly přijaty zákony na základě *praemunire*¹³⁸, které měly omezit papežskou moc na ostrově, stejně jako tomu uvidíme později u Jindřicha VIII. Spor vyvrcholil zveřejněním *Great Statute* v roce 1393, což byl ve své podstatě politický manifest proti tehdejšímu papeži Bonifáci IX.¹³⁹

Šlechta, která se smála Chaucerovým mnichům a prodavačům odpustků byla v té době obeznámena i s Viklefovou ostřejší kritikou. Tito aristokratičtí podporovatelé roku 1395 načetli manifest známý jako *Twelve Conclusion* (12 závěrů), v němž bylo mnoho požadavků, ne nepodobných těm ukládaných pozdějšími reformátory. Toto příznivé období pro lollardy ale nevydrželo věčně. Kroky nazpět byly: zákon *On the Burning of Heretics* z roku 1401 a zákaz Bible v národním jazyce z roku 1408. Při vzpouře, vedené lordem Oldcastlem byli lollardé již vyhořelou politickou silou. Po brzké a aktivní fázi se z lollardů stala spíše sekta v ilegalitě, nemající krédo a sdružující tak jen lidi s podobnými názory. Reprezentovali se jako „*the known men*“, přičemž

¹³⁵ Loades, D, *Revolution in Religion: The English Reformation (1530 – 1570)*. s. 47.

¹³⁶ „When John Foxe and his friends hailed John Wycliffe as „the morning star of the Reformation“ they were endeavouring to create a protestant historical myth, but there was a measure of truth in their claim“ Loades, D, *Revolution in Religion: The English Reformation (1530 – 1570)*. s. 50.

¹³⁷ Tamtéž. s. 50.

¹³⁸ Bitvy mezi papeži a anglickými králi nebyly žádnou novinkou. Ve 14. století byly představeny *Statute of Provisors* a *Statute of Praemunire*. Oba zákony byly schváleny v době stoleté války a v době, kdy papežové sídlili v Avignonu a angličtí králové se tak obávali vlivu Francouzů. Newcombe, D. G. *Henry VIII and the English Reformation*. s. 19–20.

¹³⁹ Loades, D, *Revolution in Religion: The English Reformation (1530 – 1570)*. s. 47.

komunikovali skrze osobní informační sítě. Situaci neulehčují ani církevní soudy, které všechny vymykající se věci připisovaly lollardům.¹⁴⁰

V letech 1490 – 1520 se objevilo větší volání po vzdělání. Lollardé byli duchovními, kupci, ale ve velké míře to byli řemeslníci a svobodní sedláci. Změna nastává, když lollardi navštěvují kázání Johna Coleta v roce 1511 a opatřují si Nový zákon od Tyndala v roce 1526.¹⁴¹ Dickens tvrdí, že od roku 1490 se počty lollardů zvyšují a vycházejí z anonymity¹⁴², přičemž tento fakt by měl dozajista zajímat historiky, zabývající se anglickou reformací. Také tvrdí, že existuje spojitost mezi lollardy a luterány.¹⁴³

Dickens vysledoval regionální vlivy lollardů do určitých oblastí. V některých oblastech Anglie jich bylo přirozené víc než v jiných. D. MacCulloch odkazuje na Dickense ohledně míst lollardského výskytu. MacCulloch mluví o tzv. velkém půlměsíci v jihovýchodní Anglii, který sahá od Nortwiche po Hove, včetně východní Anglie, Londýna a Kentu a prodlouženého o údolí, kterým protéká Temže a dokonce o Bristol, Gloucester a Coventry.¹⁴⁴

Ne všichni historikové ale sdílejí Dickensův pohled na význam lollardského hnutí, jak jsme mohli vidět již v předcházejícím textu. Kupříkladu revizionističtí autoři přikládali větší vliv lidovým vrstvám, nežli reformátorům. Těmito autory jsou E. Duffy, J. J. Scarisbrick či Ch. Haigh. Postrevizionistický historik D. MacCulloch je ale schopen s Dickensem souhlasit v tom, že některé oblasti byly opravdu známy výskytem lollardů.

G. R. Elton píše, že se protestantské názory v Anglii začaly šířit ve dvacátých letech šestnáctého století, souhlasí, že tyto myšlenky částečně

¹⁴⁰ Tamtéž. s. 47–48.

¹⁴¹ Tamtéž. s. 49.

¹⁴² Dickens mluví o vystřídání období ticha velkým návratem lollardů v předvečer reformace. Lollardé tak přežili všechny státní i církevní perzekuce a vrátili se jako značná síla, chtějíc pomoci při reformačních snahách.

¹⁴³ Dickens, A. G. *The English Reformation*. s. 46–47, 56.

¹⁴⁴ MacCulloch, D. *The Later Reformation in England, 1547 – 1603*. s. 106.

těžily z obnovy lollardského odporu proti papeži.¹⁴⁵ D. G. Newcombe zase tvrdí, že sice nemůžeme popřít, že lollardé byli fenoménem na jihu Anglie, ale jen stěží reprezentovali názor veřejnosti.¹⁴⁶ D. Loades píše o tom, že vliv lollardů v raných fázích anglické reformace byl velmi diskutován, přičemž tvrdí, že hlavní sféry protestantského disentu ve čtyřicátých letech šestnáctého století (Londýn, Essex a Home Counties) byly ve velké míře oblastmi, kde se o půl století dříve vyskytovaly lollardské skupiny i priority protestantů a lollardů se ve většině shodovaly.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Elton, G. R. *Angličané*. s. 111., Elton, G. R. *Reform and Reformation: England (1509 - 1558)*. s. 11.

¹⁴⁶ Newcombe, D. G. *Henry VIII and the English Reformation*. s. 11–12.

¹⁴⁷ Loades, D. *Revolution in Religion: The English Reformation (1530 – 1570)*. 49–50.

3. Panovník Jindřich VIII.

Jindřich VIII. byl bezpochyby významnou historickou osobností. Jeho vláda (1509 – 1547) je dnešními historiky, stejně jako byla jejich předchůdci, podrobována důkladnému zkoumání. Každý tak činil či činí z vlastního úhlu pohledu a zaměřuje se na jiné zdrojové materiály, přičemž vytvářejí neustále nový pohled na tohoto panovníka z rodu Tudorovců. Jak jsem popisovala v první kapitole, je možné Jindřicha vnímat různými způsoby - jako velkého vládce, který vždy věděl, kam směřuje a čeho chce ve svém úřadu dosáhnout, ale je také možné na něj pohlížet jako na nerozhodného a o administrativní věci se nezajímajícího člověka, který se obklopoval silnými osobnostmi, kterým svěřoval většinu svých politických rozhodnutí. Je také možné jeho osobu vnímat jako hrdinu či padoucha, jako vilného tyrana nebo konstitučního monarchu, přičemž můžeme naleznout i mnohé přezdívky, kterými je Jindřich častován. A. F. Pollard vidí kupříkladu Jindřicha jako rozporuplného monarchu, který po sobě zanechává rozdělenou zemi. Historiografie o Jindřichovi je velmi pestrá a členitá, přesto ale jistě víme, že za jeho panování se Anglie odtrhuje od Říma a je založena samostatná anglikánská církev, která přetrvala až do současnosti.

A. G. Dickens, navazující zčásti na J. Foxe, vidí časté změny v králových rozhodnutích jako reflexi vlivů na něj působících. Jindřichovy konzervativní instinkty dle Dickense bojují s jeho intelektuálním přesvědčením. Nicméně je ale králova centrální politika přijata lidmi bez větších obtíží.¹⁴⁸ Tato Dickensova tvrzení jsou odmítána revizionisty.

G. W. Bernard naopak v Jindřichových politických rozhodnutích žádné větší rozdíly a změny nepozoruje. Král je sám svým pánem a pozice, kterou zastává je idiosynkratická. Jindřich je zastáncem střední cesty. Bernard nám poskytuje nový pohled na osobu panovníka Jindřicha VIII., který je založený na popisu událostí ve třicátých a čtyřicátých letech šestnáctého století a na

¹⁴⁸ Více informací v knize *The English Reformation*.

postupném utváření královny náboženské politiky. Bernard je přesvědčen, že král po střetu s papežem Klimentem vidí papežství jako politický úřad, nikoliv jako úřad zastupující křesťany. Jindřich je tak přesvědčen o nutnosti reformace, očištění církve a hlavně vytvoření její jednoty. Král se pasuje do role ochránce víry¹⁴⁹ svých poddaných.¹⁵⁰

G. R. Elton poukazuje na změnu ve vládnutí v tudorovské éře. Jindřich si je vědom mezí a limitů, které jeho moc má a respektuje legislativní funkci parlamentu. Jindřich potřeboval dědice a po neúspěšných pokusech o anulaci jeho prvního manželství vstupuje na scénu Thomas Cromwell, který začíná určovat směr politických rozhodnutí. Cromwell, dle Eltona mění jak náboženskou politiku země, tak také započíná reformovat středověký systém vládnutí, přičemž dochází k transformaci parlamentu jako suverénního zákonodárného sboru a proměny Tajné rady (Privy Council). Panovník tak neopírá svou moc jen o šlechtu a dvořany, ale také o schopné úředníky¹⁵¹ ¹⁵².

Eltonův žák J. J. Scarisbrick vydává knihu *Henry VIII*, ve které provádí studii soukromého života a vlády tohoto panovníka. Nalezneme zde výčet Jindřichových úspěchů od založení anglikánské církve, přes vybudování námořní síly¹⁵³ až po bravurní zvládnutí tehdejší evropské diplomacie.¹⁵⁴ Scarisbrick vidí Jindřicha jako krále, který ví, co chce, přičemž ale potřebuje rádce, kteří mu pomohou s procesem implementace jeho politik. Takovým rádcem byl i Thomas Cromwell.

¹⁴⁹ Roku 1521 Jindřichovi papež uděluje titul Defensor fidei, neboli Obránce víry. Titul je mu udělen za sepsání Obrany sedmi svátostí, jímž reaguje na Martina Luthera.

¹⁵⁰ Více informací v knize *The King's Reformation: Henry VIII and the Remaking of the English Church*.

¹⁵¹ Tudorovští králové, počínaje Jindřichem VII., se opírají o tři nové vrstvy – gentry, yeomanry a obchodníky. Maurois, A. *Dějiny Anglie*. s. 181.

¹⁵² Více informací v knihách *Reform and Reformation: England (1509 - 1558)* a *The Tudor Revolution in Government: Administrative Changes in the Reign of Henry VIII*.

¹⁵³ Jindřich VII. byl velmi spořivý muž a zanechal tak svému synovi velké jmění.

¹⁵⁴ V Jindřichově době byla změna spojenectví denním chlebem. Anglie balancovala mezi uzavíráním aliancí s Francií a Svatou říší římskou. Přirozenou úlohou Anglie bylo držení rovnováhy sil na kontinentu, tento jev můžeme nazvat pružnou politikou.

3.1 Křesťanský princ

Jindřich se narodil osmadvacátého dne měsíce června roku 1491. Byl třetím potomkem Jindřicha VII. a Alžběty z Yorku, jejichž svazek ukončil konflikt známý jako válka růží či válka bratranců¹⁵⁵. Na trůně tak od roku 1485¹⁵⁶ sedí dynastie Tudorovců, jenž je spojením bílé i červené růže. O Jindřichově dětství toho víme pramálo. Dozvídáme se o Jindřichově opatrovnici Anně Lukeové, které později, když usedl na trůn, udělil roční penzi ve výši dvacet liber. Zbytek jeho dětství a rané mladosti je hlavně výčtem titulů a hodností.¹⁵⁷

Na rozdíl od svého bratra Arthura, který držel již od svého narození titul vévody z Cornwallu, Jindřich automaticky nezískal žádné tituly, ty mu byly udělovány postupně, a to ještě dříve než vůbec dokázal pochopit a docenit jejich význam. Jindřich se stal guvernérem pěti přístavů¹⁵⁸, konstáblem doverského hradu a hrabětem maršálkem Anglie ještě než vyrostl z kolébky. Ve věku tří let se stal místodržícím Irska a ve stejném roce obdržel titul vévody z Yorku. Konající ceremonie u této příležitosti měla veřejně demonstrovat jednotu svazku dvou růží, Lancasterů a Yorků a zřetelně ukázat, že Perkin Warbeck¹⁵⁹ je podvodníkem. V roce 1495 Jindřich obdržel titul rytíře Podvazkového řádu. Ve věku deseti let hraje prominentní roli u příležitosti manželských oslav svého bratra Arthura, kde má podporovat bratrovu image. Arthur ale krátce na to umírá a Jindřich tak přebírá v roce 1504 jeho tituly

¹⁵⁵ Konflikt, odehrávající se v letech 1455 – 1485. Proti sobě stály rody Yorků a Lancasterů. V tomto období koruna několikrát změnila majitele.

¹⁵⁶ Jindřich VII. vítězí v bitvě u Bosworthu nad Richardem III., nejmladším bratrem Eduarda IV. (otce matky Jindřicha VIII.). Jindřichově vítězství napomohlo, že Thomas Stanley změnil strany a přidal se k Tudorovi. Stanley byl čtvrtým manželem Markéty Beaufortové a tudíž nevlastním otcem Jindřichovým.

¹⁵⁷ Scarisbrick, J. J. *Henry VIII.* s. 3.

¹⁵⁸ Jednalo se o pět přístavních měst v Kentu a Sussexu. Byly jimi Hastings, New Romney, Hythe, Dover a Sandwich.

¹⁵⁹ Tvrdí, že je druhým synem Eduarda IV. a tedy pravým vévodou z Yorku. Warbeck však není jediným pretendentem, usilujícím o trůn. S mnohými se museli vypořádat jak Jindřich VIII., tak jeho otec. Příkladem mohou být Eduard Stafford vévoda z Buckinghamu či rodina Poleů, potomků Yorků.

prince z Walesu a hraběte z Chesteru a po smrti Jindřicha VII. uzavírá svazek s bratrovou vdovou Kateřinou Aragonskou^{160, 161}.

Jindřich žil jako druhý syn ve stínu svého staršího bratra Arthura. Dle dobře známého příběhu, vyprávěného lordem Herbertem z Cherbury, měl Jindřich započít církevní kariéru. Profesor Scarisbrick ale dodává, že pro potvrzení tohoto vyprávění neexistuje dostatek důkazů. Kromě staršího bratra měl Jindřich ještě dvě sestry Marii a Markétu^{162, 163}. Na rozdíl od Arthura nebyl Jindřich připravován na roli krále. Arthur byl ve věku patnácti let vyslán do Walesu, kde měl plnit své povinnosti a načerpat co nejvíce politických zkušeností a znalostí. Jindřichovi tyto zkušenosti zůstaly odepřeny.¹⁶⁴

Všechny tudorovské děti se učily latinsky a někdy i řecky. Tyto jazyky byly základem pro to, aby si mohly osvojit díla klasických autorů jak filozofická, tak politická, stejně tak jako Bible, která byla také starověkým textem. Zapamatování a opakování byly základy studia, přesně tak, jak to navrhl ve svém díle *On Education of Children* Erasmus Rotterdamský. Cílem bylo rozvíjení vědomostí a ctností. Královské děti se učily minulosti a připomínaly si velké skutky významných osobností. Mezi Jindřichovými vzory můžeme spatřit válečné hrdiny, jako Alexandra Velikého, krále Artuše nebo Jindřicha V. Víme, že byl Jindřich obeznámen i s renesančními autory, jako například s Machiavellim. Humanistické¹⁶⁵ a křesťanské vzdělání bylo poskytnuto všem potomkům Jindřicha VII. Na Jindřicha VIII. jistě musela mít vliv i jeho babička Markéta Beaufortová, jenž byla velice zbožnou ženou. Důležité bylo

¹⁶⁰ Dcerou Ferdinanda Aragonského a Isabely Kastilské, sjednotitelů Španělského království.

¹⁶¹ Wooding, L. *Henry VIII.* s. 32–33.

¹⁶² Obě královny sestry uzavřely politicky výhodné sňatky. Sňatková politika byla v té době velice častým jevem a s královskými potomky bylo zacházeno jako s pěšci na velkolepé evropské politické šachovnici. Markéta vstoupila do svazku manželského se skotským králem Jakubem IV., který později umírá ve válce s Anglií. Markéta se po smrti svého manžela znovu vdává. Druhá Jindřichova sestra Marie se provdala do Francie za o mnoho staršího Ludvíka XII., který nedlouho po svatbě zemřel. Marie se znovu provdala za Jindřichova přítele Charlese Brandona vévodu ze Suffolku.

¹⁶³ Scarisbrick, J. J. *Henry VIII.* s. 4, 7, 14, 16.

¹⁶⁴ Tamtéž. s. 6.

¹⁶⁵ Jindřich VIII. se, za svého panování, rád pasoval do role patrona učenců.

samozřejmě i tělesné zdraví. Jindřich byl velmi sportovně založený¹⁶⁶. Rád vyjížděl na lovy, hrál tenis či se účastnil tjostu.¹⁶⁷

3.2 Mladý král usedá na trůn

Jindřich VII. zemřel dvaadvacátého dne měsíce dubna v roce 1509. Po uplynutí období smutku si Jindřich vzal jedenáctého června Kateřinu Aragonskou¹⁶⁸ a ještě téhož měsíce byli korunováni. Jindřichův první čin jako panovníka bylo zatčení dvou nejvíce nenáviděných mužů v Anglii, Richarda Empsona a Edmunda Dudleyho. Jak Jindřichův výběr nevěsty, tak stíhání bývalých ministrů jeho otce vedly ke komplikacím. V prvním případě, jak poukazuje profesor Elton, nebylo pro osmnáctiletého krále¹⁶⁹ nejlepším rozhodnutím uzavřít sňatek se starší ženou a v případě druhém chyběly zákonné prostředky, které by usvědčily zmiňované muže. Jindřichovi rádci tak museli postavit případ na vykonstruovaných základech.¹⁷⁰

Jindřichovi předchůdci se museli vypořádat s aspekty lokalizované a hierarchické mocenské struktury. V době Jindřicha VIII. jsou však nejhroší prvky soupeření lokalit s centrem utlumeny. Mír a poslušnost jednotlivých částí koruny záležel na určitém druhu aliance krále s velkými rodinami. Každá část Anglie měla své, kupříkladu na severu Yorkshire to byla rodina Percyů a Nevillů¹⁷¹, na jihovýchodě země zase Courtenayové, v Norfolku Howardové¹⁷²,

¹⁶⁶ Ve svém mládí byl nazýván nejkrásnějším princem křesťanstva. Krom toho byl ale i nadaným básníkem a hudebníkem.

¹⁶⁷ Wooding, L. *Henry VIII.* s. 21–29.

¹⁶⁸ Sňatek musel být povolen papežskou bulou, kvůli Kateřinině předchozímu manželství s princem Arthurem. Bula byla vydaná Juliem II.

¹⁶⁹ Podle feudálního zákona o následnictví byl stanoven věk plnoletosti na jednadvacet let. V tomto případě tomu ale nikdo nevěnoval moc pozornosti, a to přestože problémy s nezletilými vládci byly v Anglii časté a to hlavně v patnáctém století.

¹⁷⁰ Elton, G. R. *Reform and Reformation: England (1509 – 1558).* s. 17–18.

¹⁷¹ Rodina Nevillů byla velmi podstatnou ve válce růží. Richard Neville, 16. hrabě z Warwicu, též známý jako královůrce, dělil svou oddanost mezi Yorky a Lancastery, přičemž používal své dvě dcery jako pěšáky ve svých machinacích. Svou dceru Annu provdal za dědice Lancasterů, po prohrané bitvě se Anna stává vdovou a jejím druhým manželem se stává yorský princ Richard, pozdější král Richard III. Svou druhou dceru Izabelu provdal Warwick za Jiřího, Richardova a Eduardova bratra.

¹⁷² Jindřichovy dvě manželky pocházely z této šlechtické rodiny – Anna Boleynová a Kateřina Howardová. Obě skončily neslavně na popravčím špalku. Především Boleynové pak těžili z intimních vlivů jejich žen na panovníka, spíše nežli z vojenských či politických talentů mužských potomků rodu.

Fitzalanové v Sussexu, Greyové v Kentu apod. Mezi panovníkem a šlechtou tak fungovaly reciproční vztahy, které vyhovovaly oběma. Šlechta si vymohla na králi jisté výhody a ten díky ní přenesl svou autoritu do všech koutů své země. Přes tuto lokální sílu šlechtických rodů byla Anglie v porovnání se svými kontinentálními protějšky jednotnou zemí.¹⁷³

Do sféry Jindřichovy domácí politiky nepatřila pouze Anglie, ale také Wales¹⁷⁴. Dále také králova zámořská dominia: Irsko, Calais¹⁷⁵ a Normanské ostrovy. Anglie sestávala z území, která nebyla nikdy do království řádně začleněna¹⁷⁶. Politikou začleňování těchto částí se zabýval zejména Thomas Cromwell a započal podnikat kroky, založené na své představě o jednotném centralistickém státu.¹⁷⁷

Stejně jako většina mladých králů i Jindřich toužil po slavných válečných vítězstvích, proto využil vhodné příležitosti, aby své tužby naplnil. Jindřich měl nárok na titul francouzského krále¹⁷⁸. Roku 1511 bylo vyhlášeno spojení proti Francii, které zahrnovalo Španělsko, Svatou říši římskou a Anglii. Jindřich musel jednat s parlamentem kvůli výdajům s válkou spojeným. Poté vysílá deset tisíc anglických vojáků na kontinent. Španělsko se ale soustředí především na své vlastní zájmy a nakonec mění i strany. Jindřich si z celé kampaně odnáší pouze zisk dobytého města Tournai. Zaměstnanosti anglického krále se rozhodl využít i jeho severní soused, skotský král a Jindřichův švagr Jakub IV. Skotové byli ale v bitvě u Floddenu poraženi a skotský král byl zabit.¹⁷⁹ Vláda Jindřichova otce byla charakterizována jako stabilní a nekonfliktní období. Panování Jindřicha VIII. se vyznačovalo jak změnami v zahraniční, tak v domácí politice.

¹⁷³ Elton, G. R. *Reform and Reformation: England (1509 – 1558)*. s. 20–24.

¹⁷⁴ Roku 1536 byl vydán Zákon o jednotě (Act of Unity), který zavedl anglickou správu, organizaci a obecné právo ve Walesu.

¹⁷⁵ Calais bylo pro Angličany podstatně důležitým městem, které je spojovalo s kontinentem.

¹⁷⁶ Jindřich VIII. se roku 1541 stal irským králem. Obě země tak byly formálně spojeny.

¹⁷⁷ Elton, G. R. *Angličané*. s. 131–133.

¹⁷⁸ Nárok anglických panovníků na francouzskou korunu zůstal v titulech, které králové Anglie vlastnili až do roku 1803.

¹⁷⁹ Elton, G. R. *Reform and Reformation: England (1509 – 1558)*. s. 28, 36–41.

3.2.1 Kardinál Thomas Wolsey

Thomas Wolsey se navzdory svému původu dostává do vlivné pozice ve vládě Jindřicha VIII. D. G. Newcombe tvrdí, že přestože se Jindřich nezajímal o každodenní vládní rutinu, neznamená to, že by nebyl pánem situace. Zvláště ve svých raných letech na trůně Jindřich dává přednost zábavě. Přesto však Wolsey mezi královými rádci dominoval, především díky svým vynikajícím vrozeným schopnostem a tvrdé práci. Profesor Guy je téhož názoru a píše, že přestože měli královi ministři určitý stupeň volnosti v provádění politických kroků a zařizování státních záležitostí, činili tak vždy v limitech Jindřichovy důvěry. To dle něj platilo pro všechny královské rádce, ať už se mohli navenek zdát jakkoliv. Všichni prováděli svou práci za účelem potěchy panovníka a ti, co se králi znelíbili, byli ve vážném ohrožení, jak zjistili Wolsey a později i Thomas Cromwell.¹⁸⁰ Ne všichni historici s těmito tvrzeními souhlasí, jak jsme viděli kupříkladu u profesora Eltona či jeho žáka J. J. Scarisbricka.

Wolsey se narodil v Ipswichi roku 1472 jako syn řezníka. Již brzy bylo jasné, že je inteligentní a schopný. Wolsey se k moci dostává skrze církevní dráhu. Ke dvoru přichází ještě za Jindřichova otce a je vyslán na několik diplomatických misí. Po smrti Jindřicha VII. zůstává ve vládních službách a osvědčuje se jako dobrý rádce pro mladého krále. Byl to Wolsey, kdo z větší části vytvořil kampaň proti Francii v roce 1513. Od roku 1514 do svého pádu v roce 1529 byl Jindřichovým nejmocnějším ministrem. Roku 1514 byl jmenován arcibiskupem z Yorku a o rok později se stal kardinálem. V roce 1515 obdržel post lorda kancléře a v roce 1524 byl jmenován papežským legátem *a latere*, což znamenalo jmenování trvalé a díky němu měl enormní vliv jak ve věcech světských, tak v těch církevních.¹⁸¹ Jeho úspěch sebou však přinášel i nepřátele. Wolsey byl obviňován hned z několika přečinů: pluralismu¹⁸², ignorování kněžského celibátu, nepotismu¹⁸³ či ze

¹⁸⁰ Newcombe, D. G. *Henry VIII and the English Reformation*. s. 31.

¹⁸¹ Scarisbrick, J. J. *Henry VIII*. s. 41–42.

¹⁸² Tedy vlastnění více než jedné prebendy ve stejné době.

svatokupectví¹⁸⁴. Kardinál si udělal mnoho nepřátel i na anglickém dvoře a to se pro něj stalo kritickým ve chvíli, kdy Anna Boleynová se svými podporovateli začala konat proti němu.¹⁸⁵

Wolsey nacházel nejvíce potěšení v zahraniční politice, a to zejména díky tomu, že zde mohl nejvíce získat. Snažil se zejména o vyvažování moci Francie¹⁸⁶ a Svaté říše římské¹⁸⁷. Prvních dvacet let Jindřichovy vlády převládaly otázky, spojené se zahraničními vztahy. Podle historika A. F. Pollarda byla Wolseyho diplomacie jednoduchá: zahraniční politika Anglie byla provázána s papežským stolcem. Pokud Řím válčil s císařem, pak Anglie taktéž. Pokud byl Řím ve válce s Francií, pak Anglie také. Kardinál Wolsey svázal Anglii s papežstvím, protože čekal, že z tohoto svazku získá určité výhody. Možná dokonce pomýšlel na možnost stát se papežem. Profesor Scarisbrick ale s tímto tvrzením nesouhlasí. Scarisbrick tvrdí, že Wolsey vedl mírovou politiku¹⁸⁸, především protože kardinál sympatizoval s humanistickými myšlenkami a humanisty nikdy nebylo možné vinit z národní pýchy, militarismu, hledání diplomatických klíčků či z proradnosti. Wolseyho role mírotvorce¹⁸⁹ však byla neudržitelná.¹⁹⁰

3.3 Králova „velká věc“

Roku 1527 se Jindřich zřejmě rozhodl pro rozvázání manželství s Kateřinou Aragonskou¹⁹¹. Toto rozhodnutí provázela řada faktorů.

¹⁸³ Protěžování vlastních příbuzných v církevních strukturách.

¹⁸⁴ Kupování či prodávání církevních úřadů či jiných duchovních předmětů.

¹⁸⁵ Newcombe, D. G. *Henry VIII and the English Reformation*. s. 32.

¹⁸⁶ Po většinu Jindřichova panování seděl na francouzském trůnu František I.

¹⁸⁷ Roku 1520 byl korunován císařem Svaté říše římské Karel V., Jindřichův synovec.

¹⁸⁸ Nebyl však pacifistou v pravém slova smyslu. Wolsey uznával spravedlivou válku.

¹⁸⁹ Příkladem snahy o trvalý mír bylo setkání Jindřicha VIII. a Františka I. v tzv. Zlatém údolí. Podepsaná mírová smlouva mezi Francií a Anglií však brzy ztratila na své hodnotě.

¹⁹⁰ Scarisbrick, J. J. *Henry VIII*. s. 46–50.

¹⁹¹ Je složité určit přesný čas, kdy se Jindřich rozhodl pro rozvod. Existuje mnoho různých názorů – kupříkladu někteří si myslí, že Jindřich hledal možnost úniku z manželství ještě před rokem 1520, což není moc pravděpodobné a toto tvrzení bude nejspíše založeno na diplomatických pomluvách. Další skupina tvrdí, že Jindřichovo rozhodnutí padlo v letech 1524 – 1525, kdy krále Kateřininy lékaři informovali, že není možné, aby počala další dítě. Ani tato teorie není příliš věrohodná, jelikož Jindřich již měl syna mužského pohlaví, který byl sice nelegitimní, ale byl Jindřichem uznán a byly mu dány

Nejdůležitějšími však byly Jindřichovy dynastické a politické priority. Není jednoduché popsat důvody, které Jindřicha vedly k rozhodnutí zbavit se manželky, se kterou strávil osmnáct let svého života. Zjednodušeně můžeme říci, že jeho důvody se týkaly tří oblastí. Prvním důvodem byla neschopnost královny porodit žijícího syna¹⁹². Tento faktor hrál důležitou roli, protože vzpomínky na vleklý konflikt ohledně následnictví, zvaný *Válka růží*, ještě zcela nevybledly a stále byli na scéně tací, kteří si činili nárok na anglický trůn. Druhým důvodem byla změna Jindřichovy zahraniční politiky, přinášející odklon od spojenectví se Španělskem k novému svazku s tradičním anglickým nepřítelem Francií (Kateřina byla tetou Karla V., španělského panovníka a císaře Svaté říše římské). Třetím bylo Jindřichovo přesvědčení, že žije v hříchu, jelikož pojal za manželku ženu svého bratra. Všechny tyto faktory oslabily pozici Kateřiny na anglickém dvoře.¹⁹³

Profesor Bernard¹⁹⁴ se zaměřuje zejména na Jindřichův strach o následnictví, a z toho vyplývající obavy o zákonnost jeho manželství. Jak tvrdí, Jindřich si v roce 1509 vzal Kateřinu, buď na popud otce, nebo sám z vlastní vůle¹⁹⁵, ale podstatné bylo, že v té době nebyl znalý božského práva. Jako důkazy o Jindřichově snaze o napravení celé situace uvádí rok 1519, kdy Jindřich přislíbil svou účast na křížové výpravě proti Turkům, přičemž si myslel, že za toto konání mu Bůh jistě dopřeje mužského potomka. Dle Bernarda někteří historici tvrdí, že Jindřichovy obavy o svého nástupce určovaly jeho zahraniční politiku ve dvacátých letech šestnáctého století. Bernard ukazuje, že tyto obavy jsou vidět v Jindřichově sňatkové politice, kdy kupříkladu svou dceru Marii zaslibuje francouzskému dauphinovi či Karlu V.

patříčné tituly (Jindřich Fitzroy se roku 1525 stává vévodou z Richmondu). Nejvíce přesvědčivým datem je ale rok 1527, kdy ke dvoru přichází Anna Boleynová. I profesor Scarisbrick tvrdí, že myšlenka, která vytrhuje Anglii z lůna katolické církve, byla spíše politického charakteru nežli náboženského. Srovnej s G. W. Bernardem, kupříkladu v jeho knize *The King's Reformation: Henry VIII and the Remaking of the English Church*.

¹⁹² Princezna Marie je jediným dítětem, které přežilo. Kateřina prodělala mnoho potratů a mnoho z přeživších potomků zemřelo v brzkém věku.

¹⁹³ Newcombe, D. G. *Henry VIII and the English Reformation*. s. 21, 25–28.

¹⁹⁴ Kanonickým právem se hojně zabývá i profesor Scarisbrick ve své knize *Henry VIII*.

¹⁹⁵ Dohady se vedou i o motivech, které vedly Jindřicha, aby uzavřel sňatek s vdovou po svém bratrovi.

Jiní historici však v králově jednání spatřují pouze taktické manévry v rámci spletnice diplomatických vztahů té doby.¹⁹⁶

3.3.1 Počátky rozvodové kampaně

Jindřich započíná svou rozvodovou kampaň a zpočátku nemá žádné obavy ohledně pozitivního výsledku. Nabízelo se hned několik postupů, kterých mohlo být využito v králově "velké věci". Zpočátku se mělo za to, že postačí pouze to, když papež prohlásí za neplatnou bulu, kterou vydal jeho předchůdce a umožnil tak sňatek Jindřicha s Kateřinou. Jindřichův ministr kardinál Thomas Wolsey byl pověřen vedením celé věci a domníval se, že bude rychle dosaženo dohody, jelikož garantování rozvodu či anulace bylo v té době celkem běžnou záležitostí.¹⁹⁷

Celá věc měla být původně vyřešena v tajnosti, ale došlo k obratu a veřejné konfrontaci mezi Jindřichem a papežstvím. Wolsey, v letech 1527 – 1529, rozehrál bitvu na třech frontách, přičemž doufal, že alespoň jedna z nich bude úspěšná. První snahou bylo vytvořit diplomatický tlak na papeže, avšak tvrzení, že papež nemá moc postavit se božskému právu, bylo z politického hlediska krajně nešikovné. V tomto případě se dělily i názory teologů. Problémovým se ukázal i fakt, že celý případ se stal natolik veřejnou věcí, že papež si musel zachovat svou tvář.¹⁹⁸

Od roku 1527 Jindřichovi vyslanci navštěvují papeže a pokoušejí se ho přesvědčit o anulaci manželství. Jindřich zároveň žádá, aby mu byla Klimentem vydána bula, která by učinila možným jeho nový svazek s Annou Boleynovou¹⁹⁹. Profesor Bernard poukazuje na to, že králova rozvodová kampaň byla týmovou prací, přičemž Jindřich byl aktivním lídrem. Již od počátku celé věci se panovník zapojuje a shrnuje celou otázku svého rozvodu

¹⁹⁶Bernard, G. W. *The King's Reformation: Henry VIII and the Remaking of the English Church*. s. 3–4.

¹⁹⁷ Tamtéž. s. 9–10.

¹⁹⁸ Randell, K. *Henry VIII and the Reformation in England*. s. 9–11.

¹⁹⁹ Jindřich po jistý čas udržoval intimní vztah s Anninou sestrou Marií.

v knize *librum nostrum*. V tomto textu můžeme vidět souhrn názorů teologů i duchovních. Bernard podkládá tvrzení, o králově schopnosti mluvit o rozvodu zasvěceně, dobovými materiály a korespondencí, jaké například můžeme naléznout v dopisech psaných Campeggem či velvyslancem du Bellayem.²⁰⁰

Královy rozvodové argumenty se opíraly o kanonické právo. Jindřich poukazuje na citace ze Starého zákona z knihy Leviticus: „*Neodkryješ nahotu ženy svého bratra. Je to nahota tvého bratra*“ [Leviticus 18:16] a „*Kdyby někdo pojal ženu svého bratra, znamená to znečištění. Odkryl nahotu svého bratra, zůstanou bezdětní*“ [Leviticus 20:21]. V návaznosti na tato tvrzení se vytvořily dva tábory, které se mezi sebou přely o svou pravdu. Kupříkladu biskup Jan Fischer²⁰¹ tvrdil, že citace z Levitika platí pouze tehdy, pokud jsou oba bratři stále naživu. Dále také použil jako protiargument slova z Deuteronomia: „*Když budou bratři bydlet pospolu a jeden z nich zemře, aniž by měl syna, neprovdá se žena zesnulého ven z rodiny, za cizího muže. Ať se s ní spojí její švagr; ten ať si ji vezme za ženu, aby splnil švagrovskou povinnost*“ [Deuteronomium 25:5]. Na straně druhé tu byli duchovní jako Wakefield, Stokesley či Cranmer, kteří hájili královu pozici²⁰². Jindřich a jeho přívrženci se snaží Deuteronomium vykreslit jako druhotné a přežitě právo, od kterého upustili samotní Židé. O těchto posvátných textech se vedly velké diskuze i na půdách univerzit, přičemž ani zde se nenašla jednota ve výkladu. Shoda ale panovala v přesvědčení, že Leviticus platí pouze tehdy, pokud bylo Kateřinino první manželství s princem Arthurem konzumováno^{203 204}.

Druhá Wolseyho snaha se týkala původního dispenzu uděleného Jindřichovi a Kateřině, aby mohli uzavřít sňatek. Cílem bylo uznání jeho neplatnosti na základě technických nedostatků, a ačkoliv se jednalo o

²⁰⁰ Bernard, G. W. *The King's Reformation: Henry VIII and the Remaking of the English Church*. s. 14–15.

²⁰¹ Biskup Fischer byl Kateřiným obhájcem v rozvodovém řízení. Později byl spolu s Thomasem Morem popraven, kvůli svým nesouhlasným postojům ohledně Zákona o následnictví.

²⁰² Jelikož trestem za neuposlechnutí těchto dvou citací z Levitika měla být bezdětnost a Jindřich s Kateřinou dítě měli, byla pasáž mluvící o dětech údajně nahrazena slovy mužští potomci.

²⁰³ Kateřina u legátského soudu roku 1529 přísahala, že Jindřichova bratra nikdy intimně nepoznala. Před soud byli předvoláni ale i tací, kteří tvrdili opak.

²⁰⁴ Scarisbrick J. J. *Henry VIII*. s. 163–165.

mnohem lepší pokus, nežli byl ten předcházející, byl opět odsouzen k nezdaru.²⁰⁵

Jak tvrdí J. J. Scarisbrick bula, vydaná Juliem II., byla neplatná, jelikož pokryla pouze překážku na základě spřízněnosti dvojice, a ne překážku k uzavření manželství na základě veřejné cti. Na diplomatické korespondenci, kterou předložil arcibiskup z Toleda, ale můžeme vidět, že Kateřinin otec Ferdinand líčil, že dispens byl vyžádán jen, aby upokojil Angličany, a že jej tedy vůbec nebylo potřeba. Biskup Fischer se k celé věci také vyjádřil a prohlásil, že trvání svazku po tak dlouhou dobu jej učinilo počestným a hájil i samotný dispens, který byl jistě vydán v dobré víře^{206, 207}.

Třetí možností bylo přesvědčit papeže, aby záležitost nechal projednat v Anglii²⁰⁸. Papež nakonec souhlasil a vyslal kardinála Lorenza Campeggia, aby se připojil k Wolseymu. Campeggio²⁰⁹ se však snažil, s pověřením Klimenta VII., celou věc co nejvíce prodlužovat ve víře, že Jindřich si vše nakonec rozmyslí a ke Kateřině se vrátí. Druhou Campeggiovou možností bylo přemluvit královnu Kateřinu, aby se svému královskému manželovi v celé věci podvolila a odešla do kláštera. Tuto možnost ale Kateřina razantně odmítla. V květnu 1529 započal soudní proces v Blackfriars v Londýně, přičemž předsedali papežští zmocněnci Wolsey a Campeggio. Celý proces skončil bez řádného verdiktu a Kateřina se odvolala k papeži do Říma.²¹⁰

²⁰⁵ Dickens A. G. *The English Reformation*. s. 151.

²⁰⁶ Kliment VII. dokonce Jindřichovi v roce 1529 nabízí, že vydá dispens nový. Papež byl v té době ve složité situaci a nemohl si dovolit urazit císaře.

²⁰⁷ Bernard, G. W. *The King's Reformation: Henry VIII and the Remaking of the English Church*. s. 21–24.

²⁰⁸ Kardinál Wolsey se snažil jako papežský legát vyřešit situaci již dříve. Po vyplnění Říma císařem byl papež držen jako jeho zajatec a Wolsey se pokusil svolat kardinály do Avignonu, kde by o celé věci rozhodli. To se mu však nepovedlo.

²⁰⁹ Jindřich je z celého natahování a prodlužování soudního řízení unaven, proto vysílá vévodu ze Suffolku do Francie ke králi Františkovi, kde se má na Campeggia (který zde před svou cestou do Anglie pobýval) poptat. Otázky však nesměřují pouze na kardinála Campeggia, ale také na prověření úmyslů Thomase Wolseyho.

²¹⁰ Elton, G. R. *Reform and Reformation: England (1509 - 1558)*. s. 108–110.

3.3.2 Wolseyho selhání

Častým tématem je Wolseyho snaha zajistit Jindřichovi rozvod. Někteří se domnívají, že kardinál byl proti a nečinil tak odhodlaně, jak by v této věci mohl. Profesor Bernard se ale snaží tyto názory vyvrátit. Wolsey se dle něj snažil svým řečnickým uměním papeže i kardinála Campeggia přesvědčit, aby se v otázce rozvodu zasadili v králův prospěch, přičemž si jistě byl vědom možných následků, pokud by krále zklamal. Bernard zmiňuje dobové dokumenty a dopisy, které dokazují, že některé osoby zapojené do celého procesu si dokonce myslely, že celá rozvodová kampaň byla zcela zaviněna samotným kardinálem. Sama Kateřina Wolseyho vinila ze zášti k ní i k jejímu synovci Karlu V. Stejný názor zastával kupříkladu i španělský velvyslanec Mendoza.²¹¹

Wolseyho poslední šanci na úspěch v králově „velké věci“ se nepodařilo naplnit a roku 1529 byl obviněn na základě praemunire²¹², což bylo právo, které chránilo svrchovanost panovníka před papežskou autoritou a vymezovalo sféry vlivu královské a duchovní moci. Wolseyho sesazení²¹³ a zatčení může být vykládáno jako zakročení proti papežství. Dle Bernarda je možné, že Jindřichovo odhodlání bylo již od počátku natolik silné, že hrozby papežské autoritě nebo plné vypovězení obedience Římu mohly být možností již od roku 1527²¹⁴.²¹⁵

Wolsey nebyl jediným klerikem, který byl králem viněn. Za porušení praemunire bylo obviněno dalších patnáct duchovních, kteří byli později

²¹¹ Bernard, G. W. *The King's Reformation: Henry VIII and the Remaking of the English Church*. s. 1–2, 30–31.

²¹² Historik J. Guy vidí za celou věcí primárně ekonomické aspekty, ale Jindřich spíše využil obvinění na základě praemunire ve své rozvodové věci.

²¹³ Jak ale popisuje D. G. Newcombe, Jindřich Wolseymu prokazoval menší laskavosti a zřejmě by nepožadoval trest nejvyšší. Wolsey však při cestě do hlavního města onemocněl a zemřel.

²¹⁴ Jindřich papeži vzdoroval již od samého počátku, přičemž si byl ale jistý, že potřebuje podporu v řadách duchovních. Jak popisuje G. W. Bernard, církev v Anglii byla blízce napojena na korunu (monarchistická církev). Jindřichovým cílem tak bylo vybudování církevní hierarchie, která by mu byla oddaná, přičemž celý tento záměr závisel na úmrtích předešlých církevních hodnostářů.

²¹⁵ Bernard, G. W. *The King's Reformation: Henry VIII and the Remaking of the English Church*. s. 44–45.

omilostněni. Král však na oplátku od nich očekával jisté služby. Duchovenstvo muselo Jindřicha uznat svrchovanou hlavou církve, což učinili, ale s dodatkem „pokud to boží zákon dovolí“^{216, 217}.

3.3.3 Prolomení a nástup Thomase Cromwella

Po pádu Wolseyho následovalo období, v letech 1530/1531, kdy nebyla přesně stanovena strategie ohledně postupu v Jindřichově rozvodovém řízení²¹⁸. Jindřichovi rádci ale přicházejí s myšlenkou, že by mohlo být pro celou věc prospěšné, kdyby získali posudky teologů a odborníků na církevní právo z nejlepších evropských univerzit. Obě strany jak Kateřinina, tak Jindřichova se snažily o to, aby se pomyslný jazýček vah přiklonil jejich směrem.²¹⁹

Snaha Cranmera, Stokesleyho a dalších kleriků obhájit Jindřichův rozvod pokračovala a vedla k vydání shromážděných materiálů, zejména vyjádření z univerzit, která se vyslovovala pro panovníka. V roce 1530 tak vyšel text v latině *Censurae Academiarum*, který o rok později přeložil Thomas Cranmer²²⁰. Dalším dílem bylo *Collectanea satis copiosa*, jenž odkazovalo na Bibli, církevní otce a anglické dějiny a mýty, které mohly podpořit fakt a nárok,

²¹⁶ Božím zákonem bylo chápáno kanonické právo, které jako takové Jindřichovi nedovolovalo stanout v čele církve namísto papeže a efektivně tak vylučovalo a popíralo králův nárok.

²¹⁷ Haigh, Ch. *English Reformations: Religion, Politics, and Society under the Tudors*. s. 94–99.

²¹⁸ S tímto tvrzením nesouhlasí G. W. Bernard ve své knize *The King's Reformation: Henry VIII and the Remaking of the English Church*. Bernard tvrdí, že Jindřich vzdoroval papeži již od samého počátku, přičemž si ale byl vědom velkého risku, kdyby zaútočil na papežství a neměl podporu v řadách anglického kléru. V letech 1529 – 1532 tak v této věci činil patřičné kroky. Jiní autoři se domnívají, že Jindřich nevěděl jak postupovat dál, vzhledem k délce celého procesu, což Bernard svými tvrzeními napadá. G. R. Elton zase v tomto období vidí kompromitování Jindřichovy pozice, jelikož na jedné straně se snažil jednat autonomně na papeži a na straně druhé stále čekal kladné rozhodnutí z Říma.

²¹⁹ Randell, K. *Henry VIII and the Reformation in England*. s. 16–17.

²²⁰ Plný název díla zněl: *Rozhodnutí nejslavnějších a nejexcelentnějších univerzit Itálie a Francie, že je protizákonné, aby si muž vzal ženu svého bratra, že papež neměl pravomoc toto povolit* (*The Determination of the most famous and the most excellent Universities of Italy and France, that it is unlawful for a man to marry his brother's wife; that the Pope hath no power to dispense therewith*).

že anglický panovník má svrchovanou moc jak v otázkách světských, tak také v církevních.²²¹

Vláda počíná soupeřit o vliv na panovníka, přičemž existuje hned několik frakcí, které bojují o dominanci u dvora. Velmi důležitou frakcí byla Tajná rada, vedená vévodou z Norfolku a včetně lorda Darcyho a Stephena Gardinera byli členové tohoto tělesa vesměs konzervativní. Členové Tajné rady hráli velkou roli i v procesu sesazení kardinála Wolseyho. Druhá frakce na královském dvoře sestávala z podporovatelů rodu Boleynů. Příslušníci tohoto seskupení nabízeli mnohem radikálnější řešení pro královy problémy. Mezi chráněnci Boleynových můžeme vidět Thomase Cranmera či Thomase Cromwella. Pro tyto muže bylo nejjednodušší cestou, jak se vypořádat s gordickým uzlem rozvodu, jeho rozetnutí na dvě poloviny a jednání nezávisle na papežské moci. Třetí podstatnou frakcí byla ta, jež podporovala královnu. Zde byli preláti jako biskup John Fisher, Cuthbert Tunstall či právník Thomas More. Ani tato frakce nemůže být opomíjena. Thomas More byl Jindřichem jmenován lordem kancléřem na místo kardinála Wolseyho. Pro Mora byla tato pozice jistě zvláštní, protože byl zasvěcen do králových tajných plánů a zároveň podporoval královnu Kateřinu.²²²

Roku 1531 Thomas Cromwell²²³ králi předkládá návrh na odejmutí případu z papežových rukou. Parlament tak vydává zákony, které omezují papežskou moc v Anglii. Signifikantním rozhodnutím je přijetí Zákona o omezení práva na odvolání z roku 1533²²⁴. Král díky tomu kontroluje nejen světské, ale také církevní záležitosti a v budoucnu se konečná odvolání v oblasti duchovní měla rozhodovat v Anglii a nikoliv v Římě. Kateřina tak přichází o možnost odvolat se k papeži do Říma. Příhodné pro plány, ohledně

²²¹ Haigh, Ch. *English Reformations: Religion, Politics, and Society under the Tudors*. s.101–102.

²²² Newcombe D. G. *Henry VIII and the English Reformation*. s. 36–37.

²²³ Jak jsme měli možnost vidět již v předcházejících kapitolách, Cromwell je historiky popisován různě. G. W. Bernard ho vidí jako člověka, který pouze dobře sloužil Jindřichovi, přičemž tak usuzuje dle stylu dochovaných dokumentů, které Cromwell zasílal panovníkovi. Pro profesora Dickense byl Cromwell šifrovaným protestantem a pro profesora Eltona zase tvůrcem většiny reformační politiky a to až do svého pádu.

²²⁴ Přijímání jednotlivých zákonů, omezujících moc církve a papežství bude popsáno v kapitolách 3.4.2. a 3.4.3

sňatku krále s Annou Boleynovou, je náhlé úmrtí arcibiskupa Warhama, který nebyl právě zastáncem rozvodu. Papež snažící se ukázat Jindřichovi, že v některých záležitostech je schopen krále uspokojit, jmenuje navrženého Thomase Cranmera na uvolněný post arcibiskupa z Canterbury.²²⁵

3.3.4 Akce a motivy jednotlivých stran

3.3.4.1 Karel V.

Mnoho historiků pohlíží na španělského panovníka a císaře Svaté říše římské jako na důležitou figuru v Jindřichově „velké věci“. Kateřina Aragonská byla Karlovou tetou z matčiny strany a nabízí se tedy otázka, zda Karel zasáhl v její prospěch. V letech 1527 – 1532 bylo papežství diplomaticky i vojensky závislé na Karlově vůli. Markantním příkladem bylo vyplenění Říma, také známé pod názvem *Sacco di Roma* v roce 1527. Výsledkem těchto událostí bylo vzetí papeže jako rukojmí. Papež znal tyto situace velmi dobře, jelikož už po třicet let se na půdě Itálie střetávaly dvě mocnosti Francie a Španělsko a svatí otcové museli uzavírat spojení tak, aby znovu nastolili křehkou rovnováhu moci v papežském státě a mohli se tak těšit alespoň nějaké nezávislosti.²²⁶

V roce 1529 byl ale vítězem v bitvě o Itálii bezkonkurenčně Karel. Otázkou však zůstává, do jaké míry se zapojil do Jindřichovy rozvodové záležitosti. Karel se osobními zájmy neřídil, pokud mu politicky nevyhovovaly. Jako příklad nám může posloužit jeho matka, díky které zdědil svá rozlehlá španělská území. Jana strávila většinu svého života v zajetí, kvůli své údajné šílenosti, která propukla po smrti jejího manžela. V případě mužských panovníků byly známy případy, kdy i duševně nestabilní dědicové vládli svým říším. Pokud se Karel nezajímal o blaho své matky, proč by se měl zajímat o blaho její sestry? V podobné situaci se ocitla i Karlova další teta, která byla opuštěna králem dánským, a Karel v její prospěch nijak nezakročil. Kateřině

²²⁵ Dickens, A. G. *The English Reformation*. s. 167–169.

²²⁶ Elton, G. R. *Reform and Reformation: England (1509 - 1558)*. s. 107–111.

taktéž nepomohl v letech mezi jejím rozvodem a její smrtí. Karel také rychle zapomněl na nesrovnalosti s Jindřichem, když ho potřeboval ve své zahraniční politice. Nicméně odpověď na složitou otázku zapojení Karla V. do rozvodu jeho tety je potřeba hledat ve směsici politických zájmů²²⁷ a osobní hrdosti, přičemž papež byl zcela jistě něčím víc než pouhým pěšákem v rozvodové hře.²²⁸

3.3.4.2 Papež

V letech 1523 – 1534 seděl na Petrově stolci Kliment VII. Některými byl tento papež popisován jako nerozhodný starý muž, ale po vyplenění Říma Kliment ukázal svou vnitřní sílu, přičemž se rozhodl nekonat ani jako nástroj císaře ani anglického panovníka. Papež Jindřichův rozvod neschvaloval a na celou situaci hleděl jako na nevítanou a neřešitelnou záležitost. Snažil se celou věc prodlužovat v domnění, že celý problém vyvine sám. Posílá kardinála Campeggia do Anglie, aby rozvodové stání protahoval a pokusil se přemluvit královnu Kateřinu, aby se podrobila králově vůli. Kliment se snažil vyhnout plné odpovědnosti za celou věc a snažil se tak Jindřichovi činit menší ústupky, jako kupříkladu uznání potomků, které mohl mít s Annou Boleynovou. Těsně před svou smrtí se Kliment vyslovil pro Kateřinu, ale v té době již Jindřich vzal věci do svých rukou.²²⁹

3.3.4.3 Jindřich VIII.

Jindřichovými vitálními důvody pro rozhodnutí o rozvodu byly politické a dynastické priority. Kombinace nejrůznějších faktorů krále provázela celým rozvodovým procesem. Byly jimi například Anna Boleynová a zplození dědice, nevole vůči Kateřině, která se odmítla podvolit králově přání, pocity viny za

²²⁷ Karel měl také jistě starosti ve svých rozsáhlých dominiích. Přetrvávala turecká hrozba a náboženské konflikty byly na spadnutí.

²²⁸ Randell, K. *Henry VIII and the Reformation in England*. s. 20–22.

²²⁹ Tamtéž. s. 22–23.

manželství v hříchu či převzetí moci nad církví. Jindřich si liboval ve veřejných představeních a rád byl viděn v dobrém světle. Zpočátku pro něj byl výsledek celé věci stejně důležitý jako prostředky, které použil k jeho dosažení. V roce 1533 bylo ale jisté, že je Anna v jiném stavu a bylo nutné věci uspíšit.²³⁰

3.3.4.4 Kateřina Aragonská

Kateřina zastávala v celé věci aktivní opozici, přičemž psala jak papeži, tak svému synovci Karlu V., nikdy však po svém příbuzném nežádala násilných činů k podpoře její věci. Stejně jako své postavení královny se snažila ochránit pozici své jediné dcery Marie. Při veřejném rozvodovém procesu si královna naklonila veřejnost, což se její následovnici nikdy nepodařilo. I Shakespeare píše o Kateřinině vystupování před legátským soudem, jejím pokleknutím před Jindřichem a prohlášením, že její manželství s Jindřichovým bratrem Arthurem nikdy nebylo naplněno. Kateřina si udržela svou důstojnost i v letech, následujících po jejím odchodu ode dvora, a to přestože jí nebylo dovoleno navštěvovat svou dceru. Kateřina Aragonská byla velmi zbožnou ženou, nevědomky však přispěla ke spuštění reformačního procesu v Anglii.²³¹

3.4 Održení Anglie od Říma

Společně s rozvodovou politikou bylo nutné podniknout související kroky, jako nejrevolučnější se jevilo napadení církve pro zneužívání jejich pravomocí. Král a jeho rádci se snažili o redukování moci církve a zároveň umenšení její nezávislosti. Jindřich se svými ministry načrtl plán na přenesení papežské autority na panovníka. Cílem bylo vytvoření Anglie jako nezávislé entity, pročež žádná cizí osoba ani instituce neměly být postaveny nad ní. Někteří historici si mysleli, že tyto kroky měly pouze vyvolat kýžený a účinný

²³⁰ Newcombe D. G. *Henry VIII and the English Reformation*. s. 23–28.

²³¹ Randell, K. *Henry VIII and the Reformation in England*. s. 26–29.

nátlak na Klimenta VII. Jiní autoři naopak zastávají stanovisko, že Jindřich s ministry by jednali stejně i pokud by nepřišla na přetřes otázka rozvodu. Historik G. R. Elton byl přesvědčen, že hlavní figurou v celém reformačním procesu byl Thomas Cromwell, který měl plně rozvinutou představu o tom, jaký stát by chtěl vytvořit.²³²

3.4.1 Reformační parlament

Parlament v první polovině dvacátých let šestnáctého století nehrál žádnou významnou roli, proto bylo značně inovativní využít toto zákonodárské těleso při prosazování královy vůle. Reformační parlament²³³ zasedal v letech 1529 – 1536, přičemž zasedal poprvé po šesti letech. I v tomto případě se liší názory historiků, kteří polemizují nad příčinami jeho svolání. Jedni autoři tvrdí, že důvodem pro shromáždění zákonodárského sboru byly události provázející pád kardinála Wolseyho, další píší, že král chtěl papeži ukázat, že „politický národ“ stojí za ním a poslední skupina historiků poukazuje na Jindřichovu snahu zbavit se první manželky. V rozmezí šesti a půl let zasedal parlament přesně po 484 dní v celkem sedmi schůzích. Během parlamentních schůzí v letech 1533, 1534 a 1536, tedy v období, kdy byl ve vlivné pozici Cromwell, bylo přijato mnoho významných legislativ, která je interpretována od nezdařených počátečních politických rozhodnutí až po rozvinutou strategii, která se stala centrálním bodem politického programu v revoluci ve vládnutí.²³⁴

3.4.2 Útoky na církve

Během prvního setkání reformačního parlamentu zahájila malá skupina členů tohoto tělesa, především londýnští kupci a právníci, předběžné plánování úderu na církve. Byl předložen článek, který byl velmi kritický vůči

²³² Elton, G. R. *Reform and Reformation: England (1509 - 1558)*. s. 171–173.

²³³ Tento název byl parlamentu, zasedajícímu ve třicátých letech šestnáctého století, dán v devatenáctém století.

²³⁴ Randell, K. *Henry VIII and the Reformation in England*. s. 35–36.

kléru. Tento antiklerikální text si našel mnoho příznivců mezi členy dolní komory. V návaznosti na tyto události se vynořily tři návrhy zákona, které se dotýkaly několika citlivých oblastí.²³⁵

První zákon byl předložen, aby se vypořádal s pohřebními poplatky, které byly vypláceny duchovním za vykonání pohřbu na svěcené půdě. Zákon prošel lehce dolní komorou a ani ve sněmovně lordů nebylo větších námitek. Druhý zákon se týkal poplatků za ověření a vykonání závětí. Dolní komora parlamentu poukazovala na přehnané poplatky za soudní potvrzení závětí, které si žádaly církevní soudy. Dle nich byl celý proces potvrzování záměrně pozdržován, kvůli zisku dalších peněžních částek, přičemž bylo zmíněno, že úplatky byly v celé záležitosti naprosto běžným zvykem. U druhého návrhu zákona však nastal problém ve sněmovně lordů, tedy zejména u biskupů, kteří nepřipustili nezbytnost regulace těchto plateb. Biskupové také shledali urážejícím tón jazyka, kterým byl návrh sepsán. Vedoucím hlasem této opozice byl biskup Fisher, který navrhovatele obvinil z nedostatku víry a dokonce narážel na heretické praktiky. Celá záležitost se vyostřila a dostala se před krále, který využil rafinovaných hrozeb a oba navržené zákony tak nakonec prošly.²³⁶

Třetím návrhem zákona bylo omezení praktik pluralismu a ustavičné nepřítomnosti na zákonně držných prebendách. Ani tento návrh se neseťkal s vřelým přijetím u duchovních, zasedajících v horní komoře. Byl svolán smíšený výbor, kde bylo dosaženo kompromisu. Zákon prošel ve zmírněném znění. Jedna podmínka však zůstala: žádost o papežský dispens ve věci nepřítomnosti duchovních na prebendách, které drželi, byla striktně zakázána. Útok na papežskou jurisdikci tak započal. Konvokace z Canterbury, církevní ekvivalent parlamentu, která se tradičně scházela ve stejnou dobu jako zákonodárné těleso, tak vyklidila pole laikům.²³⁷

²³⁵ Newcombe D. G. *Henry VIII and the English Reformation*. s. 40.

²³⁶ Tamtéž. s. 40–41.

²³⁷ Tamtéž. s. 40–42.

V roce 1530 se Jindřich soustředil primárně na řešení své rozvodové záležitosti. Jak jsem popisovala výše, v tomto období nebyla jednoznačně udána strategie, dle které by se panovník a jeho rádci řídili, protože se snažili nashromáždit co nejvíce materiálu na obranu královny věci. Zejména práce *Collectanea satis copiosa*, kterou sestavili dohromady Thomas Cranmer a Edward Foxe, byla viděna jako nástroj, kterým by mohl být papež přesvědčen, aby svolil k rozvodu.²³⁸ Jindřich se v témže roce odhodlal k vytvoření ještě většího tlaku na papeže, a to k sérií útoků na klér. První kroky v celé záležitosti byly zprvu váhavé. Bylo vybráno patnáct duchovních, většina z nich byla z tábora královny Kateřiny. Tito církevní muži byli obviněni dle praemunire, ale jejich stíhání dále nepokračovalo, jelikož byl v říjnu roku 1530 vymyšlen plán nový. Prvním krokem bylo zatčení Wolseyho a ostatní duchovní byli nařčeni, že akceptovali kardinálovu autoritu jako papežského legáta. I po smrti Wolseyho bylo vyvíjení tlaku na duchovenstvo viděno jako dobrá cesta k přesvědčení papeže, aby se podvolil.²³⁹

V lednu 1531 se znovu sešel parlament a prezentoval královu nabídku kléru. Jindřich nabídl plné prominutí za jejich zločiny a provinění v případě, že zaplatí enormní částku 118 000 liber, jako dotaci na ochranu říše proti rebelii či invazi.²⁴⁰ Jindřich ke svým peněžitým požadavkům připojil také důraznou žádost na klér, aby jej uznal jako hlavu církve. Po náročném vyjednávání byl nalezen kompromis, vyřčený arcibiskupem Warhamem, přičemž Jindřich byl zvolen hlavou církve v Anglii, ale s dodatkem „*pokud to boží zákon dovolí*“. Přestože tento dodatek vlastně negoval králův nárok, byla politická realita pro klér šokující. Král si efektivně vynutil velké peněžní částky a vymohl si i další ústupky od církve.²⁴¹

Třetí zasedání parlamentu v lednu 1532 se ukázalo jako rozhodující. Král se rozhoduje pro odhodlanou akci, při které mu asistoval Thomas

²³⁸ Bernard, G. W. *The King's Reformation: Henry VIII and the Remaking of the English Church*. s. 15–17, 64, 479–480.

²³⁹ Guy J. A. *Henry VIII and the Praemunire Manoeuvres of 1530-1531*. s. 490.

²⁴⁰ J. J. Scarisbrick. *The Pardon of the Clergy, 1531*. s. 35.

²⁴¹ Bernard, G. W. *The King's Reformation: Henry VIII and the Remaking of the English Church*. s. 47–48.

Cromwell. Narodil se někdy kolem roku 1485 a měl velmi pestrou kariéru cestu. Byl žoldněrem, kupcem i právníkem. Postava Thomase Cromwella je historiky představována velmi různorodě, jak jsem již popisovala v předcházejících pasážích. Cromwellova politická důležitost roste ve službách kardinála Wolseyho. Po pádu kardinála Cromwell pokračuje ve svých povinnostech a jako člen parlamentu v roce 1529 pracuje na antiklerikální legislativě. Pád Wolseyho vytvořil prázdné místo, pro které se organizační a administrativní schopnosti nadaného Cromwella výborně hodily. Ať už Cromwelovi přisuzují autoři jakoukoliv roli v reformačním procesu, je zřejmě jisté, že za jeho působení v úřadu byla vyvinuta legislativa, která ustanovila teorii i praxi tudorovské vlády po zbytek šestnáctého století.²⁴²

Již v roce 1529 byl Cromwell hluboce zapojen do formulování petic, které králi v té době nebyly předloženy. Obě petice byly vysoce kritické k církevní politice. V návaznosti na to Cromwell v roce 1532 připravil *Supplication against the Ordinaries*²⁴³, která se ke králi dostala v březnu. Jindřich předložil tento návrh konvokaci z Canterbury. Po staletí existovala církev jako stát ve státě, která byla odpovědná za svou vlastní legislativu a její vynucování, což jí propůjčovalo notnou dávku nezávislosti. Nyní byla církvi vyslána jasná zpráva, která hrozila napadením tradičních církevních prerogativů. Král se vyjadřuje na adresu kléru ve věci jejich rozdělené oddanosti mezi něj a papeže. V té době je uveden do chodu první přímý útok na římskokatolickou církev, zákon *Act in Restrain of Annates*²⁴⁴, který ořezává hlavní zdroj papežských příjmů z Anglie. Opozice vůči tomuto návrhu zákona donutila Jindřicha zahrnout klauzuli, díky které návrh podléhal potvrzení panovníka dekretem. Tato klauzule byla pro krále prospěšná nejen při

²⁴² Elton, G. R. *Reform and Reformation: England (1509 - 1558)*. s. 168–173.

²⁴³ Ordináři byli všichni duchovní, jež měli autoritu uplatňovat jurisdikci. To zahrnovalo učení, spravování a určování, rozhodnutí a správu svátostí. G. W. Bernard tvrdí, že v Cromwellových začátcích mu autoři jako Elton či Guy připisují přílišné zásluhy. Dle Bernarda Cromwell nebyl zase tak podstatným článkem v době, kdy se diskutovalo o *Supplication against the Ordinaries*, jelikož neměl pod kontrolou všechny členy dolní komory. Navíc v těchto měsících byl Jindřich připraven napadnout církev různými způsoby. Bernard poukazuje na kritiku krále Františka I., kterého Jindřich popisuje jako snadno ovladatelného svými biskupy.

²⁴⁴ Anáty byly platby, které všichni biskupové posílali do Říma, než byli potvrzeni ve svých nových úřadech.

schválení daného zákona, ale také při možnosti vložení dalších dimenzí. Král tento zákon použil jako vyjednávací taktiku s papežem, pokud by garantoval králi rozvod, mohl být návrh zákona zapomenut. Bernard zmiňuje Jindřichovu řeč pronesenou k papežskému nunciovi: „*pokud chce Jeho svatost něco udělat pro mne, oplatím mu to a udělám divy při obraně proti Turkovi, pokud ale neučiní nic, pak ani já neučiním nic pro něj*“.²⁴⁵

Po úspěšném schválení Jindřich odvrátil svou pozornost ke konvokaci z Canterbury a zároveň k dřívějšímu tématu nezávislosti kléru v říši. V květnu 1532 Jindřich zasílá konvokaci seznam požadavků, které omezují právo církve vydávat zákony nezávisle na královské autoritě. V legislativním procesu nadále mělo být nutné udělení svolení od anglického panovníka, dále se konvokace nesměla setkávat bez výslovného Jindřichova souhlasu a přezkoumávání kanonického práva mělo být svěřeno do rukou komise, která měla být složena z půli duchovními a z půli laickou veřejností. Komise měla být jako celek jmenována králem.²⁴⁶

Patnáctého května 1532 byl formálně schválen *The Act of the Submission of the Clergy*. Jednalo se spíše než o souhlas s královou politikou o kapitulaci kléru. V závislosti na této skutečnosti Thomas More složil úřad lorda kancléře, což posloužilo frakci okolo Thomase Cromwella, která se nyní těšila králově důvěře. I přes všechnu snahu ale Jindřich nebyl rozvodu o nic blíže nežli předtím.²⁴⁷ Nicméně na konci roku 1532 došlo ke zlepšení diplomatické situace na kontinentu. Dvě evropské mocnosti Francie a Svatá říše římská uzavřely křehký mír. František I. se snažil zlepšit zahraniční politiku Francie, což se mu podařilo ujednáním zasnoubení svého syna s Kateřinou Medicejskou, papežovou příbuznou. Jindřich VIII. proto chtěl oživit alianci s Francií v domnění, že by mohl dosáhnout rozvodu s podporou svého francouzského protějšku. Potvrzením toho, že Jindřich i Anna se domnívali, že jejich situace konečně může mít úspěšné zakončení, je Annino těhotenství na

²⁴⁵ Bernard, G. W. *The King's Reformation: Henry VIII and the Remaking of the English Church*. s. 50–55.

²⁴⁶ Newcombe D. G. *Henry VIII and the English Reformation*. s. 48.

²⁴⁷ Elton, G. R. *Reform and Reformation: England (1509 - 1558)*. s. 154–155.

sklonku roku 1532. V říjnu 1532 umírá arcibiskup Warham a na jeho místo je dosazen Thomas Cranmer. Za těchto okolností jsou čtyřadvacátého ledna roku 1533 Jindřich s Annou v tajnosti oddáni²⁴⁸.²⁴⁹

Roku 1534 *Act of First Fruits and Tenths* ustavuje permanentní systém vysokého zdanění kléru, na rozdíl od jednorázového ujednání z roku 1531. Ve stejném roce prošel parlamentem také *Act Concerning Peter's Pence and Dispensations*²⁵⁰. Jindřich pomalu okrajoval mocenské pravomoci a ekonomickou nezávislost anglické církve.²⁵¹

3.4.3 Rozchod s Římem a královská supremace

Papež Jindřichovo manželství nadále odmítal anulovat a výslovně mu zakázal pojmout za manželku jinou ženu. Odpověď na tuto problémovou situaci již byla připravena. Cromwell, na základě *Collectanea* a vlastních vizí, vypracoval návrh zákona, který krále uvolnil z papežovy jurisdikce. V dubnu 1533 tak vchází v platnost *The Act in Restraint of Appeals*, který radikálně mění vztah mezi králem a anglickou církví. Zjednodušeně lze říct, že díky tomuto zákonu je ukončena praxe odejmutí případů z anglických soudních dvorů, kvůli odvolání do Říma.²⁵² Všechny legální otázky, ať už církevního nebo sekulárního charakteru, měly být řešeny u anglických soudů, které odvozovaly svou autoritu pouze od panovníka. Kateřina Aragonská tak pozbyla své šance na možnost odvolání se do Říma k papeži. V preambuli tohoto zákona byla Cromwellem nastíněna královská supremace, která tak

²⁴⁸ Anně je roku 1532 udělen titul markýzy z Pembroku (dříve pouze mužský titul), aby mohla vstoupit do svazku s panovníkem. Ve stejném roce je také uvítána v Calais Františkem I. Prvního června 1533 byla Anna korunována a o rok později porodila dceru Alžbětu.

²⁴⁹ Newcombe D. G. *Henry VIII and the English Reformation*. s. 48–49.

²⁵⁰ Dle J. J. Scarisbricka zpečetil rozchod s Římem právě tento dokument, jež převáděl z Říma pravomoc vydávat povolení a oprávnění.

²⁵¹ Dickens, A. G. *The English Reformation*. s. 173.

²⁵² *Act in Restraint of Appeals*. In: Bray, G. L. (ed.). *Documents of the English Reformation (1526 – 1701)*. s. 78–83.

podle G. R. Eltona prakticky vyhlašuje schizma, pročež se Anglie po jeho vydání stává oficiálně nezávislou na Římu.²⁵³

Zatímco se zákon projednával v parlamentu, zasedala konvokace z Canterbury v otázce králova manželství. Konvokace měla nyní pravomoc učinit rozhodnutí, arcibiskup Warham byl mrtev, proto tedy Cranmer neměl velké potíže s prosazením anulace Jindřichova manželství a s následným legalizováním nového sňatku s Annou Boleynovou²⁵⁴. V červenci 1533 papeži zůstal jediný prostředek, který mohl využít, a to hrozba exkomunikace namířená proti Jindřichovi. V září, kdy bylo jisté, že král Anglie své rozhodnutí nezmění, proměnil papež hrozby ve skutečnost a panovníka exkomunikoval^{255, 256}.

Jak Jindřich přebíral kontrolu nad církví v Anglii a Walesu, podnikal zároveň kroky k omezení moci papeže na anglickém území. Nejprve se tyto kroky jevily jako snaha o nátlak na Řím s nadějí, že papež dojde ke správnému rozhodnutí, ale postupem let se objevila odvrácená strana této politiky a Jindřich si klade za cíl obnovení suverénní a nezávislé říše, nad kterou má moc pouze jeden panovník a tím je on.

Roku 1534 je vydán *Act of Supremacy*²⁵⁷, ve kterém nebyl králi titul hlavy církve udělen, ale byl uznán jako existující fakt.²⁵⁸ Plný název zákona zněl „*an act concerning the King's Highness to be Supreme Head of the Church of England and to have authority to reform and redress all errors, heresies and abuses in the same*“. Tím byla jasně vyslána zpráva, že Bůh dal

²⁵³ Elton, G. R. *Reform and Reformation: England (1509 - 1558)*. s. 178.

²⁵⁴ V dubnu 1533 horní komora parlamentu schválila 197 hlasy, že papež nemá právo udělit dispens muži, který by si měl vzít vdovu po svém bratrovi a 44 přítomných právníků kanonického práva souhlasí. Kateřina Aragonská byla od té chvíle oslovována jako „princezna vdova“.

²⁵⁵ Exkomunikační bulu vydal papež Pavel III.

²⁵⁶ Newcombe D. G. *Henry VIII and the English Reformation*. s. 50.

²⁵⁷ Po vyhlášení královské supremace byl vydán *Act against the Authority of the Bishop of Rome*, který papeže deklasoval na pouhého římského biskupa. Zároveň byl Thomas Cromwell jmenován královým místodržícím v duchovních záležitostech, přičemž tato funkce byla viděna jako nástroj královské svrchovanosti.

²⁵⁸ Oproti profesorovi Bernardovi si Ch. Haigh nemyslí, že Jindřich účelně směřoval ke královské svrchovanosti. Tvrdí, že Jindřich bral tento krok, jako nutnost, aby si vymohl rozvod. Zároveň ale tvrdí, že: „*Henry VIII had not exactly been dragged kicking and screaming to the royal supremacy, ...*“ Haigh, Ch. *English Reformations: Religion, Politics, and Society under the Tudors*. s. 121.

Jindřichovi autoritu, aby reformoval a napravit církev a stanul v jejím čele. Ve stejném duchu se nese prvních pár vět celého aktu: „*Albeit the King's Majesty justly and rightfully is and oweth to be the supreme head of the Church of England, and so is recognised by the clergy of this realm in their Convocations; yet nevertheless for corroboration and confirmation thereof, and for the increase of virtue in Christ's religion within the realm of England, and to repress and extirp all errors heresies and other enormities and abuses heretofore used in the same, be it enacted by authority of this present parliament that the king our sovereign lord, his heirs and successors kings of this realm, shall be taken, accepted and reputed the only supreme head in earth of the Church of England called Anglicana Ecclesia...*“²⁵⁹

Královská supremace způsobila revoluční změny v anglické ústavě, a přestože církev byla stále velkou silou v zemi, vychýlila se ručička na stranu světské moci, přičemž od roku 1534 začala duchovní moc ztrácet na své politické a konstituční důležitosti. Duchovenstvo přestalo hrát prominentní roli v politických záležitostech. Konvokace se nadále setkávaly v čase, kdy zasedal parlament, ale staly se irelevantními. Církevní dvory sice stále existovaly, ale již nepředstavovaly soupeře pro své civilní soudní protějšky.²⁶⁰

V témže roce byl společně s dokumentem o královské supremaci vydán i *Act of Succession*, který Jindřichovu dceru z prvního manželství Marii odsouval v následnické linii za děti vzešlé ze svazku s Annou Boleynovou.²⁶¹ Jindřich trval na tom, aby všichni poddaní, pokud budou vyzváni, složili přísahu a uznali tak i následnictví i královu svrchovanost. Podle *The Treason Act* byli všichni, kdož odmítli složit přísahu obviněni ze zrady koruny.²⁶² Zákon o nástupnictví byl později ještě dvakrát pozměněn.

²⁵⁹ *The Act of Supremacy*. In: Bray, G. L. (ed.). *Documents of the English Reformation (1526 – 1701)*. s. 113–114.

²⁶⁰ Randell, K. *Henry VIII and the Reformation in England*. s. 49–50.

²⁶¹ Dickens, A. G. *The English Reformation*. s. 170–171.

²⁶² *The Treason Act*. In: Gee, H. – Hardy, W. J. (eds.). *Documents Illustrative of English Church History*. s. 247–251.

3.4.4 Opozice

Cromwell i Jindřich si dobře uvědomovali, že ne všechny jejich reformní kroky budou populární a potenciální opozici tak rozdělili na dvě skupiny. Menší část opozice měla být zničena jako varování pro větší část možné opozice, která tak měla být donucena k tichému souhlasu. Pro tento postup však musela být přijata legislativa, která tato opatření legálně ospravedlnila. Parlament sice mohl proti provinilci vydat *act of attainder*, díky kterému bylo možné obvinít jednotlivce či skupiny ze zločinu bez soudního procesu, a to zejména pokud proti nim nebyl dostatek důkazního materiálu. Tito zrádci byli následně odsouzeni k smrti a jejich majetek propadl koruně. Cromwell však přichází s celoplošným a obecným zákonem, na který se bylo možné odvolat, pokud by to situace vyžadovala.²⁶³ Tímto zákonem byl již výše zmíněný *The Treason Act*. Tento akt specifikoval, že každá osoba byla vinou ze spáchání velezrady (trestem byla smrt) pokud: „*do maliciously wish, will or desire by words or writing, or by craft imagine, invent, practise, or attempt any bodily harm to be done or committed to the king's most royal person, the queen's [Anne Boleyn] or their heir's apparent [Elizabeth], or to deprive them of any of their dignity, title or name of their royal estates, or slanderously and maliciously publish and pronounce, by express writing or words, that the king should be heretic, schismatic, tyrant, infidel or usurper of the Crown...*“²⁶⁴

Toto průvodní znění zákona děsilo mnoho členů parlamentu, jelikož spáchání zločinu se dopustil i ten, kdo například ve vzteku utrousil nepřátelský komentář proti králi. Ve snaze zmírnit tyto obavy, bylo slovo „*maliciously*“ (znamenající zlomyslně či zlovolně) přidáno do některých částí textu. Stejně však bylo velmi nebezpečné mluvit o králově rozvodu, rozchodu s Římem a

²⁶³ Randell, K. *Henry VIII and the Reformation in England*. s. 50–52.

²⁶⁴ *The Treason Act*. In: Gee, H. – Hardy, W. J. (eds.). *Documents Illustrative of English Church History*. s. 247–251.

králově supremaci, přičemž i člověk, který nenahlásil zrádné projevy, byl potrestán doživotním uvězněním.²⁶⁵

Přes tyto hrozby se našli tací, kteří nesouhlasili s novým uspořádáním věcí. Jednalo se například o Svatou pannu z Kentu, svým jménem Elizabeth Barton. Od dvacátých let tato žena prohlašovala, že měla několik vizí o Panně Marii, která ji instruovala. V jihovýchodní Anglii se těšila velké přízni jak mezi bohatými, tak mezi chudými. Od počátku se vyjadřovala negativně k celé věci ohledně anulace králova sňatku s Kateřinou a Jindřichovi hrozila božím trestem, pokud neukončí svá snažení. Po uveřejnění králova rozvodu prohlašovala, že Jindřich v brzké době přijde o svůj trůn. Elizabeth byla zatčena, převezena do Londýna a nucena odpřísáhnout, že všechny její vize byly smyšlené. Ona a její nejbližší spolupracovníci byli odvedeni do Toweru a po schválení *act of attainder* v parlamentu byli na počátku roku 1534 popraveni.²⁶⁶

Dalšími kritiky královy politiky byli observanti a kartuziáni. Skupiny mnichů, blízce přidružených ke dvoru, které nesouhlasily s královým jednáním ke Kateřině a papeži. Hlavní františkánský klášter se nacházel hned vedle králova často navštěvovaného paláce v Greenwichi. Kartuziánské centrum zase v Charterhouse v Londýně. Observantští mniši byli obviněni ze spolupráce s Jindřichovou opozicí a jejich útočiště byla pozavírána, přičemž nejvíce vzdorní členové byli uvězněni. Mnoho z kartuziánů dopadlo podobně a ti zbylí se králi podrobili a složili přísahu.²⁶⁷

Thomas More a John Fisher byli dalšími, kteří nesouhlasili s Jindřichovým prvenstvím v anglikánské církvi. Biskup Fisher věřil, že moc papežství je dána od Boha a kdokoliv snažící se o popření této pravdy, by spáchal smrtelný hřích a povinností církve jest takovýto skutek odsoudit. Fisher byl velmi netypickým biskupem. Neměl žádné světské ambice a ani

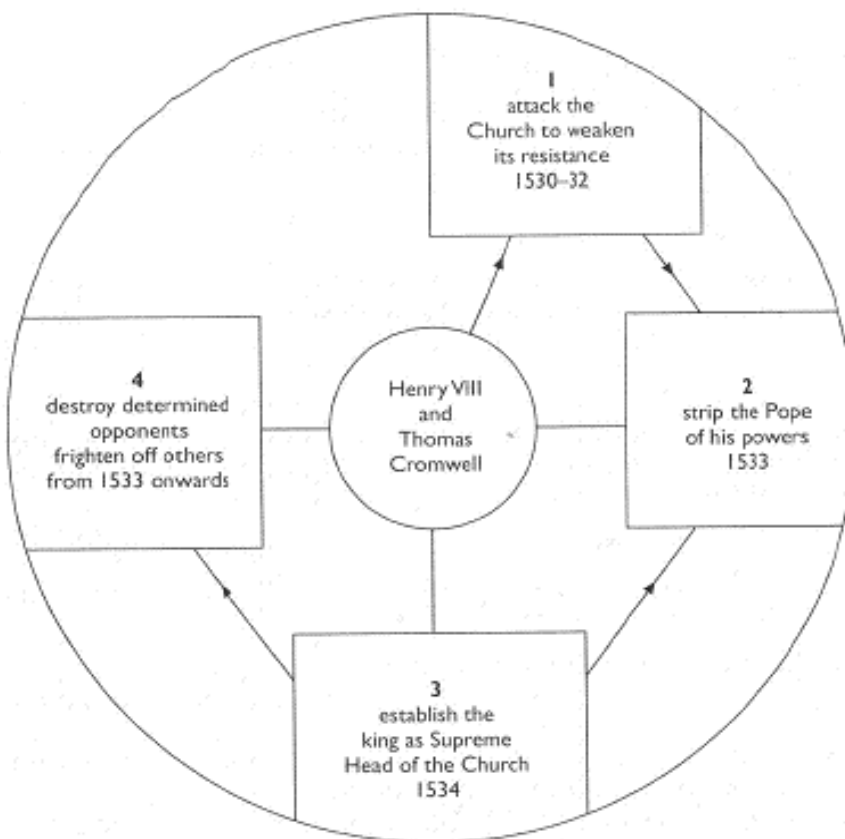
²⁶⁵ Randell, K. *Henry VIII and the Reformation in England*. s. 50–52.

²⁶⁶ Bernard, G. W. *The King's Reformation: Henry VIII and the Remaking of the English Church*. s. 87–101.

²⁶⁷ Tamtéž. s. 151–172.

nebyl zběhlý v politice a administrativních záležitostech. John Fisher byl obhájcem královny Kateřiny a v roce 1534 odmítl složit králi přísahu, pročež byl uvězněn v Toweru. Papež Fishera jmenoval kardinálem a Jindřichova odpověď byla předvídatelná, jelikož chtěl veřejně prezentovat svou moc. Kardinál Fisher tak byl obviněn z velezrady a popraven. Thomas More byl učencem, právníkem a politikem. V letech 1529 – 1532 zastával pozici lorda kancléře. More byl Jindřichovým blízkým přítelem i rádcem a králi se zavázal, že proti němu veřejně nevystoupí, proto se také stáhl z veřejného života. Panovník však trval na složení přísahy a More, jemuž to svědomí nedovolilo, tak neučinil. Thomas More byl shledán vinným a v červenci 1535 byl popraven.²⁶⁸

3.5 Schéma shrnující podkapitoly 3.4 až 3.4.4



Zdroj: Randell, K. *Henry VIII and the Reformation in England*. s. 58.

²⁶⁸ Dickens, A. G. *The English Reformation*. s. 175–177.

3.6 Zrušení klášterů

Jednou z nejznámějších reforem, provedených za vlády Jindřicha VIII., bylo rozpuštění klášterů. Rozpuštění proběhlo ve dvou fázích v letech 1536 – 1540. Mezi příčinami můžeme vysledovat zejména tři oblasti, které nám mohou objasnit, proč došlo k uzavření klášterních budov. Chování a úpadek duchovních bylo velmi diskutovaným tématem a také terčem mnohé kritiky. Mnišství bylo také spojeno s předsudky a pověřčivostí. Mezi dalšími důvody byly: zisk financí a půdy pro korunu, na financování válečných kampaní a existence církevních řádů, které se postavily na odpor proti Jindřichovu rozvodu a odmítaly ho uznat hlavou anglikánské církve.

Diskuze na téma, proč došlo ke zrušení jednotlivých klášterních zařízení, se liší. Zejména se jedná o spor mezi katolickou²⁶⁹ a protestantskou²⁷⁰ verzí. Katolická verze obviňuje panovníka z chamtivosti a nepřipisuje žádné důvody ke zrušení náboženským otázkám. Kláštery nebyly ve špatném stavu a byly uznávány lidmi. Protestantská verze naopak obviňuje vedení klášterů z korupce, kdy si „hříšníci“ a „šarlatáni“ žili v luxusu a vybírali od lidí peníze za očištění duší. Co se týká dnešních příspěvků do této diskuze, top-down i bottom-up historici se shodnou na tom, že Jindřich si plánoval přisvojit a uzmout pro sebe bohatství klášterů. Ovšem nejednalo se pouze o ekonomické benefity, plynoucí ze zrušení klášterů, ale také o politické zájmy, kdy zabavená půda mohla být rozprodána šlechtě a tak mohla být zajištěna její loajalita a podpora královské supremace.²⁷¹ Profesor Bernard vidí

²⁶⁹ Ke katolické verzi můžeme počítat i stanoviska revizionistů, jelikož tento historiografický přístup je taktéž zván „neokatolický“, jak jsem už rozepisovala v první kapitole této práce. Příkladem může být tvrzení na straně 130 v knize Ch. Haigha *English Reformations*. Porovnej například s názory profesora Bernarda.

²⁷⁰ Evangelíci spolu s Martinem Lutherem považovali mnišství za čistě lidský výtvar a mnišský život jako takový nebyl nijak opodstatněn slovy Písma. Stejně to viděl Viklef a jeho následovníci.

²⁷¹ Randell, K. *Henry VIII and the Reformation in England*. s. 92–98.

rozpuštění klášterů jako nápadnou a praktickou ukázkou králova reformního zápalu, spojeného se zničením ikon v roce 1538.²⁷²

V době, kdy Jindřich VIII. v roce 1509 nastoupil na trůn, bylo v Anglii a Walesu více než 850 církevních institucí²⁷³. Již Wolsey byl zodpovědný za zrušení devětadvaceti malých klášterů²⁷⁴ ve dvacátých letech šestnáctého století v rámci plánované reformy klášterů, pod autoritou papeže.²⁷⁵ V roce 1535 Cromwell rozhoduje²⁷⁶, že proběhne vizitace klášterů (*Valor Ecclesiasticus - pokus o zaznamenání majetku vlastněného církví v Anglii a Walesu, připodobněné k Domesday Book*). Takovéto vizitace byly v té době naprosto normální záležitostí, i když ne příliš častou. Tradičně se vizitace konaly pod autoritou biskupa, kterému daná diecéze náležela. V tomto případě šlo ale o skupiny komisařů, většinou z daných oblastí, které prošetřovaly vybavení klášterů, účetní knihy a kladly otázky.²⁷⁷ V rámci diskuze o reformě klášterů a jejich zachování či nezachování, byla posuzována tři základní kritéria: v první řadě se hledělo na to, zda měl klášter svého zakladatele a jeho potomci byli stále naživu, za druhé se hodnotil morální stav mnichů a jeptišek a v poslední řadě se brala v úvahu velikost daného zařízení, která byla posuzovaná podle počtu mnichů zde žijících a podle ročního příjmu.²⁷⁸

Roku 1536 je parlamentem rozhodnuto o zrušení všech klášterů s ročním příjmem nižším nežli dvě stě liber ročně²⁷⁹. Majetek takovýchto domů měl propadnout koruně. Představeným měla být nabídnuta penze a ostatním

²⁷² Bernard, G. W. *The Making of Religious Policy, 1533 – 1546: Henry VIII and the Search for the Middle Way*. s. 329–330.

²⁷³ Pojem církevní domy či instituce v této podkapitole pod sebe zahrnuje nejen kláštery, ale i opatství, ženské kláštery, společnosti mnichů a další, které jsou v angličtině vyjádřeny souhrnným označením church/religious/ecclesiastical houses.

²⁷⁴ Wolseyho deklarovaným záměrem bylo použití majetku těchto zrušených zařízení na financování vzdělání: založení gymnázia v jeho rodném městě v Ipswichi a na svou novou kolej v Oxfordu, kde dříve studoval.

²⁷⁵ Randell, K. *Henry VIII and the Reformation in England*. s. 64–65.

²⁷⁶ Cromwell tak činí se souhlasem Jindřicha, který věřil v očištnou reformu církve a pravděpodobně se nikdy neztotožnil s ideou mnišství a náboženských poutí. Ovlivněn mohl být zřejmě i Erasmovou kritikou mnišství.

²⁷⁷ Bernard, G. W. *The King's Reformation: Henry VIII and the Remaking of the English Church*. s. 244–246.

²⁷⁸ Hoyle, R. W. *The Origin of the Dissolution of Monasteries*. s. 279.

²⁷⁹ Parlamentem byl přijat *Act for the Dissolution of Lesser the Monasteries (Zákon o rozpuštění menších klášterů)*.

obyvatelům měl být nabídnut přesun do některého z větších klášterů. Zrušeno je přes tři sta domů. Hlavním argumentem byl morálně špatný stav menších klášterů, který nedošel zlepšení ani přes snahy předchozí reformy. V letech 1538 - 1540 dochází ke zrušení zbývajících klášterů²⁸⁰. Toto rozhodnutí je přijato Jindřichem, zejména jako pomsta za povstání *Pilgrimage of Grace*²⁸¹. Za necelých pět let došlo ke zrušení více než osmi set klášterů.²⁸²

V důsledku rozpuštění klášterů přestala být církev v Anglii největším majetkovým vlastníkem. Majetek a půda přešly do vlastnictví především aristokracie a nižší šlechty. Koruna tak získala množství financí za prodej a pronájem půdy, dříve patřící zrušeným církevním institucím. Půda, která patřila ke klášterům, byla často pronajímána na delší časový úsek za fixní rentu, a to především zemanům nebo tamní šlechtě. Zabavením majetků klášterů se ale koruna zároveň zavázala převzetím dluhů a povinností. Zároveň zrušeným klášterům odpustila zbývajcí dluhy splatné koruně. Zrušení klášterů znamenalo postupem času ztrátu krásné středověké architektury a klášterních knihoven.²⁸³

Otázkou je co znamenalo zrušení klášterů pro obyčejný lid. Jak jsem popisovala již ve druhé kapitole této práce, pro lidi byly zřejmě podstatnější

²⁸⁰ Roku 1539 byl přijat *Act for the Dissolution of the Greater Monasteries (Zákon o rozpuštění větších klášterů)*.

²⁸¹ Neboli Pout' milosrdenství. Jednalo se o lidové povstání v Yorkshire, které započalo v říjnu 1536 a skončilo v roce 1537. Účastníci nesouhlasili s Jindřichovým rozchodem s Římem, rušením klášterních zařízení a politikou Thomase Cromwella. Někdy je toto povstání označováno jako jedno z nejzávažnějších v tudorovské době. Nejednalo se však o první rebelii, jelikož dvanáct dní před započatím Poutě milosrdenství povstali občané v kraji Lincolnshire. Oba tyto kraje, ležící na severu Anglie, byly považovány za velmi nábožensky konzervativní. Povstání v Lincolnshire bylo po pár dnech potlačeno vévodou ze Suffolku a hlavní iniciátoři byli popraveni. Rebelie Pout' milosrdenství navázala, přičemž historici identifikovali několik klíčových témat této revolty: ekonomické důvody (severská venkovská šlechta byla znepokojena vydáním *Statute of Uses* a chudou sklizní), politické důvody (nesouhlas s královým rozvodem a jednáním s královnou Kateřinou, následná nepopularita Anny Boleynové a její pád kvůli cizoložství královi také na oblibě příliš nepřidaly, nesouhlasné postoje proti Cromwellově implementaci politiky a jeho nízkému původu), náboženské důvody (obavy o lokální kostely, nesouhlas s *Ten Articles* a centrální náboženskou politikou). Nebezpečí celé rebelie tkvělo také v tom, že venkovská šlechta se připojila k povstání a papež v celé věci viděl příležitost, jak Anglii znovu dostat pod svou autoritu. Vůdcem Poutě milosrdenství byl zvolen Robert Aske, který byl po potlačení povstání s dalšími vůdčími osobami popraven. Dickens, A. G. *The English Reformation*. s. 178–182.

²⁸² Haigh, Ch. *English Reformations: Religion, Politics, and Society under the Tudors*. s. 131–132.

²⁸³ Elton, G. R. *Reform and Reformation: England (1509 - 1558)*. s. 230–249.

farní kostely, které hrály důležitou roli v jejich každodenním životě. Rozpuštění klášterů je ale přímo navázáno na opozici, která se vytvořila proti Jindřichovi, jeho náboženské politice a první fázi tažení proti klášterním domům. Je ale také navázáno na opozici, která zde byla již dříve a kvůli níž je možné, že Jindřich kláštery vůbec napadl²⁸⁴.

3.7 Náboženské změny a redefinování oblasti doktríny

Anglie si nezávislostí na Římu a papežství vymezila právo stanovovat si sama učení, proto po uznání královské svrchovanosti a odtržení od Říma bylo nutné, aby došlo k redefinování doktríny a vypracování liturgie, přičemž snahou bylo sjednocení víry a praktik. Mezi klíčové dokumenty patřily *King's Book*, *Bishops' Book*, *The Six Articles Act* a *Ten Articles*. Zmíněné dokumenty se zabývaly jednotlivými svátostmi, pojetím mše, eucharistií a uctíváním obrazů. Historici jednotlivé texty zkoumali a dle nich usuzovali, zda se anglikánská církev přiklání spíše ke konzervativním či protestantským hodnotám a myšlenkám²⁸⁵.

Jindřich společně s parlamentem započal vydávat dokumenty, které definovaly novou církevní nauku. Velkému vlivu v náboženských otázkách se těšil Thomas Cromwell, který spolu s Thomasem Cranmerem arcibiskupem z Canterbury a biskupem z Worcesteru Hughem Latimerem patřili do tábora reformistů. Jejich opozici tvořili církevní hodnostáři, kteří nesouhlasili s napadáním tradiční církve, ačkoliv se nezasazovali o znovuznání papežské moci. Do tohoto konzervativního tábora patřili kupříkladu Edward Lee arcibiskup z Yorku či Stephen Gardiner. Konzervativnímu křídlu vysvitla naděje na návrat starého uspořádání s popravou Anny Boleynové²⁸⁶, k čemuž ale nedošlo^{287 288}.

²⁸⁴ Viz. podkapitola 3.4.4.

²⁸⁵ *The Six Articles Act* a *King's Book* byly velmi často historiky vykládány jako výhra konzervativních hodnot.

²⁸⁶ Jelikož některými historiky byla Anna považována za hlavní spouštěč reformních snah. Kupříkladu Maria Dowling a Eric Ives považovali Annu za hlavní motivátorku, která Jindřicha nasměrovala

V roce 1536 Jindřich svolal biskupy a učence, aby se sešli a dohodli na oficiální doktríně anglikánské církve. G. W. Bernard tvrdí, že Jindřich na tyto muže vyvinul tlak, který byl v celém procesu zásadní²⁸⁹. Jindřich se snažil o vyhledání střední cesty mezi Římem a Wittenbergem a Římem a Curychem²⁹⁰. Panovníkovi rádci studovali doktríny a snažili se o vypuštění starých pověr, ale zároveň také o zabránění přijetí chyb falešného náboženství. Na tomto dokumentu je patrné, že Jindřich nehodlal přijmout Lutherovo ani Zwingliho učení, přičemž zde můžeme spatřit také kombinace názorových přesvědčení jednotlivých biskupů. Výsledným kompromisem bylo přijetí *Ten Articles* (Deset článků víry). Nejedná se však o ucelenou doktrínu, pouze o vypořádání se s některými otázkami víry. *Ten Articles* někteří historici považují za příklon k luteránskému učení, a to kvůli zmínění protestantského pojmu *sola fide* (ospravedlnění vírou) a kvůli vyčlenění čtyř svátostí²⁹¹. Vypuštěna je také otázka transsubstanciace, zejména kvůli těm, kteří byli blíže k tomu vidět mši Lutherovými očima. Ani problém očištění není plně vysvětlen, je však zavrhnut „papežský“ očištec. V textu nalezneme také článek o pokání, kde se píše, že je nutné se vyzpovídat. Člověk se tak nemůže spoléhat pouze na svou víru, ale musí také dle víry konat. Na rozdíl od pozdější královny politiky zde nenalezneme námitky ohledně přítomnosti obrazů v kostele, jen výzvu,

k odtržení od Říma a královské supremaci. Anna byla v jejich pojetí evangelička a patronka radikálních reformátorů. Jako velkou patronku evangeliků Annu vykreslují také Foxe či Latymer. Profesor Scarisbrick je u potvrzení těchto tvrzení opatrnější, a ačkoliv studuje možnosti, že Anna Jindřichovi přinesla několik děl, které ho mohly směřovat pryč od papežství a Říma, není stoprocentně jisté, že ho o nich informovala pouze ona. Profesor Bernard vysledoval v Annině náboženství několik prvků, které byly tradičnějšího rázu a byly daleky ospravedlnění vírou samou. Stejně tak se vyjadřuje i u Thomase Cromwella, který dle dostupných materiálů z jeho domácnosti zastával spíše tradiční pohled na mši. Cranmer sice inklinoval k protestantským myšlenkám, ale ve sporných bodech byl spíše tichým královým služebníkem. G. W. Bernard. *Anne Boleyn's Religion*. s. 1–2, 19. Profesor Haigh ale poukazuje na vliv Anny Boleynové při jmenování duchovních i laických Jindřichových rádců. Haigh, Ch. *English Reformations: Religion, Politics, and Society under the Tudors*. s. 124.

²⁸⁷ Jindřich se nedlouho po smrti Anny znovu ženil. Jeho vyvolenou se stala Jana Seymorová, matka budoucího krále Anglie Eduarda VI.

²⁸⁸ Haigh, Ch. *English Reformations: Religion, Politics, and Society under the Tudors*. s. 101.

²⁸⁹ Profesor Elton poukazuje na to, že *Ten Articles* vyžadovalo vynucení.

²⁹⁰ Tuto definici Bernard opakuje ve své knize, *The King's Reformation: Henry VIII and the Remaking of the English Church*, hned několikrát. Kupříkladu na stranách 282, 475, 601 a 604. Svá tvrzení prezentuje i v článku *The Making of Religious Policy, 1533 – 1546: Henry VIII and the Search for the Middle Way*.

²⁹¹ Ony nebyly přímo odmítnuty, ale v textu se prostě jen nevyskytovaly. *Ten Articles* pojednávalo pouze o křtu, eucharistii a pokání.

aby se lidé vyhnuli jejich uctívání a zbožňování. Deset článků také zjednodušilo liturgický rok a odstranilo některé tradiční svátky z kalendáře.²⁹²

Bishops' Book z roku 1537 (Kniha Biskupů nebo také Instrukce křesťanského člověka) byla zejména hledáním jednoty. Jindřich viděl nutnost ustanovit, co je pravá víra, přičemž tentokrát se jednalo o obsáhlejší text, nežli tomu bylo u *Ten Articles*. Dokument byl vypracován po období náboženských nepokojů, které vyvolalo zejména uzavírání klášterů²⁹³. Jindřich byl touto sérií událostí zaskočen, a jak píše profesor Bernard, Jindřichův skepticismus ke klášterům se proměnil v jakousi „klášterofóbií“. Opět byli sezváni biskupové a teologové, aby se shodli na základech křesťanské nauky a katechismu. I zde se střetávaly konzervativní a reformistický tábor. *Bishops' Book* se zabývala Apoštolským vyznáním, svátostmi a výkladem deseti přikázání. Profesor Bernard vyzdvihuje Jindřichovo zapojení a snahu zkombinovat staré s novým. Jindřichovo hledání střední cesty neznamenal, že by snad byl hloupý a snadno manipulovatelný, jak například tvrdí J. J. Scarisbrick, který ještě přidává do výčtu králových vlastností lenost. Panovník si celý text prostudoval až po jeho dokončení a dokument tak byl následně upraven, přičemž byla vyškrtána některá silně protestantská stanoviska. Jindřich opatřil knihu poznámkami. Mnohé z jeho úprav se týkaly podkopání tvrzení, že ospravedlnění lze dosáhnout pouze vírou. U ceremonií se vyjádřil o jejich didaktické a pastorální hodnotě. Ve výsledném textu pak bylo zakázáno, aby se lidé klaněli ikonám a uctívali obrazy, nebylo však zakázáno, aby ikony byly v kostelech instalovány. Oproti *Ten Articles* se zde hovořilo o sedmi svátostech, třem z nich ale byl ponechán vyšší význam. Ani v tomto dokumentu však nebyla zahrnuta otázka transsubstanciace, mše byla jen zmíněna, stejně jako očištec a zvláštní postavení kněží.²⁹⁴

²⁹² *The Ten Articles*. In: Bray, G. L. (ed.). *Documents of the English Reformation (1526 – 1701)*. s. 162–174.

²⁹³ Viz. předcházející kapitola.

²⁹⁴ Bernard, G. W. *The King's Reformation: Henry VIII and the Remaking of the English Church*. s. 475–490.

Rok 1537 byl svědkem velkého kroku směrem k protestantismu. Díky Cromwellovu snažení bylo ujednáno, že během dvou let bude muset každá farnost vlastnit výtisk Bible v angličtině, a že tato kniha musí být volně dostupná pro všechny farníky, kteří by si ji chtěli prostudovat. Protestantští historici považují tento moment za nejvíce signifikantní v celé historii anglické reformace.²⁹⁵

V roce následujícím bylo vydáno několik proklamací a soudních příkazů. Tyto příkazy v sobě skrývaly detailní instrukce pro biskupy, ohledně implementace politik v jejich diecézích. Ačkoliv předchozí soudní příkazy (z let 1535 a 1536) byly spíše vágní, ty z roku 1538 směřovaly specifickým a reformistickým směrem. Objekty, požívající pochybnou úctu, jako relikvie světců a náboženské obrazy, měly být z kostelů odstraněny²⁹⁶ a lidé měli být aktivně odrazováni od konání svatých poutí. Dále bylo nakázáno, aby se vedly záznamy o narozeních, uzavírání manželství a úmrtích v každé farnosti.²⁹⁷

Formulace doktríny z roku 1539 zvaná *The Six Articles Act*²⁹⁸ (Šest článků víry), odráží, možná více než předcházející dokumenty, panovníkovo náboženské přesvědčení a tradiční pojetí liturgie. V tomto dokumentu jsou řešeny zásadní otázky doktríny a liturgie. Jednalo se především o přijímání svátosti oltářní, a to jak ve věci přítomnosti těla i krve Ježíše Krista, tak v otázce přijímání podobojí²⁹⁹, dále také o manželství kněží³⁰⁰, přísahy, soukromé mše a zpovědi. Tento dokument je mnoha historiky pokládán za

²⁹⁵ Randell, K. *Henry VIII and the Reformation in England*. s. 107.

²⁹⁶ Někteří historikové vidí tyto kroky, jako zesílení protestantské reformy a jako vrchol Cromwellova vlivu. Například E. Duffy tvrdí, že v tomto případě se nejedná o modernizující příkazy, ale o zdiskreditování tradičního kultu a systému náboženského uctívání, to vidí například u zákazu zapalování svící před obrazy svatých či u zákazu líbání relikvií. Bernard, G. W. *The King's Reformation: Henry VIII and the Remaking of the English Church*. s. 580.

²⁹⁷ *The Second Henrician Injunctions*. In: Bray, G. L. (ed.). *Documents of the English Reformation (1526 – 1701)*. s. 179–183.

²⁹⁸ V roce 1538 bylo Cranmerem vypracováno *The Thirteen Articles*, avšak tento dokument nikdy neměl oficiální status. Lze ale díky němu nahlédnout na Cranmerovo smýšlení a napojení na luteranismus. Originální text byl sepsán latinsky. Jedná se zřejmě o nejvíce luteránský dokument, který byl sepsán anglickým duchovním, jelikož vlivy Wittenberských článků a Augšpurské konfese jsou zde velmi patrné. *The Thirteen Articles*. In: Bray, G. L. (ed.). *Documents of the English Reformation (1526 – 1701)*. s.184.

²⁹⁹ Přijímání pod jednou způsobou a reálná přítomnost těla i krve v hostii představuje tradiční učení katolické církve. Ti, kteří by o tomto pochybovali, byli v *The Six Articles Act* nazváni heretiky.

³⁰⁰ V tomto dokumentu je zakázáno, aby se kněží ženili a porušovali celibát.

obrat ve vývoji anglické církve, zpět ke katolickým hodnotám a liturgii. Lze tak usoudit zejména z bodů, které se týkaly manželství kněží a celibátu, eucharistie a transsubstanciace³⁰¹. Transsubstanciace se v předcházejících dokumentech nevyskytovala vůbec.³⁰² Doba 1538 – 1540 je mnohými historiky charakterizována jako intenzivní boj mezi konzervativci a reformisty, přičemž navrch měl tábor konzervativní. Jsou viděni jako buditelé králova tradicionalismu, jako zastavitelé reformace a ničitelé Cromwella. G. W. Bernard píše, že tato tvrzení jsou diskutabilní a prohlašuje, že král pokračoval ve stejné náboženské politice i za Cromwella i po něm. *The Six Articles Act* dle něj nemá nahradit *Bishops' Book* a zároveň se ani nejedná o potvrzení tradiční katolické doktríny. Text je ale viděn jako zrušení diverzity názorů.³⁰³

Překlad Písma do národního jazyka navazoval v Anglii nejen na tradici tzv. *Viklefovy bible*, ale i na mnohem starší anglosaský překlad Písma (Old English Version)³⁰⁴, což dokládá náboženské zasvěcení lidu brzy po christianizaci Anglie, zároveň reformační snahy Viklefových následovníků ve 14. století a v neposlední řadě také významnou pozici anglického jazyka, protože právě překlady Bible jsou jedním z nejdůležitějších pramenů vývoje jazyka. O další překlad části Bible do angličtiny se postaral W. Tyndale, který na rozdíl od *Viklefovy bible* překládal z originální řecké podoby. Ve 30. letech byly hlavními verzemi Bible: *Coverdale Bible*, *Matthew Bible* či *Great Bible*. Všechny tyto práce navazovaly na Tyndaleův překlad, přičemž jeho jméno nemohli autoři uvést, jelikož byl pokládán za kacíře. Pro Jindřichovu vládu byla nejdůležitější *Great Bible* (Velká Bible), tedy oficiální překlad Písma do angličtiny, který měl být přístupný všem vrstvám společnosti³⁰⁵. Tato verze

³⁰¹ Ta byla pro Jindřicha nezpochybnitelnou doktrínou, jelikož věřil v reálnou přítomnost Ježíše Krista ve svátosti eucharistie.

³⁰² *The Act of the Six Articles*. In: Bray, G. L. (ed.). *Documents of the English Reformation (1526 – 1701)*. s. 222–232.

³⁰³ Bernard, G. W. *The King's Reformation: Henry VIII and the Remaking of the English Church*. s. 497–505.

³⁰⁴ Ve své předmluvě ke *Great Bible* v anglickém jazyce Thomas Cranmer zdůrazňuje odkaz právě těchto dvou překladů. *Cranmers Preface to the Great Bible*. In: Bray, G. L. (ed.). *Documents of the English Reformation (1526 – 1701)*. s. 233–244.

³⁰⁵ V roce 1543 byl vymezen přístup k Bibli v angličtině pouze vyšším vrstvám společnosti. Veřejně mohli číst Bibli pouze duchovní.

byla vydána v roce 1539. Na její titulní straně je zobrazen panovník, který podává Bibli Cranmerovi po své pravici a Cromwellovi po své levici. Panovník je zde představen jako dárce Písma a jako svrchovaná autorita, která vládne světskou i duchovní mocí.³⁰⁶

Ve čtyřicátých letech Jindřich započal definici doktríny, která by nahradila *Bishops' Book*. Roku 1543 je vydána *King's Book*, neboli *Králova kniha či Nezbytná doktrína a učenost pro každého křesťana*. Pro mnoho historiků, zejména tedy z revizionistického tábora, představuje tento text velmi konzervativní obrat. Ch. Haigh ve své knize *English Reformations* zmiňuje, že Thomas Cranmer se velmi zasazoval o protestantské učení *sola fide*, ale jelikož konzervativní tábor se mu postavil na odpor, Cranmer v důsledku nátlaku od tohoto přání upouští.³⁰⁷ Profesor Bernard ale tvrdí, že Jindřich neustále pokračoval ve své politice střední cesty a tato politika se nezměnila ani po smrti T. Cromwella. Také polemizuje s Haighem, který tvrdí, že reformace je v roce 1543 u konce a skoro všechny složky první reformace jsou zvráceny, přičemž dle jeho názoru přežilo jen odtržení od Říma a zrušení klášterů. Bernard také tvrdí, že profesor E. Duffy zcela ignoruje kontinuitu v oficiální náboženské politice, jelikož vidí rok 1540 jako předěl, kdy se začínají ospravedlňovat ikony a bohoslužby.³⁰⁸ V *King's Book* se *sola fide* sice vyskytuje, ale ne v přesném smyslu, tak jak si toto učení vykládají protestantské církve. V otázce očištění se opět opakuje, že je důležité být opatrný před zneužitím tohoto termínu, zejména papežem. Mnišství bylo označeno za pověrčivost a výmysl katolické církve. Mše za mrtvé byly sice slouženy, ale ne za konkrétní osoby, ale za všechny zemřelé duše.³⁰⁹

Třicátá léta šestnáctého století jsou často charakterizována jako příznivá pro reformační proces v Anglii. Do popředí se dostávají duchovní i laici, kteří byli nakloněni reformě anglické církve směrem k protestantismu, což můžeme

³⁰⁶ Dickens, A. G. *The English Reformation*. s. 183–196.

³⁰⁷ Haigh, Ch. *English Reformations: Religion, Politics, and Society under the Tudors*. s. 161.

³⁰⁸ Bernard, G. W. *The King's Reformation: Henry VIII and the Remaking of the English Church*. s. 579–580.

³⁰⁹ Dickens, A. G. *The English Reformation*. s. 256–262.

vidět zejména v případě *sola fide*, čehož byl velkým obhájcem arcibiskup Cranmer. Tato doktrína je především úzce spojována s Martinem Lutherem, pro něhož byla víra tou jedinou cestou k vykoupení a spáse. Dále v tomto období můžeme spatřit snahu o odstraňování obrazů jako symbolů zbožňování a pověřivosti spojené s papežstvím, odmítnutí uctívání svatých, překladu bible do národních jazyků a náboženské učení v národních jazycích či spor o svátosti.

Naproti tomu čtyřicátá léta jsou viděna jako tradičnější a konzervativnější. Po Cromwellově pádu³¹⁰ se do popředí dostaly osoby s konzervativnějším smýšlením. Za jakýsi předěl je určováno přijetí *The Six Articles Act*, který víru definuje poněkud tradičnějším způsobem, nežli tomu bylo u předešlých snah o vymezení doktríny, kupříkladu v pojmání mše vedené v latině, eucharistie a transsubstanciacce či manželství kněží.

Cromwell však nebyl jediným popraveným v roce 1540. Paralelních poprav se konalo hned několik. Jindřich odsuzoval k smrti protestantské radikály i papežence. Bernard tato rozhodnutí opět interpretuje jako udržení panovnickovy střední cesty. Zároveň nesouhlasí s profesorem Dickensem, že by v Anglii za dob Jindřicha bylo velké množství protestantů, jelikož by tito lidé byli vystaveni velikému nebezpečství. Jindřich si za každou cenu chtěl udržet svou královskou supremaci a obával se, jak protestantských myslitelů, tak podporovatelů papežství³¹¹. V Jindřichových posledních letech probíhaly

³¹⁰ Jak argumentuje profesor Bernard, náboženská politika byla po celou dobu králova a Cromwell díky tomu, že ji za Jindřicha uváděl v život, byl považován mnohými za heretika. Historici se pídí po příčinách pádu Thomase Cromwella. Někteří přisuzují jeho pád tomu, že manipulativní monarcha se zbavil nepotřebného služebníka. Cromwellovým posledním krokem byla snaha uzavřít spojení se Schmalkaldským spolkem a vybrání politicky vhodné nevěsty pro Jindřicha. Touto nevěstou byla Anna Klévká, která však krále nemile překvapila. S tím může souviset další interpretace Cromwellova pádu a sice, že se králova smrt lorda kancléře hodila, kvůli snaze vybudovat nové spojení s Francií nebo s císařem. Bernard, G. W. *The King's Reformation: Henry VIII and the Remaking of the English Church*. s. 533, 542, 549, 578–579.

³¹¹ Hlavními prvky Jindřichova náboženství bylo důsledné a principiální nepřátelství vůči papežství a obrana své královské svrchovanosti.

politické intriky namířené proti Cranmerovi a panovníkově poslední manželce Kateřině Parrové³¹². Ti však nepřátelsky namířená obvinění přežili ve zdraví.³¹³

Zároveň Jindřich nechal odstranit vévodu Norfolkka a jeho syna Surreyho. Někteří historici se domnívají, že to bylo kvůli jejich konzervatismu, což je ale diskutabilní tvrzení a pád Howardů tak nejspíše nebyl promyšleným tahem. Dalším aspektem Jindřichových posledních let vlády, bylo jmenování regentské rady svého syna Eduarda. Vybráni byli příbuzní Jindřichovy třetí ženy Jany Seymorové, v čele rady stál Janin bratr Eduard Seymor, který byl svým smýšlením protestantem³¹⁴. Díky těmto událostem je některými autory nabízeno vysvětlení, že Jindřich byl ve svých posledních dnech připraven na protestantskou reformaci. Jak navrhuje profesor Bernard, měla by být Jindřichova reformace popisována jako *sui generis*, tedy v každém ohledu unikátní, jedinečná a nenapodobující žádný kontinentální vzor. Jindřichovy důvody pro provedení reformace byly z části politického charakteru, kdy se snažil osvobodit od své první ženy. Dále se vypořádat s těmi, kdož mu v procesu odporovali a následně si zajistit souhlas a podporu ve svých politických rozhodnutích. Z části se pak jednalo o Jindřichovo zaujetí intelektuálním a teologickým světem, který by dobře mohl být charakterizován jako erasmovský.³¹⁵

³¹² Kateřina byla obviňována z kacířského smýšlení.

³¹³ Bernard, G. W. *The King's Reformation: Henry VIII and the Remaking of the English Church*. s. 592.

³¹⁴ Stephen Gardiner (konzervativní frakce) nebyl do regentské rady vybrán z důvodu Jindřichových obav, že je přespříliš nakloněn papeži. Alespoň takto to formuluje G. W. Bernard.

³¹⁵ Bernard, G. W. *The King's Reformation: Henry VIII and the Remaking of the English Church*. s. 601–605.

Závěr

V úvodu práce jsem si stanovila za cíl popis vzniku anglikánské církve a okolností, které jej provázely. Při plnění tohoto záměru jsem prostudovala velké množství anglických zdrojů, jejichž autoři představovali reformační proces různými způsoby, proto jsem věnovala první část textu deskripci a srovnání historiografických přístupů, zabývajících se tímto tématem a obdobím anglických dějin. Zabývala jsem se těmito: top-down approach, bottom-up approach a revizionistickým přístupem, přičemž jsem zmínila, že v dnešní době se studium reformace v Anglii dostalo již do své post-revizionistické fáze.

Dříve historiografickému poli vládla tzv. „whigovská tradice“, která oslavovala vítězství protestantismu jako intelektuální a konstituční pokrok. Počátky této tradice se datují do poloviny šestnáctého století. V této době psali svá díla John Bale a John Foxe, který ve své knize popisoval utrpení evangelíků za vlády katolické tyranky³¹⁶. V této době se sepisování historie stalo stěžejní zbraní v boji táborů s opačným vyznáním. Katolíci mluvili o pravosti jediné pravé katolické víry a poukazovali na perzekuce, vykonané protestantským režimem. Protestanti jako Foxe nabízeli opačná stanoviska. Objektivita se v tomto období ztrácí a tyto zdroje musí být brány s rezervou. Přestože je již tato tradice, dle Christophera Haigha, dnes překonána, stále nalezneme autory, kteří brání tu či onu pozici³¹⁷.

Změna nastala zhruba v posledních několika desetiletích, přičemž i dnes jsou ale diskutabilní osobní sympatie některých historiků, píšících o anglické reformaci. V dnešní době můžeme rozlišit hned několik historiografických přístupů. Rozdíly mezi nimi můžeme identifikovat tím, že si zodpovíme dvě věci. Za prvé se musíme ptát, zda daný autor vidí reformační změny vzešlé svrchu – od panovníka a centrální vlády či zezdola – od anglického

³¹⁶ Myšlena je zde Marie I. Tudorovna, za jejíž vlády Foxe sepisuje svá díla v exilu, která se začínají tisknout a vydávat až za panování Alžběty I.

³¹⁷ Viz. tabulka č. 6 v přílohách.

obyvatelstva. Druhá otázka pak směřuje na rychlost dané změny, neboli zda byla reformace provedena rychle či pomalu. Po zodpovězení těchto otázek dostaneme čtyři možnosti, jak nahlížet na reformační proces v Anglii.

První alternativou je postup top-down, jehož autoři na reformaci nahlízejí jako na sérii legislativních, teologických a institucionálních změn, které jsou vedeny osobami v centru moci a následně vnuceny populaci. Můžeme zde rozlišit dvě možnosti, dle rychlosti reformační změny. Za prvé svrchu a rychle vedená reformace. Hlavním autorem tohoto přístupu je G. R. Elton, který ve svých publikacích vykresluje přesvědčivý obraz rychlé náboženské změny, přičemž tvrdí, že za tyto rozhodné a dramatické změny je zodpovědná stále více centralizovaná a mocná vláda. Eltonova argumentace nás přivádí ke zjištění, že Anglie se transformovala v protestantskou zemi ještě před vládou Alžběty I. Další možností je vykreslení reformace, vedené svrchu a pomalu. Historici jako P. Collinson a Ch. Haigh³¹⁸ nepopírají potenciaální význam legislativních změn, ale argumentují, že praktická implementace těchto změn byla mnohem pomalejšího rázu. Adaptace lokálních úrovní na náboženské obměny trvala ještě za vlády Alžběty. Haigh i Collinson sdílejí vizi, že reformace v Anglii v pozdním šestnáctém a brzkém sedmnáctém století byla ještě v procesu utváření.

Druhou alternativou je přístup bottom-up. Historici, zastávající toto stanovisko, argumentují, že reformace by neměla být hodnocena z pozice vládní iniciativy, ale dle aktivity vyvíjené anglickým obyvatelstvem a rozsahu, ve kterém tito lidé přijímali za vlastní protestantismus. I u tohoto postupu můžeme rozlišit dvě možnosti. Za prvé reformace vedená ze zdola a rychle. Nejznámějším navrhovatelem tohoto pojetí je A. G. Dickens, který byl jedním z prvních historiků posuzujících náboženskou změnu v Anglii skrze sociální studie z jednotlivých lokalit země. Příkladem takovéto studie je výzkum arcidiecéze v Yorku, přičemž zde Dickens objevuje dokumenty, které potvrzují, že populace v této oblasti přijala protestantské smýšlení velmi rychle. Dále

³¹⁸ Haigh představuje reformační proces, který byl utvářen, jak ze zdola, tak svrchu. Více viz. jeho kniha *English Reformations*.

popisuje, že mezi lidmi panovaly v šestnáctém století antiklerikální nálady, které byly způsobeny nespokojeností se zkorumpovanou pozdně středověkou církví. Dickens rozeznává spojitost mezi přeživší skupinou lollardů s pozdně středověkým hnutím náboženského disentu a protestanty. Protestantismus se šířil tak rychle, díky rozšířené nelibosti a odporu k existujícím církevním strukturám a institucím, stejně jako kvůli tradici národního disentu. I Dickens, stejně jako Elton, přijímá názor, že reformace byla dokončena před ustavením Alžbětinského protestantského režimu. Protestantismus v Anglii v Dickensově pojetí nebyl souborem myšlenek a idejí, vzešlých ze zahraničí, ale byl „domácím produktem“ a do nástupu dcery Jindřicha VIII. a Anny Boleynové byl již velmi dobře zakotven. Druhou možností je pomalý reformační proces, který je veden zezdola. I zde je ceněn lokální úhel pohledu a volání po větším množství sociálních studií. Dickensovo tvrzení o rychlé reformaci je nicméně u tohoto postupu zavržováno. Ti, kteří jej přijali, argumentují, že lokální náboženské změny byly vleklé a komplikované. Na podporu těchto tvrzení prohlašují, že lidé nebyli natolik nespokojeni se stavem tehdejší církve, jak předpokládali dříve publikující autoři a hledají nový důkazní materiál, který by potvrdil, že tradiční náboženství bylo mezi lidmi silně zakořeněno. Mezi tyto důkazní materiály se mohou řadit poslední vůle, účty správců kostela (*churchwarden's accounts*), materiální důkazy, jako architektura církevních budov a institucí, uspořádání předmětů v těchto stavbách apod., tištěné pamflety a mnoho dalších. Nejobsáhlejší publikací pracující s těmito materiály je *The Stripping of the Altars* od E. Duffyho, kde poukazuje na silnou tradici katolických obřadů a pomalé přijetí nové náboženské politiky za Jindřichovy, Eduardovy a Alžbětiny vlády.

V druhé části textu jsem se věnovala postavení církve a vyznání obyvatelstva v šestnáctém století. Do skupiny autorů, věnujících se především mikro-náboženské úrovni anglické reformace, můžeme řadit A. G. Dickense, E. Duffyho, z části Ch. Haigha i J. J. Scarisbricka a z nověji publikovaných autorů také P. Marshalla. Evropa šestnáctého století byla věkem víry, přičemž náboženství bylo vetkáno do každého aspektu lidského života. Vzhledem

k tomu bylo nutné zařadit jej do mého textu. Církev prostupovala celou společnost a byla nejlépe organizovanou institucí v západní Evropě, zároveň byla velkým vlastníkem půdy i finančních prostředků, což mohlo vyvolávat negativní postoje ve společnosti. Toto stanovisko, ze jmenovaných historiků, zastává profesor Dickens, který tvrdí, že povaha pozdně středověké církve i katolického náboženství jen uspíšila reformační proces. Opakem jsou revizionističtí autoři, jako J. J. Scarisbrick, Ch. Haigh a E. Duffy, kteří poukazují na jednotu pozdně středověké víry a na spokojenost obyčejných Angličanů s katolickou duchovní tradicí. Duffy se ovšem na rozdíl od Dickense nezabývá protestantským disentem, který v tehdejší Anglii nepochybně existoval. Reformátorské snahy popisují na stranách 32 – 42.

Třetí a poslední část textu se věnovala králi Jindřichovi VIII. Makropolitickým hlediskem anglické reformace se zabývali historici: G. R. Elton, G. W. Bernard a z části Ch. Haigh a J. J. Scarisbrick. Nejedná se však pouze o tyto autory, zmíněni jsou zejména pro vytvoření představy o historiografii, věnující se druhému panovníkovi z dynastie Tudorovců. Historiografie o Jindřichu VIII. je velmi pestrá a členitá. Některými autory je Jindřichovi přisuzována rozhodnost a velké politické i teologické schopnosti, přičemž dalšími je viděn spíše jako nerozhodný panovník, který spoléhal na své rádce a často tak byl „pěšákem“ mnoha politických frakcí na královském dvoře. Rozdílné pohledy historici zastávají i ohledně Jindřichova náboženského smýšlení. Jedněmi je představován jako konzervativní katolík, jinými stále jako katolík, ale ke konci života ne příliš dobrý. Další skupina historiků jej představuje jako náchylného k protestantismu a jiní poukazují na to, že si Jindřich zvolil svou osobně navrženou náboženskou cestu.

Přestože se nejednalo o jediné politické rozhodnutí, které Jindřich za své dlouhé panování učinil, je jeho nejznámější a z mnoha úhlů zkoumanou politikou odtržení Anglie od Říma a založení anglikánské církve. Celý proces započal někdy kolem roku 1527, kdy se panovník nejspíše rozhodoval ohledně anulace svého prvního svazku s Kateřinou Aragonskou. Vysledovat motivy, které Jindřicha k tomuto rozhodnutí vedly, není jednoduché. Patrně se jednalo

o směsici hned několika z nich, především pak o dynastické a politické priority. Jindřich započal svou rozvodovou kampaň, která trvala dlouhých šest let. V průběhu tohoto období bylo vyzkoušeno hned několik možných strategií, které měly papeže přesvědčit a vymoci si na něm kladné stanovisko k celé věci. Během počátečních neúspěchů dochází k výměně na postu anglického kancléře a u dvora v té době existuje hned několik politicky vlivných frakcí, které soupeří o dominanci a vliv na panovníka, přičemž vítězně z tohoto boje vychází evangelická frakce, v čele s Thomasem Cromwellem, podporovatelem rodiny Boleynů. Jindřichovi je během roku 1531 předložen návrh na odejmutí rozvodové záležitosti z papežových rukou³¹⁹. Následně jsou reformačním parlamentem přijaty zákony, které omezovaly papežovu moc na anglickém území. Zároveň se parlament, na královu žádost, usnesl na mnohé legislativě, namířené proti anglické církvi.

Signifikantními zákony byly *The Act in Restraint of Appeals* a *Act of Supremacy* z roku 1534, který Jindřicha stavěl do čela anglikánské církve. Královská supremace způsobila revoluční změny v anglické ústavě, přičemž mnohé královské politiky se nesetkaly s všeobecným souhlasem, a to přestože byla přijata legislativa, která měla oponenty režimu eliminovat na minimum. Další reformy se týkaly rozpuštění klášterů a redefinování oblasti doktríny. Vymezení doktríny a liturgie ve třicátých letech šestnáctého století bylo, mnohými historiky, charakterizováno jako vítězství reformistického tábora duchovních, jelikož se v přijatých dokumentech objevovalo mnohé z protestantského učení. Danými texty byly: *Ten Articles*, *Bishops' Book* a několik proklamací a soudních příkazů z let 1537/1538. Opakem pak jsou léta čtyřicátá, kdy má navrch konzervativnější část duchovenstva. Za jakýsi předěl je určeno přijetí *The Six Articles Act*, který definuje víru tradičním způsobem, zejména v oblastech pojmání mše, manželství kněží a jiných.

Někteří autoři interpretují vítězství konzervativnější frakce ve čtyřicátých letech jako návrat k tradičnímu předreformačnímu náboženství. Jiní zase

³¹⁹ Spisy, o které se opíral králův nárok na prvenství v církvi, byly: *Collectanea satis copiosa*, *Obedience of a Christian Man* a mnohé další.

vyzdvihují otázku paralelních poprav, které se konaly v době svržení Thomase Cromwella. Jindřich se zbavoval, jak protestantských radikálů, tak zapřisáhlých papeženců. Poukazují také na sestavení regentské vlády pro Jindřichova syna, ve které se vyskytovalo mnoho osob, sympatizujících s protestantskými ideami. Pravdou ale je, že ve všech signifikantních přijatých dokumentech, od roku 1534, byla napadána instituce papežství a chráněna královská svrchovanost.

Zpočátku politicky motivované rozhodnutí způsobilo vznik nacionální anglické církve. Motivy reformačního procesu v Anglii se tak naprosto lišily od těch na kontinentu. Svým způsobem je tedy pravdivé tvrzení profesora Bernarda, který představuje anglickou reformaci jako *sui generis*, tedy unikátní a ve své podstatě nepodobnou všem ostatním. Jindřich založil anglikánskou církev, která stála někde uprostřed, přičemž bylo možné nalézt protestantské i katolické prvky v jednotlivých reformách tohoto tudorovského panovníka. Reformační proces pokračoval i v následujících letech, kdy se vlády ujali Jindřichovi potomci³²⁰. Anglikánská církev dostávala jasnější obrysy a dlouhé panování Alžběty přispělo ke stabilizaci anglikánské církve i celé říše.

³²⁰ Za vlády Eduarda VI. byl vydán dokument *The Forty-two Articles* (1553), který formálně definoval víru anglikánské církve. Během panování Alžběty I. dochází k úpravě spisu a přijetí dalších listin, vymezujících vyznání v Anglii.

Seznam použité literatury a pramenů

Ban, J. D. English Reformation: Product of King or Minister? *Church History*. [online]. June 1972, 41(2), 186 - 197 [vid. 2017-03-05]. Dostupné prostřednictvím JSTOR z: <http://www.jstor.org/stable/pdf/3164158.pdf>.

Bernard, G. W. Anne Boleyn's Religion. *The Historical Journal*. March, 1993, 1(36), 1 - 20 [vid. 2017-03-05]. Dostupné prostřednictvím JSTOR z: <http://www.jstor.org/stable/pdf/2639513.pdf>.

Bernard, G. W. The Making of Religious Policy, 1533 - 1546: Henry VIII and the Search for the Middle Way. *The Historical Journal*. [online]. June 1998, 41(2), 321 - 349 [vid. 2017-03-05]. ISSN 1469-5103. Dostupné prostřednictvím JSTOR z: <http://www.jstor.org/stable/pdf/2640109.pdf>.

Bernard, G. W. *The King's Reformation: Henry VIII and the Remaking of the English Church*. New Haven: Yale University Press, 2005. ISBN 0-300-10908-3.

Bray, G. L. (ed.) *Documents of the English Reformation 1526 - 1701*. Cambridge: James Clarke & Co., 2004. ISBN 0 227 17239 6.

Collinson, P. *The Reformation: A History*. New York: Modern Library, 2006. ISBN 0812972953.

Dickens, A. G. *Lollards and Protestants in Diocese of York, 1509 - 1558*. New York: Oxford University Press, 1959. ISBN 0907628060.

Dickens, A. G. *The English Reformation*. Glasgow: William Collins Sons & Co.Ltd, 1986. ISBN 0-00-686115-6.

Duffy, E. *The Stripping of the Altars: Traditional Religion in England, 1400 - 1580*. New Haven: Yale University Press, 2005. ISBN 0300108281.

Duffy, E. *Saints, Sacrilege and Sediton: Religion and Conflict in the Tudor Reformations*. London: Bloomsbury Publishing Plc, 2012. ISBN 978-1-4411-2602-3.

Elton, G. R. *The Tudor Revolution in Government: Administrative Changes in the Reign of Henry VIII*. New York: Cambridge University Press, 1953. ISBN 9780511561115.

Elton, G. R. King or Minister? The Man Behind the Henrician Reformation. *History*. [online]. October 1954, 137(39), 216 – 232 [vid. 2017-03-05].
Dostupné prostřednictvím JSTOR z:
https://www.jstor.org/stable/24403029?seq=1#page_scan_tab_contents.

Elton, G. R. *Policy and Police: The Enforcement of the Reformation in the Age of Thomas Cromwell*. New York and London: Cambridge University Press, 1972. ISBN 0521083834.

Elton, G. R. *Reform and Reformation: England (1508 - 1558)*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1977. ISBN 0674752457.

Elton, G. R. *Angličané*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 1999. ISBN 80-7106-305-3.

Foxe, J. *Acts and Monuments*, ed. Seymor, M. H. New York: Robert Carter & Brothers, 1855.

Gee, H. – Hardy, W. J. (eds.) *Documents Illustrative of English Church History*. London: Macmillan, 1896.

Guy, J. A. Henry VIII and the Praemunire Manoeuvres of 1530 – 1531. *The English Historical Review*. [online]. July, 1982, 384(97), 481 – 503 [vid. 2017-03-05].
Dostupné prostřednictvím JSTOR z:
<http://www.jstor.org/stable/pdf/570060.pdf>.

Haigh, Ch. *Reformation and Resistance in Tudor Lancashire*. New York: Cambridge University Press, 1975.

Haigh, Ch. The Recent Historiography of the English Reformation. *The Historical Journal*. [online]. December 1982, 25(4), 995 - 1007 [vid. 2017-03-05]. ISSN 0018-246X. Dostupné prostřednictvím JSTOR z: <http://www.jstor.org/stable/pdf/2638647.pdf>.

Haigh, Ch. (ed.). *The English Reformation Revised*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987. ISBN 0-521-33631-7.

Haigh, Ch. *English Reformations: Religion, Politics, and Society under the Tudors*. Oxford: Clarendon Press, 1993. ISBN 0-19-822162-2.

Hoyle, R. W. The Origin of the Dissolution of Monasteries. *The Historical Journal*. June, 1995, 2(38), 275 - 305 [vid. 2017-03-05]. Dostupné prostřednictvím JSTOR z: <https://www.jstor.org/stable/pdf/2639985.pdf>.

Loades, D. *Revolution in Religion: The English Reformation (1530 - 1570)*. Cardiff: University of Wales Press, 1992. ISBN 0-7083-1141-5.

Logan, F. D. Thomas Cromwell and the Vicegerency in Spirituals : A Revisitation. *The English Historical Review*. [online]. July 1988, 103(408), 658 - 667 [vid. 2017-03-05]. ISSN 1477-4534. Dostupné prostřednictvím JSTOR z: <http://www.jstor.org/stable/pdf/572696.pdf>.

MacCulloch, D. *The Later Reformation in England, 1547 - 1603*. New York: St. Martin's Press, 1990. ISBN 978-0-333-41929-8.

Marshall, P. (Re)defining the English Reformation. *Journal of British Studies*. [online]. July 2009, 48(3), 564 - 586 [vid. 2017-03-05] ISSN 0021-9371. Dostupné prostřednictvím JSTOR z: <http://www.jstor.org/stable/pdf/27752571.pdf>.

Marshall, P. *Reformation England (1480 - 1642)*. New York: Bloomsbury Publishing Plc, 2012. ISBN 978-1-84966-529-2.

Maurois, A. *Dějiny Anglie*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 1993. ISBN 80-7106-084-4.

McConica, J. K. *English Humanists and Reformation Politics under Henry VIII and Edward VI*. Oxford: Oxford University Press, 1965.

Morrissey, T. E. A. G. Dickens and the Men of the Sixteenth Century. *The American Historical Review*. [online]. April 1972, 77(2), 453 - 462 [vid. 2017-03-05]. Dostupné prostřednictvím JSTOR z: <http://www.jstor.org/stable/pdf/1868701.pdf>.

Newcombe, D. G. *Henry VIII and the English Reformation*. New York: Routledge, 1995. ISBN 0-415-10728-8.

Randell, K. *Henry VIII and the Reformation in England*. London: Hodder Education, 2001. 2. vydání. ISBN 978 0 340 78215 6.

Rex, R. *Henry VIII. and the English Reformation*. New York: Palgrave Macmillan, 2006. ISBN 1-4039-9273-8.

Scarisbrick, J. J. The Pardon of the Clergy, 1531. *The Cambridge Historical Journal*. 1956, 1(12), 22 – 39 [vid. 2017-03-05]. Dostupné prostřednictvím JSTOR z: <http://www.jstor.org/stable/pdf/3021051.pdf>.

Scarisbrick, J. J. *The Reformation and the English People*. New York: Basil Blackwell, 1984. ISBN 0631134247.

Scarisbrick, J. J. *Henry VIII*. New Haven and London: Yale University Press, 1997. ISBN 978-0-300-07158-0.

Shagan, E. *Popular Politics and the English Reformation*. New York: Cambridge University Press, 2003. ISBN 978-0-521-52555-8.

Wooding, L. *Henry VIII*. London and New York: Routledge, 2015. ISBN 978-1-138-83141-4.

Zahl, P. F. M. *Five Women of the English Reformation*. Grand Rapids: William B. Eerdmans, 2001. ISBN 0802830455.

Resumé

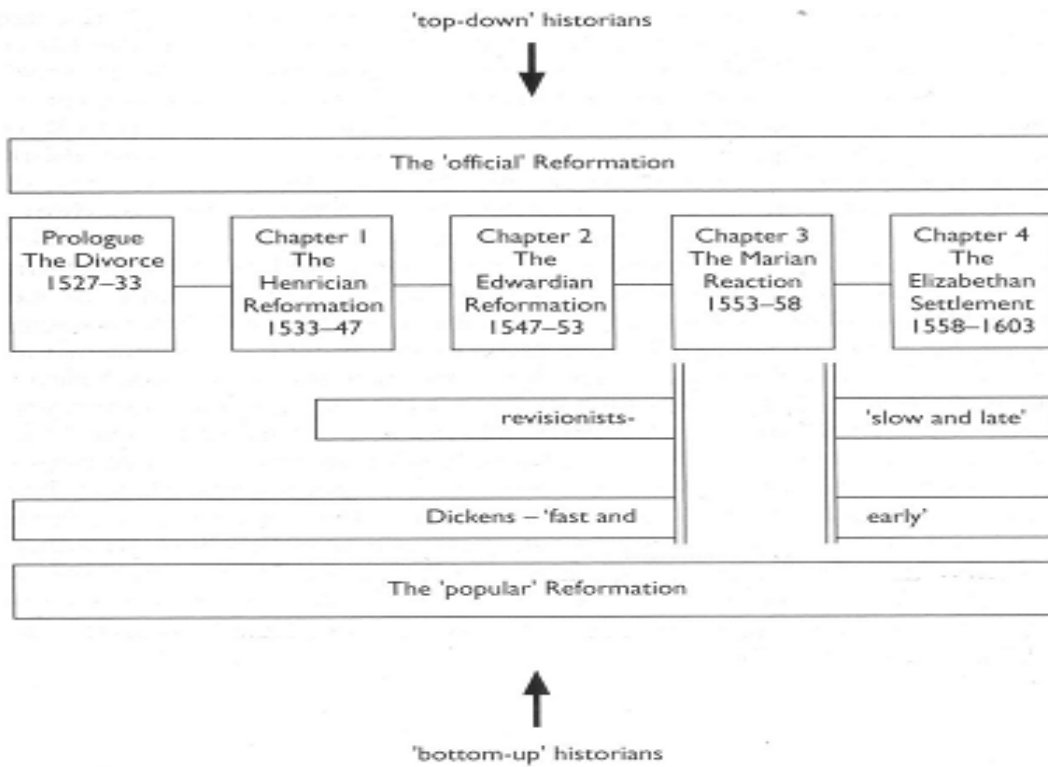
This diploma thesis is entitled Henry VIII: Founder of the Church of England. It follows up roots of the process of the English Reformation. English Reformation started in the reign of Henry VIII. Henry decided to rid himself of his first wife, Catherine of Aragon, after she had failed to produce a male heir to the throne. However a divorce was not a simple issue. In fact, it was a very complicated one. After six years of trying to persuade the pope Climent VII, Henry and his advisors invented a plan, which consisted in deprivation pope of his power on English soil. This event effectively lead to England breaking away from the Roman Catholic Church based in Rome. Henry placed himself as a head of the Church in England in 1534.

The historiography of the English Reformation has followed many paths. Its debates have been formed in response to many different situations. There are at least three possibilities how we can research this topic: Top-Down Approach, Bottom-Up Approach and Revisionist view. Top-Down Approach look into the political dimension of the English Reformation (For example author G. R. Elton). Bottom-Up Approach is about religion of the common people (A. G. Dickens). Revisionist scholars are called neo-catholics and they continue on work of professor Dickens, but instead of him, they are much more interested in traditional catholic confession in England (Ch. Haigh, J. J. Scarisbrick, E. Duffy). For Revisionists was English Reformation slow process, rather than the inevitable one.

Přílohy

Příloha č. 1

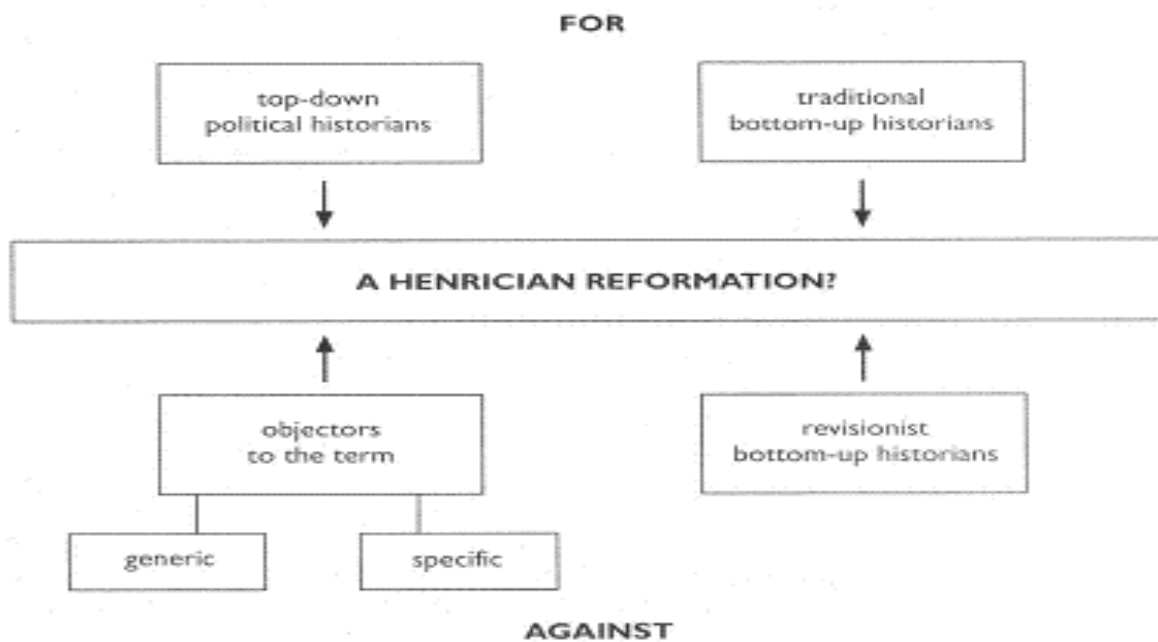
Shrnující diagram, který ilustruje přístupy ke studiu anglické reformace



Zdroj: Randell, K. *Henry VIII and the Reformation in England*. s. 6.

Příloha č. 2

Diagram ukazující, kteří autoři souhlasí s pojmem „Jindřichova reformace“



Zdroj: Randell, K. *Henry VIII and the Reformation in England*. s. 127.

Příloha č. 3

Zařazení autorů dle využití historiografických přístupů

Top-down approach	Bottom-up approach	Revizionisté	Post-revizionisté	Nezařaditelní
J. A. Froude G. R. Elton P. Clark	A. Dickens G. Cross	Ch. Haigh E. Duffy J.J. Scarisbrick	D. MacCulloch P. Collinson	E. Shagan G.W. Bernard

Zdroj: Archiv autorky

Příloha č. 4

Rozřazení autorů dle dvou hledisek – 1. Podle motivátorů, stojících za procesem reformace, 2. Podle rychlosti náboženské změny během reformačním procesu

Reformace vedena svrchu s rychlým průběhem	Reformace vedena svrchu s pomalým průběhem ³²¹	Reformace vedena zezdola s rychlým průběhem	Reformace vedena zezdola s pomalým průběhem
G. R. Elton	Ch. Haigh P. Collinson	A. G. Dickens	E. Duffy

Zdroj: Archiv autorky

³²¹ Ani Ch. Haigh ani P. Collinson nepopírají potenciální význam legislativních změn, ale praktická implementace těchto změn byla mnohem pomalejšího rázu. Dle Haigha ale právě politické změny poskytly tu pravou dynamiku změny, která z reformace v Anglii udělala anglickou reformaci. Jak ale Haigh tvrdí vláda reformační proces začala, ale ten pokračoval dál. Zároveň Haigh ale zkoumá víru a praktiky lidí a jejich reakce na centrální politická rozhodnutí. Haigh, Ch. *English Reformations: Religion, Politics, and Society under the Tudors*. s. 18–20. Zhruba do strany 71 této knihy Haigh popisuje náboženský život ve farnostech, dary obyvatel jednotlivých farností tamějším kostelům, poukazuje na jednotlivé farnosti a předkládá nám výčet jejich majetku, zabývá se uctíváním svatých a jejich výčtem a přiřazením k jednotlivým částem země a také náboženskou četbou a kvalitami kněží.

Příloha č. 5

Dělení autorů, dle jejich pohledu na postavu krále Jindřicha VIII. v reformačním procesu

Jindřich jako motivátor, stojící za celým procesem reformace	Jindřich jako pěsták mezi dvorskými frakcemi³²²
G. W. Bernard ³²³	G. R. Elton
A. F. Pollard	A. G. Dickens
J. Gairdner	J. McConica

Zdroj: Archiv autorky

³²² Přičemž Thomas Cromwell je viděn jako hlavní postava reformace.

³²³ Tomuto dělení napovídá i název Bernardova díla *The King's Reformation: Henry VIII and the Remaking of the English Church*.

Příloha č. 6

Dvě kategorie autorů, píšících o anglické reformaci

Protestantské pozadí	Katolické pozadí
J. Foxe	Philip Hughes
A. F. Pollard	David Knowles
A. G. Dickens	Ch. Haigh
C. Cross	J. J. Scarisbrick
D. MacCulloch	E. Duffy ³²⁴
	R. Rex a P. Marshall ³²⁵

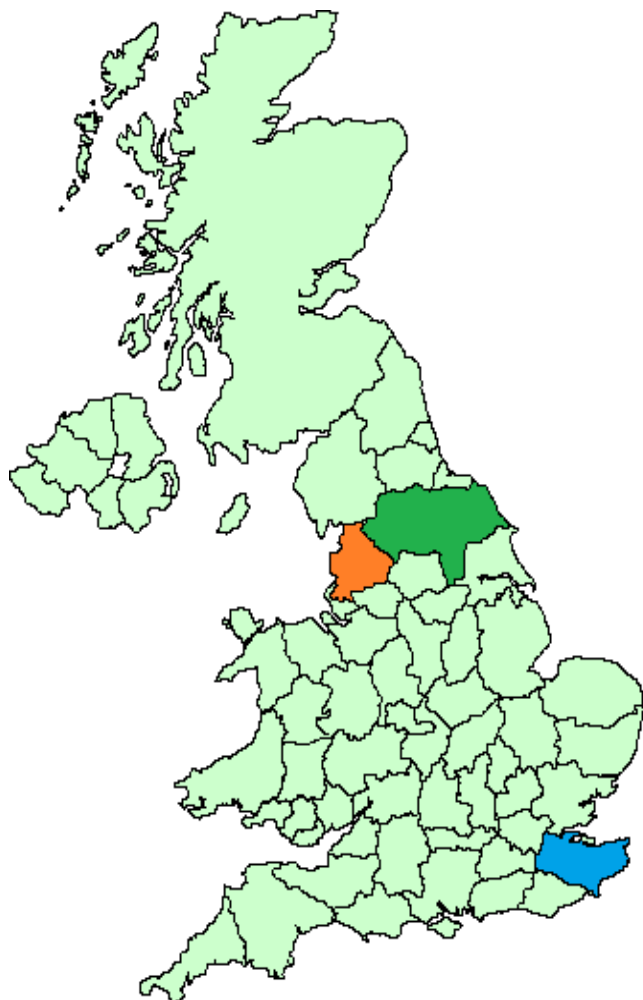
Zdroj: Archiv autorky

³²⁴ E. Duffy se v úvodu své knihy *Saints, Sacrilege and Sediton: Religion and Conflict in the Tudor Reformations* vyjadřuje k náboženskému smýšlení autorů. Duffy poukazuje na nárůst katolíků mezi britskými historiky, zajímajícími se o pozdně středověké a brzké moderní náboženství.

³²⁵ Tito dva historici se aktuálně zabývají otázkou anglické reformace. Jejich publikace, pojednávající o tradičním lidovém náboženství, jsem použila ve druhé kapitole této práce.

Příloha č. 7

Mapa Velké Británie s vyznačenými lokálními oblastmi, které zkoumali P. Clark, A. G. Dickens a Ch. Haigh³²⁶



Zdroj: Archiv autorky

³²⁶ **Zeleně vyznačené – Yorkshire** – oblast podrobená zkoumání A. G. Dickense – dílo: Lollards and Protestants in Diocese of York, 1509 – 1558.

Oranžově vyznačené – Lancashire – oblast podrobená zkoumání Ch. Haigha – dílo: Reformation and Resistance in Tudor Lancashire.

V 60. a 70. letech 20. století dochází ke změně v pohledu na anglickou reformaci. Autoři začínají používat nově dostupné zdroje z místních a lokálně veřejných úředních záznamů (rozvoj případových studií a sociálních a kulturních studií lokalit).

Oba autoři se zaměřují na oblast severní Anglie, nicméně výsledky jejich zkoumání se liší. A. G. Dickens dochází k závěru, že i v této konzervativní oblasti se vyskytovali ranní protestanté a lollardé. Haigh naopak tvrdí, že zejména v oblasti severní Anglie přetrvával katolicismus, a to až do doby Alžběty I., navzdory veškerému snažení centrální vlády.

Modře vyznačené – Kent – jak poukazuje P. Clark byla v této oblasti vybudovaná reformní skupina mezi vládnoucí venkovskou šlechtou a městskými oligarchy, ale jedná se o lokalitu, která je netypická (nachází se blízko Londýna a na východním pobřeží, pročež je blízka vlivům z kontinentální Evropy).

Příloha č. 8

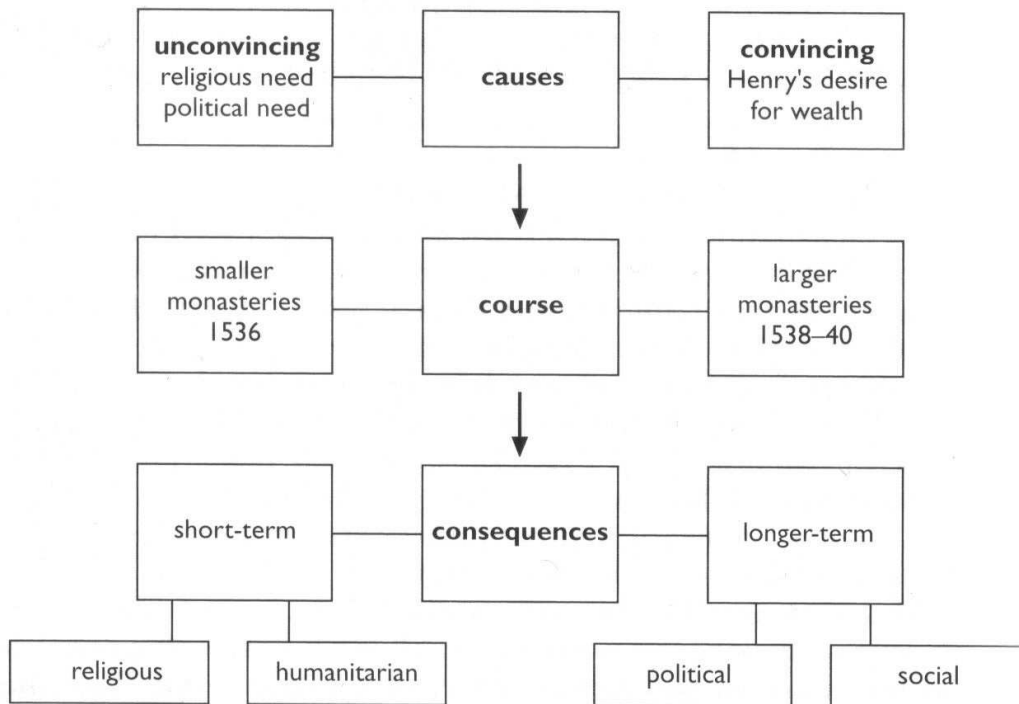
Posun k protestantismu?



Zdroj: Randell, K. *Henry VIII and the Reformation in England*. s. 117.

Příloha č. 9

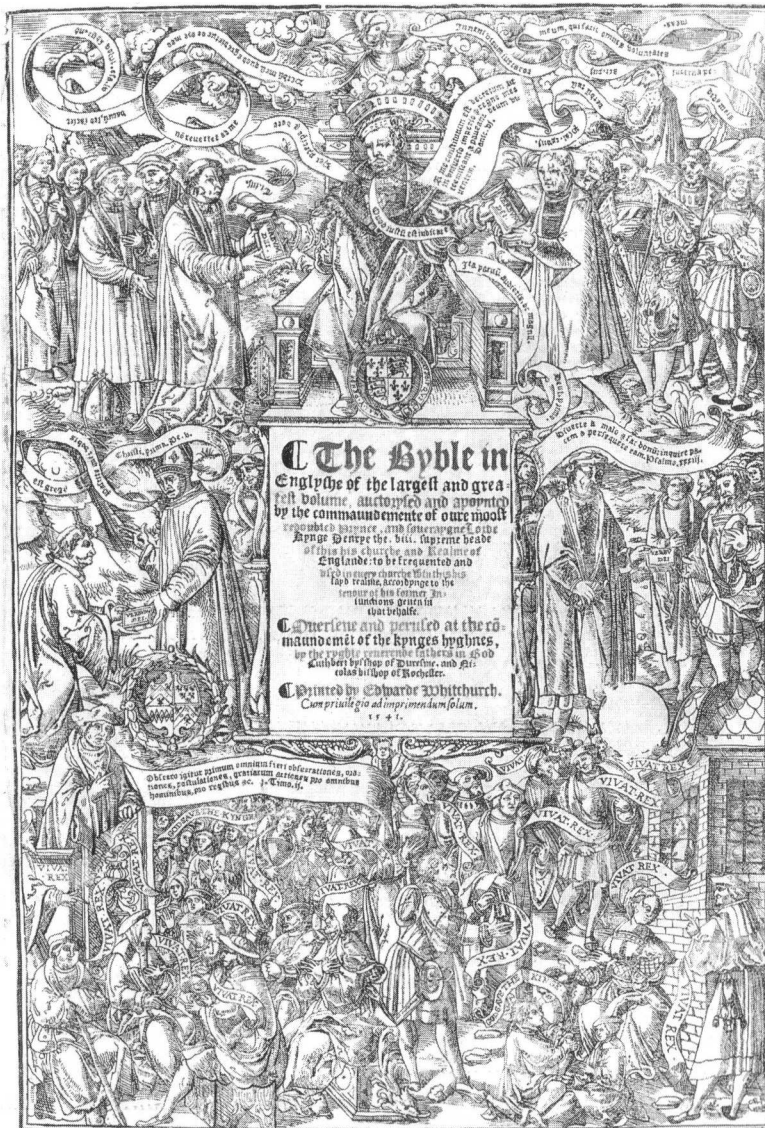
Graf k tématu zrušení klášterů



Zdroj: Randell, K. *Henry VIII and the Reformation in England*. s. 86.

Příloha č. 10

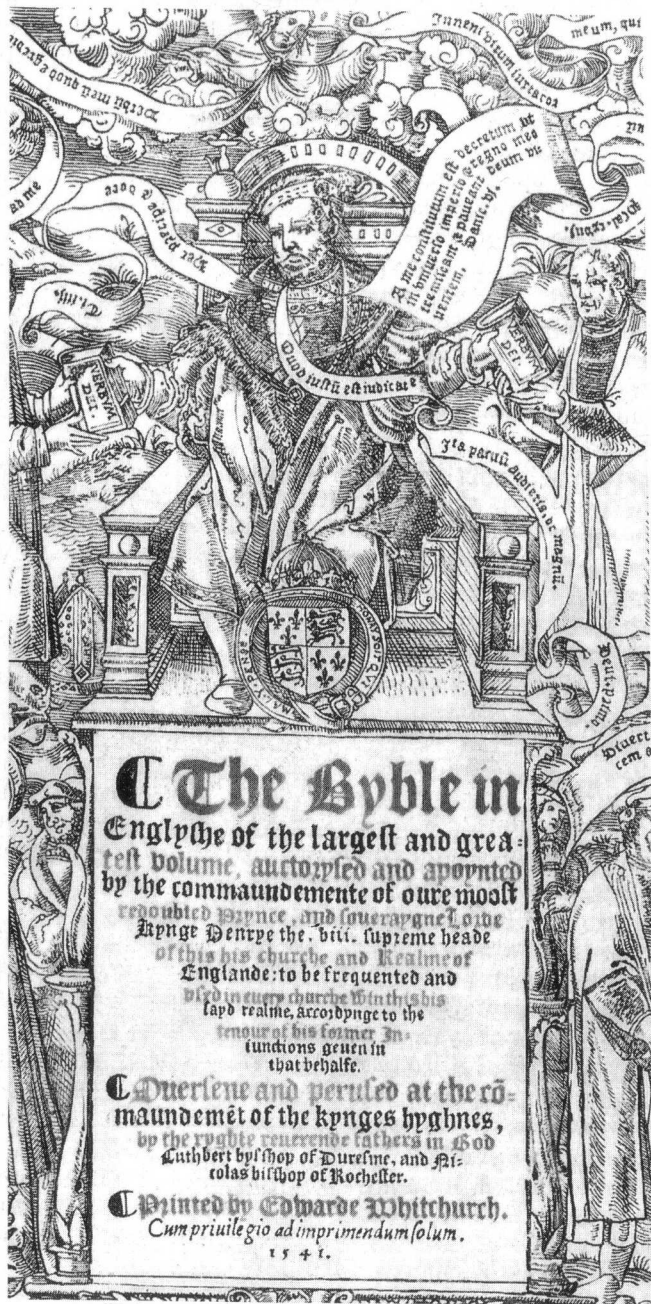
Titulní strana The Great Bible (1539)



Zdroj: Bernard G. W. *The King's Reformation: Henry VIII and the Remaking of the English Church.*

Příloha č. 11

Detail titulní strany The Great Bible



Zdroj: Randell, K. *Henry VIII and the Reformation in England*. s. 106.

Příloha č. 12

Alegorie reformace od J. Foxe (z knihy *Book of Martyrs*), velmi vlivného díla protestantské propagandy, jenž bylo publikováno za vlády Alžběty I.

SEVENTH BOOK,

Beginning with the Reign of King HENRY the Eighth.



Zdroj: Randell, K. *Henry VIII and the Reformation in England*. s. 45.

Příloha č. 13

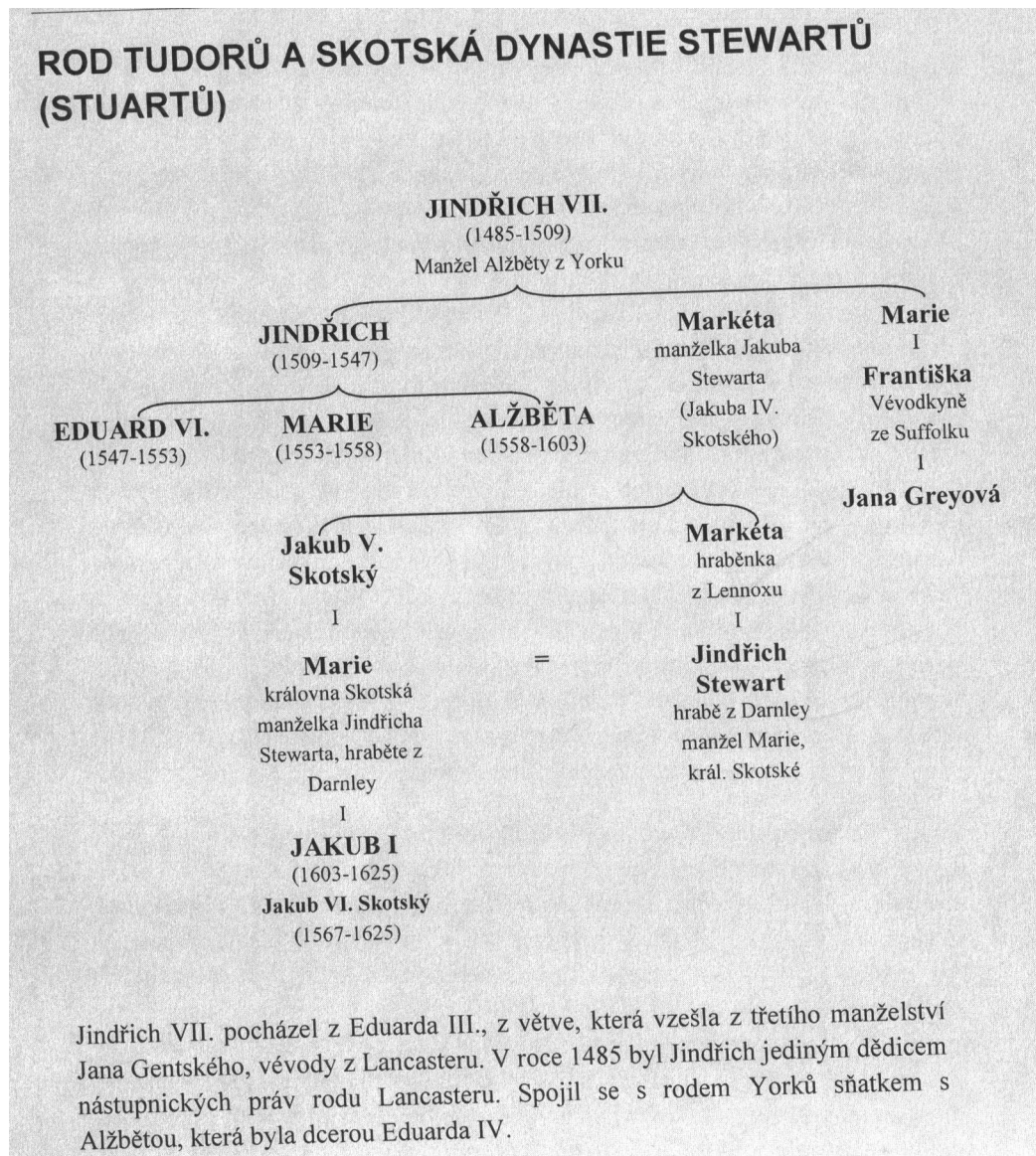
Kateřina Aragonská před legátským soudem (obraz od Henryho Nelsona O'Neila z 19. století)



Zdroj: Randell, K. *Henry VIII and the Reformation in England*. s. 27.

Příloha č. 14

Rodokmen dynastie Tudorovců a skotské dynastie Stewartů



Maurois, A. *Dějiny Anglie*. s. 180.

Příloha č. 15

Portrét Jindřicha VIII.



Zdroj: Bernard G. W. *The King's Reformation: Henry VIII and the Remaking of the English Church.*

Příloha č. 16

Portrét kardinála Wolseyho (autor neznámý)



Zdroj: Bernard G. W. *The King's Reformation: Henry VIII and the Remaking of the English Church.*

Příloha č. 17

Portrét Kateřiny Aragonské (autor neznámý)



Zdroj: Bernard G. W. *The King's Reformation: Henry VIII and the Remaking of the English Church.*

Příloha č. 18

Portrét Anny Boleynové (autor neznámý)



Zdroj: Bernard G. W. *The King's Reformation: Henry VIII and the Remaking of the English Church*.

Příloha č. 19

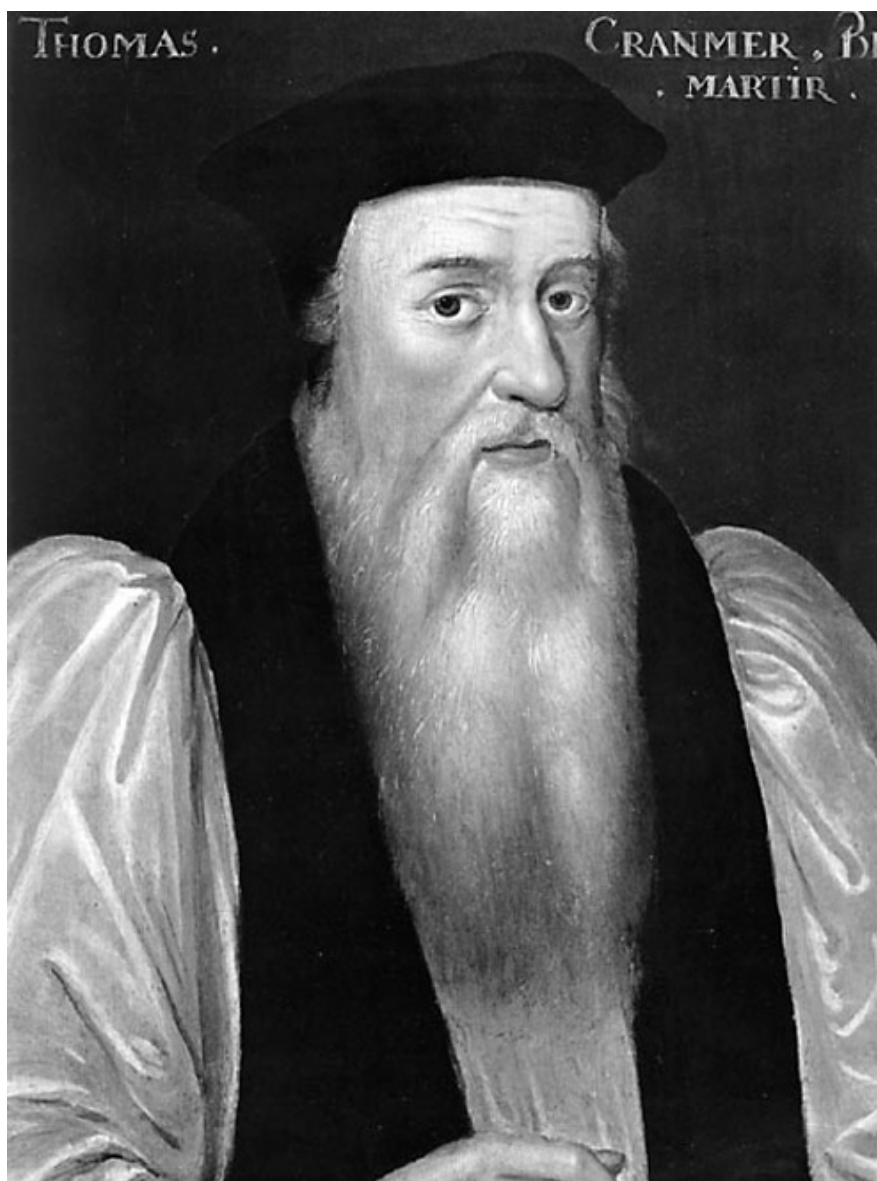
Portrét Thomase Cromwella (autor Hans Holbein)



Zdroj: Bernard G. W. *The King's Reformation: Henry VIII and the Remaking of the English Church*.

Příloha č. 20

Portrét arcibiskupa Thomase Cranmera



Zdroj: Bernard G. W. *The King's Reformation: Henry VIII and the Remaking of the English Church.*

Příloha č. 21

Obraz čtyř evangelistů, kamenujících papeže (autor Girolamo da Treviso, 1542)



Zdroj: Bernard G. W. *The King's Reformation: Henry VIII and the Remaking of the English Church.*

Příloha č. 22

The Act of Supremacy, 1534

SECTION I: The Royal Supremacy

DOCUMENT I, i The Act of Supremacy (extract)

The first statute inhibiting papal jurisdiction in England was the Act in Restraint of Appeals (1533). The positive claim to the royal supremacy was not made until the following year.

An Act concerning the King's Highness to be Supreme Head of the Church of England and to have authority to reform and redress all errors, heresies and abuses in the same (1534: 26 Henry VIII, c.I).

Albeit the King's Majesty justly and rightfully is and oweth to be the supreme head of the Church of England, and so is recognised by the clergy of this realm in their Convocations;¹ yet nevertheless for corroboration and confirmation thereof, and for increase of virtue in Christ's religion within this realm of England, and to repress and extirp all errors, heresies and other enormities and abuses heretofore used in the same, Be it enacted by authority of this present Parliament that the King our sovereign lord, his heirs and successors kings of this realm, shall be taken, accepted and reputed the only supreme head in earth of the church of England called *Anglicana Ecclesia*, and shall have and enjoy annexed and united to the imperial crown of this realm as well the title and style thereof, as all honours, dignities, preeminences, jurisdictions, privileges, authorities, immunities, profits and commodities, to the said dignity of supreme head of the same church belonging and appertaining. And that our said sovereign lord, his heirs and successors kings of this realm, shall have full power and authority from time to time to visit, repress, redress, reform, order, correct, restrain and amend all such errors, heresies, abuses, offences, contempts and enormities, whatsoever they be, which by any manner spiritual authority or jurisdiction ought or may lawfully be reformed, repressed, ordered, redressed, corrected, restrained or amended, most

to the pleasure of Almighty God, the increase of virtue in Christ's religion, and for the conservation of the peace, unity and tranquillity of this realm: any usage, custom, foreign laws, foreign authority, prescription or any other thing or things to the contrary hereof notwithstanding.

(Statutes of the Realm, III, 492.)

Zdroj: Loades, D. *Revolution in Religion: The English Reformation (1530 - 1570)*. 77 – 78.

Ukázka dokumentu The Dissolution of the Monasteries

DOCUMENT II, i The Dissolution of the Monasteries, 1536 (extracts)

The fashion for endowing religious houses had long since come to an end, and the population of monks, friars and nuns had never recovered from the Black Death. There were good grounds for pruning the foundations; but the king, who was mainly interested in property, took a very blunt instrument to the task. All monasteries with an income of less than £200 a year were dissolved.

An Act whereby all religious houses of monks, canons and nuns which may not dispend manors, lands, tenements and hereditaments above the clear yearly value of £200 are given to the King's Highness, his heirs and successors, for ever (1536: 27 Henry VIII, c.28).

Forasmuch as manifest sin, vicious, carnal and abominable living, is daily used and committed amongst the little and small abbeys, priories and other religious houses of monks, canons and nuns, where the congregation of such religious persons is under the number of 12 persons, . . . so that without such small houses be utterly suppressed and the religious persons therein committed to great and honourable monasteries of religion in this realm, where they may be compelled to live religiously for the reformation of their lives, there can else be no reformation in this behalf: In consideration whereof the King's most royal Majesty, being supreme head in earth under God of the Church of England, daily finding and devising the increase, advancement and exaltation of true doctrine and virtue in the said Church, to the only glory and honour of God and the total extirping and destruction of vice and sin, having knowledge that the premises be true, as well by the compts of his late visitations as by sundry credible informations,

considering also that divers and great solemn monasteries of this realm wherein, thanks be to God, religion is right well kept and observed, be destitute of such full numbers of religious persons as they ought and may keep, hath thought good that a plain declaration should be made of the premises as well to the Lords spiritual and temporal as to other his loving subjects the Commons in this present Parliament assembled; whereupon the said Lords and Commons by a great deliberation finally be resolved that it is and shall be much more to the pleasure of Almighty God and for the honour of this his realm that the possessions of such spiritual religious houses, now being spent, spoiled and wasted for increase and maintenance of sin, should be used and converted to better uses, and the unthrifty religious persons so spending the same to be compelled to reform their lives; and thereupon most humbly desire the King's Highness that it may be enacted by authority of this present Parliament, that his Majesty shall have and enjoy to him and to his heirs for ever all and singular monasteries, priories and other religious houses of monks, canons and nuns, of what kinds or diversities of habits, rules or orders so ever they be called or named, which have not in lands and tenements, rents, tithes, portions and other hereditaments above the clear yearly value of two hundred pounds; and in like manner shall have and enjoy all the sites and circuits of every such religious houses, and all and singular the manors, granges, meses,¹ lands, tenements, reversions, rents, services, tithes, pensions, portions, churches, chapels, advowsons, patronages, annuities, rights, entries, conditions and other hereditaments appertaining or belong to every such monastery, priory or other religious house not having as is aforesaid above the said clear yearly value of two hundred pounds, in as large and ample manner as the abbots, priors, abbesses, prioresses or other governors of such monasteries and other religious houses now have or ought to have the same in the right of their houses; and that also his Highness shall have to him and to his heirs all and singular such monasteries, abbeys and priories which, at any time within one year next afore the making of this act, hath been given and granted to his Majesty by any abbot, prior, abbess or prioress under their convent seals, or that otherwise hath been suppressed or dissolved; And all and singular the manors, lands, [etc.] . . . to the same monasteries, abbeys and priories or to any of them appertaining or belonging; To have and to hold all and singular the premises with all their rights, profits, jurisdictions and commodities, unto the King's Majesty and to his heirs and assigns for ever, to do and use therewith his or their own

wills to the pleasure of Almighty God and to the honour and profit of this realm.

(*Statutes of the Realm*, III, 575–7.)

Zdroj: Loades, D. *Revolution in Religion: The English Reformation (1530 - 1570)*. 90 – 92.

Příloha č. 24

Ukázka z *The Obedience of a Christian Man*, 1528 (W. Tyndale)

DOCUMENT III, ii William Tyndale, *The Obedience of a Christian Man*, 1528 (extract)

The early protestants were very keen to locate ecclesiastical authority

anywhere other than in Rome. Following Luther, they tended to advocate both the sole authority of scripture and the role of the Godly Prince, without perceiving the potential contradictions between them.

That thou mayest perceive how that the Scripture ought to be in the mother tongue, and that the reasons which our spirits make for the contrary are but sophistry and false wiles to fear thee from the light, that thou mightest follow them blindfold and be their captive to honour their ceremonies and to offer to their belly: first, God gave the children of Israel a law by the hand of Moses in their mother tongue, and all the prophets wrote in their mother tongue, and all the psalms were in the mother tongue. And there was Christ but figured and described in ceremonies, in riddles, in parables and in dark prophecies. What is the cause that we may not have the Old Testament with the New also, which is the light of the Old, and wherein is openly declared before the eyes that which there was darkly prophesied? I can imagine no cause verily, except it be that we should not see the work of Antichrist and juggling of hypocrites . . .

They will say haply, 'The Scripture requireth a pure mind and a quiet mind: and therefore the layman, because he is altogether cumbered with worldly business, cannot understand them.' If that be the cause, then it is a plain case that our prelates understand not the Scriptures themselves: for no layman is so tangled with worldly business as they are. The great things of the world are ministered by them; neither do the lay people any great thing but at their assignment.

'If the Scripture were in the mother tongue', they will say, 'then would the lay people understand it every man after his own ways.' Wherefore serveth the curate but to teach him the right way? . . . Are ye not abominable schoolmasters in that ye take so great wages, if ye will not teach? If ye would teach, how could ye do it so well and with so great profit as when the lay people have the Scripture before them in their mother tongue? For then should they see, by the order of the text, whether thou jugglest or not. And then would they believe it because it is the Scripture of God, though thy living be never so abominable . . . But alas, the curates themselves (for the most part) wot no more what the New or Old Testament meaneth than do the Turks. Neither know they of any more than that they read at mass, matins and evensong, which yet they understand not . . . If they will not let the layman have the word of God in his mother tongue, yet let the priests have it; which, for a great part of them, do understand no

Latin at all; but sing and say and patter all day with the lips only that which the heart understandeth not.

(*Doctrinal Treatises*, ed. H. Walker (Parker Society, 1848), 144–6.)

Zdroj: Loades, D. *Revolution in Religion: The English Reformation (1530 - 1570)*. s. 99 – 101.